

NOU

Norges offentlige utredninger **2010:4**

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2010

Norges offentlige utredninger 2010

Seriens redaksjon:
Departementenes servicesenter
Informasjonsforvaltning

1. Medvirkning og medbestemmelse i arbeidslivet.
Arbeidsdepartementet.
2. Håndhevelse av offentlige anskaffelser.
Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet.
3. Drap i Norge i perioden 2004–2009.
Helse- og omsorgsdepartementet.
4. Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2010.
Arbeidsdepartementet.

NOU

Norges offentlige utredninger **2010:4**

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2010

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene.
Avgitt til Arbeidsdepartementet 26. mars 2010.

Departementenes servicesenter
Informasjonsforvaltning

Oslo 2010

ISSN 0333-2306
ISBN 978-82-583-1052-2

Lobo Media AS

Forord

Beregningsutvalget la 19. februar 2010 fram en foreløpig utgave av sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Utvalget legger med dette fram den endelige utgaven av rapporten. Rapporten gir oversikt over utviklingen i de senere år i lønninger, inntekter, priser og konkurransevne mv. Det gis også anslag for prisutviklingen i inneværende år. Rapporten inneholder også korte beskrivelser av utsiktene for internasjonal og norsk økonomi.

Siden februar er det innarbeidet ny statistikk og annet materiale. Dette gjelder særlig tall for lønnsutviklingen, for forholdet mellom kvinners og menns lønn, lønn etter utdanning og lederlønn. Dessuten legges det fram en del statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for personer.

Utvalget vil som vanlig også komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni som vil redegjøre for resultater av lønnsoppgjørene i 2010, og gi oppdaterte tall for utviklingen i lønnsfordelingen. Dette materialet offentliggjøres som en nettversjon i juni, og blir trykket i NOU-serien i april til neste år.

Beregningsutvalget ble ved kongelig resolusjon av 16. november 2007 gjenoppnevnt for en ny periode inntil 30. september 2011 med følgende mandat:

«Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås. Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeidsdepartementet.»

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Klemet Rønning-Aaby, Landsorganisasjonen i Norge, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen Spekter, Pål Skarsbak, Akademikerne, Ivar Jørgensen, HSH, Rolf Stangeland, Unio, Eirik Solberg og Anders Kleppe, KS, Ørnulf Kastet, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Arnulf Leirpoll, Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet, Roger Bjørnstad, Ole Magnus Jakobsen og Ayfer Storrud, Statistisk sentralbyrå.

Oslo, 26. mars 2010

Øystein Olsen
leder
Statistisk sentralbyrå

Ann Lisbet Brathaug
Statistisk sentralbyrå

Stein Gjerding
Arbeidsgiverforeningen
Spekter

Ellen Horneland
Landsorganisasjonen i
Norge

Lars Haartveit
HSH

Grete Jarnæs
Fornyings-, administrasjons-
og kirke departementet

Olav Magnussen
Næringslivets
Hovedorganisasjon

Synnøve Nymo
Arbeidsdepartementet

Erik Orskaug
Unio

Stein Reegård
Landsorganisasjonen
i Norge

Tove Storrødvann
Akademikerne

Bjørn Tore Stølen
Yrkesorganisasjonenes
Sentralforbund

Per Kristian Sundnes
KS

Yngvar Tveit
Finansdepartementet

Tormod Belgum,
Arbeidsdepartementet,
sekretariatsleder
Runar Aksnes,
Finansdepartementet
Frid Fjose Berg,
Finansdepartementet
Torbjørn Eika,
Statistisk sentralbyrå
Brynjar Indahl,
Finansdepartementet
Harald Lunde,
Statistisk sentralbyrå
Ragnhild Nersten,
Arbeidsdepartementet

Innhold

1	Lønnsutviklingen i senere år	7	3	Utviklingen i norsk industris konkurranseevne.....	48
1.1	Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere	7	3.1	Indikatorer for industriens kostnadsutvikling	49
1.2	Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	13	3.1.1	Lønnskostnadsvekst	51
1.2.1	Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området	13	3.1.2	Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land	52
1.2.2	Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området.....	14	3.1.3	Andre kostnader.....	55
1.2.3	Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.....	16	3.2	Produktivitetsutviklingen	58
1.2.4	Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer under ett i NHO-bedrifter (både heltid og deltid)	17	3.3	Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten	60
1.2.5	Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet	18	3.4	Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene.....	62
1.2.6	Lønnsutviklingen i offentlig sektor....	18	4	Makroøkonomisk utvikling.....	65
1.2.7	Lønnsutviklingen i Spekter-området.	19	4.1	Internasjonal økonomi.....	65
1.3	Lønnsoverhenget.....	20	4.2	Norsk økonomi.....	69
1.4	Lønnsutviklingen for ledere	21	4.2.1	Konjunktursituasjonen	69
1.4.1	Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer	21	4.2.2	Arbeidsmarkedet.....	72
1.4.2	Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser ..	22	4.2.3	Utsiktene framover	76
1.4.3	Lønnsutviklingen for toppledere i næringsvirksomhet basert på LTO-registeret	24	5	Inntektsutviklingen for husholdningene	78
1.4.4	Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor.....	27	5.1	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	78
1.5	Lønnsutviklingen for kvinner og menn.....	28	5.2	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger	81
1.6	Lønnsutviklingen etter utdanning	33	5.2.1	Reallønn etter skatt fra 2007 til 2009 .	81
1.7	Lønnsutviklingen for deltidsansatte ..	36	5.2.2	Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2009 til 2010	83
1.8	Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 1997-2008.....	37	5.3	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden	83
2	Konsumprisutviklingen i Norge ...	41	5.3.1	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2007	84
2.1	Prisutviklingen i senere år	41	5.3.2	Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2008 til 2010.....	85
2.1.1	Hovedlinjer i prisutviklingen.....	41	5.4	Fordeling av inntekt.....	85
2.1.2	Prisutviklingen for ulike konsumgrupper	43	5.4.1	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede	85
2.2	Anslag på konsumprisutviklingen i 2010.....	45	5.4.2	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede.....	87
2.2.1	Forutsetninger for modellberegningene	45	5.4.3	Utviklingen i inntektsfordelingen i perioden 1993 – 2008	89
2.2.2	Modellresultater	46	5.4.4	Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn	91
2.2.3	Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2010.....	47	6	Den samlede inntektsutviklingen	93
			6.1	Disponibel inntekt for Norge	93
			6.2	Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling	95

Vedlegg					
1	Lønnsoppgjør i 2009.....	98	3	Kursutviklingen for norske kroner	111
2	Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.....	105	4	Tabellvedlegg	114
			5	Lønnskostnadsandeler i Norge og andre land.....	129

Kapittel 1

Lønnsutviklingen i senere år

- Den gjennomsnittlige *årslønnsveksten* fra 2008 til 2009 for alle lønnstakere under ett er anslått til 4,1 prosent, mot 6,3 prosent året før.
- Årslønnsveksten fra 2008 til 2009 i NHO-bedrifter er beregnet til 3,9 prosent for industriarbeidere og 4,5 prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig lønnsvekst i dette området var 4,2 prosent. Årslønnsveksten i HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 1,8 prosent. Strukturendringer i området og lavere bonusutbetalinger trakk lønnsveksten ned. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten anslått til ½ prosent. Særlig i dette området trakk lavere bonusutbetalinger lønnsveksten ned. For ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten beregnet til henholdsvis 4,4 prosent og 4,6 prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene var 4,0 prosent og i helseforetakene 5,1 prosent.
- Utvalget anslår *overhenget* til 2010 til 1,2 prosent for alle grupper under ett. Dette er klart lavere enn det gjennomsnittlige overhenget de tre foregående år som var på 2,1 prosent, og 1,1 prosentpoeng lavere enn overhenget til 2009. For industriarbeidere er overhenget beregnet til 1,0 prosent og for industrifunksjonærer til 1,7 prosent. Overhenget for ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 0,7 prosent, mens det for ansatte i finanstjenester er anslått til 1 prosent. For ansatte i staten og kommunene er overhenget beregnet til henholdsvis 0,6 prosent og 1,0 prosent. I Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene var overhenget til 2010 0,9 prosent og i helseforetakene 2,0 prosent.
- Fra 2008 til 2009 har *lønnforskjellene mellom kvinner og menn* blitt redusert særlig for ansatte i finanssektoren, for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter og for ansatte i Spekterområdet utenom helseforetakene. I de andre områdene er endringene små. I perioden 2004 til 2008 var det reduserte lønnforskjeller mellom kvinner og menn med unntak av ansatte i finanstjenester, HSH-bedrifter i varehandel og industriarbeidere.
- Veksten i *lederlønnene* i 2009 var i flere næringer lavere enn for lønnstakere i alt. Nye beregninger basert på Lønns- og trekkoppgaverregisteret indikerer at veksten i *topplederlønnene* også var lav i 2009.

1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger for lønnsutviklingen fra 2008 til 2009 for hovedgrupper av lønnstakere. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2010 for ulike grupper. I kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2009 i en del tariffområder. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjørene i 2009 gis i vedlegg 1.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Tabell 1.1 viser at årslønnsveksten fra 2008 til 2009 i NHO-bedrifter er beregnet til 3,9 prosent for industriarbeidere og 4,5 prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig lønnsvekst i dette området var 4,2 prosent. Årslønnsveksten i HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 1,8 prosent. Strukturendringer i området og lavere bonusutbetalinger trakk lønnsveksten ned. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten anslått til ½ prosent. Særlig i dette området trakk lavere bonusutbetalinger lønnsveksten ned. For ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten beregnet til henholdsvis 4,4 prosent og 4,6 prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene var 4,0 prosent og i helseforetakene 5,1 prosent.

Det kan se ut til at lønnsutviklingen i 2009 i enkelte områder er sterkt påvirket av andre forhold enn tillegg ved tariffoppgjørene, bl.a. gjelder dette i HSH-bedrifter i varehandel. For alle heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var veksten i månedslønnen 1,5 prosent fra 1. september 2008 til 1. september 2009. For arbeidstakere i HSH-bedrifter som er med i tallmaterialet både i 2008 og

2009 var veksten i avtalt lønn i perioden i overkant av 3 prosent. Utvalget vil framover se nærmere på i hvilken grad arbeidsmarkedsutviklingen har påvirket lønnsutviklingen i forhandlingsområder fra 2008 til 2009.

Statistisk sentralbyrå har tatt i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker, se boks 1.2. Det er nå publisert lønnsstatistikk etter den nye standarden for september/oktober både i 2008 og 2009. Sammenlignet med tidligere publiserte tall for 2008 og årene bakover, vil det for enkelte områder i tabell 1.1 være et brudd i tidsserien.

Tabell 1.1 viser at årslønnsveksten tok seg opp fra 2000 til 2002. Sett bort fra finanstjenester var det jevnt over avtakende lønnsvekst i årene 2003 til 2005. I 2006 tok lønnsveksten seg noe opp igjen og varierte mellom 3½ og 5½ prosent. I 2007 og 2008 tok lønnsveksten seg ytterligere opp. I de store forhandlingsområdene varierte lønnsveksten i disse årene fra om lag 4½ til 6¾ prosent. Unntaket er finanstjenester der høye bonusutbetalinger i 2008 trakk opp lønnsveksten til vel 9 prosent. I 2009 falt samlet lønnsvekst. Lønnsveksten i enkelte år er påvirket av spesielle tillegg, for eksempel skolepakene for undervisningspersonell fra 2000 til 2002.

Boks 1.1 Lønnsbegreper og grunnlaget for beregning av årslønnsvekst

Beregningene av årslønn og lønnsvekst i tabell 1.1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år.

Beregningene er basert på oppgaver over time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Månedslønnen består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Derimot inngår ikke fordel ved opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Noen av lønnskomponentene som inngår, kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg.

For gruppene/tariffområdene i tabell 1.1 beregnes årslønn for alle grupper ved å ta

utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f. eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i månedslønnen siden oktober året før. Økningen i månedslønnen over denne perioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-månedersperioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig lønnsnivå for det aktuelle året.

¹ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk

	NHO-bedrifter i industrien				Kommuneansatte				Spekter-bedrifter	
	Industri i alt	Industriarbeidere	Industri-funksjonærer ¹	HSH-bedrifter i varehandel ²	Finanstjenester ³	Statsansatte	Kommuneansatte i alt ⁴	Undervisningspersonell ⁵	Helseforetakene	Øvrige bedrifter
2000	4,6	4,5	4,7	4,5	5,3	4,6	4,0	6,0	-	-
2001	5,1	4,9	5,3	4,8	4,7	4,2	3,5	7,8	-	-
2002	5,6	5,0	6,1	5,0	6,2	5,9	6,0	8,2	5,3	5,5
2003	4,0	3,5	4,6	4,4	4,5	4,3	4,4	5,4	7,0	3,8
2004	3,8	3,6	3,8	3,5	4,0	3,7	3,8 ⁶	3,2	3,0	3,4
2005	4,0	3,4	4,3	3,9	7,7	3,4	3,4	3,0	3,3	3,6
2006	4,3	3,6	4,6	4,2	5,6	4,5	3,9	2,6	3,7	4,8
2007	5,3	5,5	5,7	5,0	5,2	5,1	4,8	3,6	4,9	5,3
2008	6,1	5,7	6,3	4,4	9,2	6,7	6,7	5,7	6,5	6,2
2009	4,2 ⁷	3,9 ⁷	4,5 ⁷	1,8 ⁷	1/2 ⁷	4,4	4,6	4,4	5,1 ¹⁰	4,0
1999-2004	25,3	23,4	27,0	24,1	25,8	24,8	23,6	34,5	-	-
Gj. sn. per år	4,6	4,3	4,9	4,4	4,7	4,5	4,3	6,1	-	-
2004-2009	26,3	24,1	28,1	20,8	31,3	26,5	25,7	20,8	25,8	25,1
Gj. sn. per år	4,8	4,4	5,1	3,9	5,6	4,8	4,7	3,9	4,7	4,6
Lønn 2009, per årsverk	445 100	367 400	560 000	-	-	428 700	382 400	429 000	432 400	409 700
Lønn 2009, heltidsansatte	-	-	-	383 300	524 900	-	-	-	-	-
Antall årsverk 2009	173 100 ⁸	103 200 ⁸	69 900 ⁸	84 000 ^{8,9}	30 000 ^{8,9}	133 000	351 000	88 100	85 100	45 500

¹ For industrifunksjonærer er lønnsveksttallene for heltidsansatte til og med 2001 og per årsverk i årene etterpå.

² Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

³ Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Lønnsveksttallene er for heltidsansatte. Bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten i enkelte år i perioden 2005-2008, men trakk lønnsveksten ned i 2009, se nærmere omtale i avsnitt 1.2.5.

⁴ Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Fram til 2005 er Oslo kommune ikke inkludert.

⁵ Undervisningspersonell ble en del av det kommunale tariffområdet fra 1. mai 2004, mens det tidligere var en del av det statlige tariffområdet. I 2004 og 2005 omfattet tallene undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune. Fra 2006 er Oslo kommune inkludert.

⁶ Fra og med 2004 omfatter tallene også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

⁷ Lønnsveksten fra 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard og metoden for beregning av årslønnsveksten fra 2008 til 2009 er beskrevet i boks 1.2.

⁸ Antall årsverk/heltidsansatte er etter ny næringsgruppering.

⁹ Heltidsansatte.

¹⁰ Lønnsveksten i 2009 er per årsverk og beregnet på Spekters datamateriale. På grunnlag av SSBs datamateriale er lønnsveksten i 2009 beregnet til 4,9 prosent for heltidsansatte, jf. avsnitt 1.2.7 for nærmere omtale.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.2 Ny standard for næringsgruppering

Statistisk sentralbyrå har tatt i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Den nye standarden gir en oppdatert beskrivelse av aktivitetene i næringslivet og offentlig sektor. De største endringene i grupperingen av virksomheter har skjedd i tjenesteytende næringer.

Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene. Den nye næringsstandard tas i bruk i alle europeiske land samtidig.

Standarden bestemmer hvordan enheter som danner grunnlag for statistikken grupperes sammen, og hvordan næringer avgrenses. Samtidig legger den en del føringer på hvilke næringsgrupper det publiseres statistikk for.

Noen vesentlige endringer i standarden er:

- Reparasjon og installasjon av industrimaskiner skilles ut som egen næring under industri
- Forlagsvirksomhet flyttes fra industri til informasjon og kommunikasjon
- Utvikling av byggeprosjekter (boligbyggelag og utvikling og salg av egen fast eiendom) blir en del av bygge- og anleggsvirksomheten
- Bensinstasjonene blir en del av detaljhandelen
- Informasjon og kommunikasjon er skilt ut som et eget næringshovedområde
- Reparasjon av datamaskiner, husholdningsvarer og varer til personlig bruk er samlet i egen næring
- Det etableres flere nye hovednæringsområder innenfor tjenesteytende næringer: IKT, Vannforsyning, avløps- og renovasjon, Eienomsdrift og Kultur og underholdning

Den nye standarden har 18 næringsområder i privat sektor mot 14 tidligere.

I lønnsstatistikken har SSB publisert to årganger av alle tall som berøres av omleggingen, både 2008 og 2009. Tall lengre tilbake finnes bare etter gammel standard i den årlige lønnsstatistikken.

I første omgang er det bare *lønnskapet* i TBU som blir direkte berørt av omleggingen, og i tabell 1.1 i første rekke industri og varehandel.

Nasjonalregnskapet publiserer sitt endelige årsregnskap for 2009 etter ny standard i 2011 med tidsserie tilbake til 1970. Kvartalsvis nasjonalregnskap publiseres med ny standard fra og med 3. kvartal 2011 med tidsserie tilbake til 1978.

I tabell 1.1 er staten, kommunene og helseforetakene uberørt av omleggingen. Det samme gjelder bedrifter utenom helseforetakene i Spekterområdet. Finanstjenester er også i liten grad berørt.

Ved beregning av årslønnsvekst fra 2008 til 2009 etter ny standard har en tall for september/oktober i 2008 og i 2009, men en mangler lønnsnivået ved inngangen til 2008 etter ny standard (egentlig nivået i oktober 2007). Utvalget har valgt å anslå dette nivået ved å regne seg tilbake fra september/oktober 2008 med veksten fra september/oktober 2007 til samme tidspunkt i 2008 etter gammel standard for vedkommende næring/forhandlingsområde.

Som følge av ny næringsstandard kan overhendet til 2009 bli endret i forhold til beregningene i marsrapporten og junirapporten i 2009. Dette er avhengig både av formen på lønnsendringene gjennom året (kronetillegg eller prosenttillegg) og av om det skjer nivåendring i 2008 fra gammel til ny standard. For industrifunksjonærer i NHO-området har overhendet til 2009 blitt endret, se avsnitt 1.2.3 for nærmere omtale.

Tabell 1.2 viser beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Gjennomsnittlig årslønnsvekst fra 2008 til 2009 for lønnstakere under ett er beregnet til 4,1 prosent, mot 6,3 prosent året før. For ansatte i industrien

vises lønnsutviklingen både for ansatte i NHO-bedrifter og for industrien totalt. Om lag $\frac{3}{4}$ av selsksettingen i industrien er i NHO-bedrifter. Tabellen viser at samlet fra 1999 til 2009 har lønnsveksten vært nær parallell i de tre hovedsektorene. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i denne perioden vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien. Imidlertid har lønnsveksten mellom disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år.

Boks 1.3 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkenene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. alder og endringer i andelen menn/kvinner). Utvalget vil peke på at en bør være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om individuelle forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke forskjellig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1.

I de siste årene fram til og med 2. kvartal 2008 var det en sterk økning i sysselsettingen, særlig blant unge arbeidstakere 15-24 år og blant aldersgruppen 40-64 år. Det har også vært sterk økning i arbeidsinnvandringen. Disse endringene i sysselsettingen kan bidra til å trekke gjennomsnittlig lønnsvekst ned. I perioder med stagnasjon eller med nedgang i sysselsettingen som det har vært i enkelte næringer siden 3. kvartal 2008, kan effekten være motsatt ved at andelen yngre arbeidstakere og arbeidsinnvandrere blir redusert. I tillegg kan bortfall av virksomheter ha betydning.

Utvalget vil framover se på i hvilken grad slike forhold har påvirket lønnsutviklingen i forhandlingsområder.

Tabell 1.2 Årslønnsvekst¹ fra året før i prosent for alle grupper og for tre hovedsektorer i økonomien.

	Alle grupper ²	Industrien ³		Varehandel ⁴	Offentlig forvaltning ⁵
		Alle bedrifter	NHO-bedrifter		
2000	4,4	4,2	4,6	4,5	4,6
2001	4,8	4,5	5,1	5,2	4,5
2002	5,7	5,8	5,6	4,4	6,4
2003	4,5	4,5	4,0	4,6	5,1
2004	3,5	3,6	3,8	3,9	3,6
2005	3,3	3,6	4,0	3,7	3,4
2006	4,1	3,9	4,3	3,4	4,0
2007	5,4	4,9	5,3	5,9	4,9
2008	6,3	6,6	6,1	4,3	6,7
2009	4,1	4,2 ⁶	4,2 ⁶	3,0 ⁶	4,6
1999-2009	56,9	56,4	58,4	52,2	59,4
Gj. sn. per år	4,6	4,6	4,7	4,3	4,8
2004-2009	25,4	25,4	26,3	22,0	25,9
Gj. sn. per år	4,6	4,6	4,8	4,1	4,7
Lønn 2009, per årsverk ⁷	418 800	418 700	445 100	381 500	400 700
Lønn 2009, heltidsansatte ⁷	433 400	425 600	-	405 900	409 000

¹ Lønnsveksten er per årsverk for «alle grupper», offentlig forvaltning og for NHO-bedrifter i industrien. For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte.

² I årene 2003 til 2009 er årslønnsveksten beregnet av SSB på grunnlag av nasjonalregnskapets lønn per normalårsverk. Beregningen er gjort på grunnlag av det lønnsbegrepet som brukes i utvalgets rapporter, dvs. fast avtalt lønn, inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Overtidsgodtgjørelse og naturalytelser holdes utenom. Tallet for 2009 er publisert i SSBs Økonomiske analyser 1/2010. Årslønnsveksten i 2008 er revidert fra 6,0 til 6,3 prosent.

³ Det brukes litt forskjellige beregningsmetoder for beregning av årslønnsvekst i industrien i NHO-bedrifter og i hele industrien. Dette kan gi forskjellig årslønnsvekst i ett enkelt år, men blir jevnet ut sett over flere år.

⁴ Inklusive motorkjøretøytjenester.

⁵ Omfatter det kommunale og det statlige tariffområdet og de statlige eide helseforetakene.

⁶ Lønnsveksten fra 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard og metoden for beregning av årslønnsveksten fra 2008 til 2009 er beskrevet i boks 1.2.

⁷ Ny næringsstandard er lagt til grunn ved beregning av gjennomsnittlig lønnsnivå i 2009 i industrien i NHO-området, i industrien i alt og i varehandel.

I tabell 1.3 er årslønnsveksten i årene 2005-2009 for hovedgruppene i tabell 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning gjennom året. For ansatte i staten, i kommunene og i Spekter-bedrifter har bidraget fra lønnsglidningen i perioden ligget i størrelsesorden $\pm 0,1$ -1 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har den til og med 2008 variert mellom 1 og nær 4 prosentpoeng unntatt for ansatte i forretnings- og sparebanker og for-

sikring i årene 2005 og 2008. I disse to årene var lønnsglidningen særlig høy i forretnings- og sparebanker og forsikring, noe som skyldtes store bonusutbetalinger i disse to årene. I 2009 var det et negativt bidrag fra lønnsglidningen i HSH-bedrifter og i finanstjenester. Dette omtales nærmere i avsnitt 1.2.5. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt.

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønnsglidning.

	2005	2006	2007	2008	2009	Gj.sn. 2005-09
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	3,4	3,6	5,5	5,7	3,9 ¹	
Herav:						
- Overheng	1,2	1,0	1,4	1,8	1,8	
- Tariff tillegg	0,5	0,9	1,3	1,3	0,5	
- Lønnsglidning	1,7	1,7	2,8	2,6	1,6	2,1
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	4,3	4,6	5,7	6,3	4,5 ¹	
Herav:						
- Overheng	1,5	1,6	2,0	2,5	2,0 ²	
- Lønnsglidning	2,8	3,0	3,7	3,8	2,5	3,2
<i>HSH-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	3,9	4,2	5,0	4,4	1,8 ¹	
Herav:						
- Overheng	0,7	1,1	1,2	1,6	0,9	
- Tariff tillegg	0,6	0,9	1,2	1,3	0,6	
- Garantit tillegg	0,3	0,2	0,3	0,4	0,4	
- Lønnsglidning	2,3	2,0	2,3	1,1	-0,1	1,5
<i>Finanstjenester:</i>						
Årslønnsvekst	7,7	5,6	5,2	9,2	1/2 ¹	
Herav:						
- Overheng	1,5	1,1	1,4	1,3	2,0	
- Tariff tillegg	0,7	0,8	0,9	2,5	0,5	
- Lønnsglidning	5,5	3,7	2,9	5,4	-2	3,1
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	3,4	4,5	5,1	6,7	4,4	
Herav:						
- Overheng	1,9	0,7	2,9	1,4	3,4	
- Tariff tillegg	1,2	3,0	1,5	4,2	0,4	
- Lønnsglidning	0,3	0,8	0,6	1,0	0,5	0,6

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2005	2006	2007	2008	2009	Gj.sn. 2005-09
<i>Kommuneansatte³:</i>						
Årslønnsvekst	3,4	3,9	4,8	6,7	4,6	
Herav:						
- Overheng	1,5	0,4	1,6	1,4	2,4	
- Tariff tillegg	1,2	3,0	2,5	4,3	1,8	
- Lønns glidning	0,7	0,5	0,7	1,0	0,4	0,7
<i>Undervisningspersonell i kommunene⁴:</i>						
Årslønnsvekst	3,0	2,6	3,6	5,7	4,4	
Herav:						
- Overheng	1,4	0,4	1,1	1,2	2,2	
- Tariff tillegg	1,3	2,4	2,6	4,2	2,2	
- Lønns glidning	0,3	- 0,2	- 0,1	0,3	- 0,1	0
<i>Spekter, helseforetakene:</i>						
Årslønnsvekst	3,3	3,7	4,9	6,5	5,1	
Herav:						
- Overheng	1,5	0,9	1,7	1,4	3,6	
- Tariff tillegg	1,7	2,5	3,0	4,3	1,2	
- Lønns glidning	0,1	0,3	0,2	0,8	0,3	0,3
<i>Spekter, øvrige virksomheter:</i>						
Årslønnsvekst	3,6	4,8	5,3	6,2	4,0	
Herav:						
- Overheng	1,1	1,1	1,5	1,3	1,6	
- Tariff tillegg	2,1	2,7	3,2	4,6	2,0	
- Lønns glidning	0,4	1,0	0,6	0,3	0,4	0,5

¹ Lønnsveksten i 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

² Overhengen til 2009 ble endret fra 2,5 til 2,0 prosent som følge av ny næringsstandard, se avsnitt 1.2.3.

³ Inklusive Oslo kommune og undervisningspersonell i kommunesektoren.

⁴ Undervisningspersonell med i hovedsak sentral lønnsdannelse. Inklusiv Oslo kommune fra 2006.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS og Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet.

1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariff-områder

1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området.

For *industriarbeidere* steg lønn per årsverk (både heltid og deltid) med 3,9 prosent fra 2008 til 2009, mot 5,7 prosent året før. Mens lønns overheng og sentrale bestemte lønnstillegg bidro med til sammen 2,3 prosentpoeng, bidro lønns glidningen i løpet av 2009 med 1,6 prosentpoeng.

Lønnsveksten har avtatt markert gjennom 2009. Tabell 1.5 viser lønnsveksten fra 1. oktober til 1. oktober og per år fordelt på tariff tillegg og lønns glidning. Lønnsveksten fra 1. oktober 2008 til 1. oktober 2009 var 3,2 prosent for industriarbeidere,

0,7 prosentpoeng lavere enn årslønnsveksten fra 2008 til 2009. Dette gir et lavere lønns overheng inn i 2010 (1 prosent) enn inn i 2009 (1,8 prosent).

Lønnsveksten for industriarbeidere i LO-NHO-området er basert på opplysninger om lønn og antall årsverk knyttet til om lag 50 tariffområder. De senere årene har sysselsettingen variert mer mellom bransjer/yrker enn tidligere og dette har påvirket gjennomsnittlig lønnsvekst.

For hvert tariffområde bestemmes lønnsveksten av endring i grunnlønn, gjennomsnittlig bonus (over et helt år), gjennomsnittlig skift tillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg. Det lønnsstatistikken registrerer som utbetalt bonus for ett år, kan være opptjent året før. I innrapporteringen fra bedriftene kan for-

delingen på de enkelte lønnskomponentene variere. Utviklingen i bonus og uregelmessige tillegg påvirket den gjennomsnittlige lønnsveksten i svært liten grad fra 2008 til 2009.

2009 har vært et turbulent år med store endringer i sysselsetting mellom bransjer eller avtaleområder. Foreløpige tall viser store forskjeller i lønnsvekst mellom bransjer. Endring i bransjestrukturen har bidratt til veksten i gjennomsnittlig industriarbeiderlønn med 0,2 prosentpoeng.

For industriarbeidere er lønnsoverhenget inn i 2010 beregnet til 1 prosent.

1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området.

For arbeidere i *byggevirksomhet* totalt sett var det en årslønnsvekst på 3,9 prosent fra 2008 til 2009, mot 5,5 prosent året før.

Bak gjennomsnittstallene skjuler det seg betydelige strukturelle lønnseffekter og ulikheter mellom grupper. Arbeidere innenfor byggvirksomhet består av to hovedgrupper, arbeidere innenfor elektrofag (om lag 1/3) og andre byggfag (om lag 2/3) som tømrere, murere, grunnarbeid innenfor stein-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestere, elektrotekniske installasjonsfirmaer, heisfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere etc.

De to gruppene har både i 2008 og 2009 hatt svært ulik lønnsutvikling. En egen reguleringsbestemmelse i elektrobransjen, som annet hvert år sikrer økning i satser i takt med utviklingen året før for arbeidere i LO-NHO-området, bidro for 2009

til en lønnsvekst for denne delen av byggvirksomheten på 5,1 prosent fra 2008 til 2009, mens resten av byggfagene hadde en vekst på 3,3 prosent. Året før hadde elektrobransjen en betydelig lavere lønnsvekst enn resten av byggevirksomhet.

For arbeidere i *byggfag utenfor elektrofagene* var det en lønnsøkning fra 1. oktober 2008 til 1. oktober 2009 på 1,8 prosent mot 5,7 prosent tilsvarende periode året før. Et høyt lønnsoverheng inn i 2009 bidrar til at årslønnsveksten fra 2008 til 2009 er beregnet til 3,3 prosent.

Arbeidstakere som er med på de to sammenlignbare tidspunktene, kan ha en annen lønnsvekst enn gjennomsnittlig lønnsvekst for arbeiderne i bransjen. Grunnen til at ikke alle er med i begge årene, kan være at noen er nytilsatt eller har sluttet i perioden, men det vil også være utskifting av bedrifter (særlig småbedrifter) i statistikkutvalget. Det er sannsynlig at disse forhold i særlig grad har påvirket lønnsutviklingen for byggfag (eksklusive elektrofagene) de siste årene. Detaljert lønnsinformasjon viser at en sterk netto sysselsettingsendring trakk lønnsveksten ned både i 2007 og 2008 og i mindre grad i 2009.

Transportsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper m.v. For arbeidere innenfor transportsektoren i NHO-området samlet, var det en årslønnsvekst fra 2008 til 2009 på 4,5 prosent, mot 6,6 prosent året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2008 til 1. oktober 2009 var 2,8 prosent, mot 7,2 prosent i samme periode året før.

Tabell 1.4 Gjennomsnittlige tariff tillegg for industriarbeidere, (inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art)

Våren/sommeren 1998: ¹	432 øre/time,	3,7 prosent
Per 1. april 1999:	28 øre/time,	0,3 prosent
Per 9. mai 2000:	220 øre/time,	1,7 prosent
Per 1. april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002: ¹	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1. april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent
Våren 2004: ¹	168 øre/time	1,1 prosent
Per 1. april 2005:	106 øre/time	0,7 prosent
Våren 2006: ¹	207 øre/time	1,3 prosent
Per 1. april 2007:	273 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2008: ²	289 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2009:	112 øre/time	0,6 prosent

¹ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvise områdene inklusive generelle tillegg, lavlønns tillegg, fagarbeider tillegg, ansiennitet tillegg, minstelønnsatser, skift tillegg etc. De fleste forbundsvise tariff tilleggene ble gitt med ulik virkningstidspunkt mellom 1. april til 1. juni.

² Utslaget av generelt tillegg, lavlønns tillegg og forbundsvise tilpasninger.

Kilde: NHO.

Tabell 1.5 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester¹, omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

	Lønnsøkning per time	Herav:		Lønnsglidning som prosent- andel av total lønnsøkning
		Tariff tillegg	Lønnsglidning ²	
1999	4,7	1,3	3,4	72
2000	4,5	1,2	3,3	73
2001	4,9	1,5	3,4	69
1. okt	4,3	1,1	3,2	74
2002	5,0	2,4	2,6	52
1. okt	5,9	2,8	3,1	53
2003	3,5	0,9	2,6	74
1. okt	3,3	0,5	2,8	85
2004	3,6	0,9	2,7	75
1. okt	3,4	1,1	2,3	68
2005	3,4	0,9	2,5	74
1. okt	3,4	0,7	2,7	79
2006	3,6	0,9	2,7	75
1. okt	4,0	1,3	2,7	68
2007	5,5	1,7	3,8	69
1. okt	5,9	1,7	4,2	71
2008	5,7	1,7	4,0	70
1. okt	5,8	1,7	4,1	71
2009	3,9	0,5	3,4	87
1. okt	3,2	0,6	2,6	81

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.3 hvor kalenderårslønnsveksten er dekomponert i lønnsoverheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til kalenderårslønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning.

Kilder: Grunnlagsmaterialet til SSBs strukturstatistikk, NHO.

Vel 40 prosent av årsverkene i transportsektoren er avtaler med lokal forhandlingsrett. I tillegg ble det i 2006 i rutebilssektoren, som utgjør om lag 50 prosent av arbeidere i transportsektoren i LO-NHO-området, inngått bransjeavtaler knyttet til nye eller reforhandlede kontrakter, som slår ut i lønnsvekst etter hvert som slike avtaler reforhandles fram til 2012. En god del bedrifter har allerede reforhandlet nye avtaler. Dette førte til en betydelig lønnsvekst for landtransport alene på 7,8 prosent fra 2007 til 2008. Fra 2008 til 2009 er årslønnsveksten beregnet til 4,7 prosent. På grunn av mangelfulle opplysninger omkring nye kontrakter og ikrafttredelsestidspunkt for lønnsvekst utover tariff tillegg knyttet til bussbransjen, er denne lønnsveksten forutsatt å ha kommet jevnt gjennom året eller i gjennomsnitt 1. juli både i 2008 og 2009.

Arbeidere innenfor *oljevirkosomhet, offshore* består av operatørarbeidere (om lag halvparten),

oljeboring - og oljeservicearbeidere. Den siste gruppen utgjør en stadig større andel av totalgruppen for arbeidere. Ingeniører og sivilingeniører klassifiseres som funksjonærer og er ikke med i gruppen overfor. Samlet sett økte gjennomsnittlig registrert utbetalt lønn fra 2008 til 2009 med 7,0 prosent, inklusive avtalt lønn, bonusutbetalinger samt uregelmessige tillegg. Økningen i utbetalt lønn fra 1. oktober 2008 til 1. oktober 2009 var 4,9 prosent.

Gjennomsnittlig lønnsutvikling for arbeidere i oljesektoren, offshore fra 2008 til 2009, er sterkt påvirket av sammenslåingen av Statoil/Hydro og påfølgende periodisering av lønnsutbetalinger og harmonisering av lønn i det nye selskapet, fordi det sammenslåtte selskapet omfatter en såpass stor andel av gruppen. I 2009 er det registrert utbetalte bonuser som knytter seg til opptjening i perioden fra sammenslåingen av Statoil/Hydro i 4. kvartal 2007 frem til årsskiftet 2008/2009, mens det ikke ble

utbetalt særlige bonuser i 2008. Dette forhold drar isolert årslønnsveksten fra 2008 til 2009 opp med om lag 3½ prosentpoeng for arbeidere innenfor oljebransjen totalt sett. Utbetalinger av bonuser før sammenslåingen i 2007 og lave bonuser i 2008 dro likeledes lønnsveksten fra 2007 til 2008 kraftig ned.

I siste halvdel av 2008 ble det gjennomført en harmonisering av lønnsnivå for like stillinger i det sammenslåtte selskapet (Statoil/Hydro). Dette forhold var ikke kommet med i datamaterialet per 1. oktober 2008, som ble lagt til grunn ved beregning av årslønnsveksten for arbeidere i oljesektoren i fjor. Dette bidro også til et vesentlig lønnsoverheng inn i 2009. Som følge av dette er lønnsveksten for arbeidere, offshore fra 2007 til 2008 revidert til om lag 7 prosent fra 5,5 prosent omtalt i TBU-rapport NOU 2009:7. Over 3-årsperioden 2007 til 2009 har lønnsveksten for arbeidere, offshore vært i gjennomsnitt 6,9 prosent per år.

En automatisk virkning av ansiennitetstillegg per 1. januar hvert år bidrar med minst ½ prosentpoeng til årslønnsveksten.

For *hotell og restaurantvirksomhet* var det en økning i årslønn fra 2008 til 2009 på 3,1 prosent, mot 4,6 prosent året før.

Avtalene for hotell og restaurant ble endret i 2006 ved at funksjonærgrupper som før hadde egen avtale, ble tatt inn i felles avtale med arbeidergruppene.

Gjennomsnittlig alder i bransjen var i 2008 om lag 10 år lavere enn gjennomsnittsalderen for alle ansatte i NHO-bedrifter. Bransjen er preget av høy turnover. Man finner et år vanligvis bare igjen om lag 50 prosent av de samme arbeidstakerne som året før. Nytilsetninger trakk lønnsveksten ned særlig i 2008, men også i 2009. Samlet er lønnsglidningen fra 2008 til 2009 beregnet til 0,5 prosent, mot null året før.

1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.

Industrifunksjonærene i NHO-bedrifter utgjør om lag 1/3 av alle funksjonærer i NHO-bedrifter. Fra 2008 til 2009 var det en årslønnsvekst på 4,5 prosent, mot 6,3 prosent året før. Fra 1. oktober 2008 til 1. oktober 2009 var lønnsveksten samlet for industrifunksjonærer 4 prosent, mot 6,2 prosent året før.

Lønnsveksten inneholder både endring i grunnlønn, bonus og uregelmessige tillegg som skift etc. Basert på data for hvilken måned lønnsreguleringen skjer innenfor de enkelte bransjegrupper, er årslønn beregnet for de ulike bransjene og vektet sammen til industrifunksjonærer totalt og

totalt for alle bransjer. Som i andre områder forutsettes ingen endringer etter registreringstidspunktet 1. oktober. Det er for de enkelte næringsgruppene samlet inn supplerende opplysninger om gjennomsnittlige lokale reguleringstidspunkter for utvalg av bedrifter innenfor næringsområder. Dette danner grunnlag for beregninger av årslønnsvekst. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Ny standard for næringsgruppering (internasjonalt) er innført for alle sektorer fra 2009. Den største endringen for funksjonærer innenfor NHO-bedriftene består i at forlagsvirksomhet, som tidligere var klassifisert innenfor industri, nå klassifiseres innenfor informasjon og kommunikasjon. For funksjonærer fører det til at over 10 prosent av de tidligere årsverkene for industrifunksjonærer fra 2009 i NHO-bedrifter blir klassifisert utenfor industri. Dette gir en viss økning i lønnsnivået for industrifunksjonærer, samtidig som andelen industrifunksjonærer av alle funksjonærer i NHO-området og i forhold til industriarbeidere blir mindre. For at tallmaterialet for lønnsveksten fra 2008 til 2009 skal være sammenlignbart, har man tilbakeregnet 2008-tallmaterialet for industrifunksjonærer, slik at beregningene er basert på samme næringsgruppe både i 2008 og 2009. Dette fører til at lønnsoverhenget for industrifunksjonærer inn i 2009 er revidert i forhold til TBUs rapporter i 2009, fra 2,5 til 2,0 prosent. Med 4,5 prosent lønnsvekst fra 2008 til 2009, er bidraget fra lønnsglidningen i 2009 beregnet til 2,5 prosent, mot 3,8 prosent året før.

Lønnsoverhenget for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter inn i 2010 er beregnet til 1,7 prosent, mot 2,0 prosent inn i 2009.

Funksjonærgrupper ellers i NHO-områder er ansatte innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkosomhet, bygge- og anleggsvirkosomhet, samferdsel, forskning og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell og restaurant og IKT – bedrifter. Disse utgjør til sammen om lag 2/3 av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for *alle funksjonærer i NHO-området, eksklusive oljesektoren* var 4,0 prosent fra 2008 til 2009, mot 6,4 prosent året før.

Lønnsveksten avtok gjennom 2009. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 1. oktober 2008 til 1. oktober 2009 var 3,3 prosent, mot 6,4 prosent i samme periode fra 2007 til 2008.

Tallene ovenfor inkluderer både tekniske og andre funksjonærgrupper inklusive lederstillinger. Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjo-

nærgruppene i NHO-bedrifter omfatter ikke mer enn anslagsvis 10 prosent av alle funksjonærer.

Lønnsveksten for alle funksjonærer er svært forskjellig med eller uten oljesektoren, på grunn av svært spesielle forhold i avlønningen innenfor olje. Funksjonærene i oljesektoren omfatter mange sivilingeniører og andre spesialgrupper med høyt lønnsnivå. Som beskrevet for oljearbeidere er også lønnsveksten for oljefunksjonærer sterkt påvirket av sammenslåingen av Statoil/Hydro og påfølgende periodisering av lønnsutbetalinger og harmonisering av lønn i det nye selskapet.

Grunnlønnen for funksjonærer i oljevirkksomhet økte med 2,8 prosent fra 1. oktober 2008 til 1. oktober 2009. Utbetalte bonuser i 2009, som knytter seg til opptjening i 2008 og noe av 2007, drar isolert veksten for funksjonærer i oljevirkksomhet opp med 3,2 prosentpoeng. Sammen med en harmonisering av lønnsveksten i siste del av 2008, som bidrar til stort lønnsoverheng fra 2008, gir dette en beregnet «utbetalt» årslønnsvekst på 9,5 prosent fra 2008 til 2009 for funksjonærer i oljevirkksomhet. Veksten for samme gruppe fra 2007 til 2008 ble registrert til 3,3 prosent i fjorårets rapport fra TBU. Ny informasjon om lønnsvekst etter registreringstidspunktet 1. oktober 2008, kan ha bidratt til en viss undervurdering av lønnsveksten fra 2007 til 2008.

Når vi inkluderer oljesektoren, drar det opp gjennomsnittlig lønnsvekst for alle funksjonærer i NHO-området fra 2008 til 2009 med 0,7 prosentpoeng, mens den dro om lag tilsvarende ned fra 2007 til 2008.

I tillegg til lønnsstatistikk for arbeidere og funksjonærer er det grupper innenfor håndverk, handel, helse, organisasjoner etc. hvor man ikke kan skille mellom arbeidere og funksjonærer. I tillegg utgjør bemanningsbedrifter, som omfatter mange forskjellige yrkesgrupper i klassifikasjonene, etter hvert en betydelig gruppe. Disse gruppene utgjør nå om lag 11 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter og er ikke med i forhandlingsstatistikken verken for arbeidere eller funksjonærer.

1.2.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer under ett i NHO-bedrifter (både heltid og deltid)

Ny internasjonal næringsklassifisering fra 2009 (jf. boks 1.2), hvor industrien er noe annerledes definert enn tidligere, påvirker fordelingen av årsverk mellom arbeidere og funksjonærer i NHOs industribedrifter. At forlagsvirksomhet gikk ut av industrien og over til næringsgruppen informasjon og

kommunikasjon bidro til færre funksjonærårsverk i forhold til arbeiderårsverk. Andelen årsverk knyttet til funksjonærer i 2009, basert på opptalte årsverk i NHOs industribedrifter (både heltid og deltid) etter ny næringsstandard (registerdata, årsverk 2008), er beregnet til 40,4 prosent, mot 42 prosent i den gamle næringsklassifiseringen.

Det er store forskjeller i lønnsnivå og lønnsvekst for industriarbeidere og industrifunksjonærer. Tallene for industrifunksjonærer omfatter også ledere, både toppledere og mellomledere. Funksjonærene har utgjort en økende del (med unntak fra 2006 til 2007), noe som isolert har bidratt til en økning i gjennomsnittslønn for funksjonærer og arbeidere i industrien totalt sett.

Basert på foreløpige lønnsvekst for henholdsvis arbeidere og funksjonærer i industrien og tatt hensyn til ulike lønnsnivå i de to grupper, ny næringsklassifisering med en relativ fordeling av årsverk innenfor industrien med 40,4 prosent funk-

Tabell 1.6 Fordeling av årsverk i NHOs statistikkregister og lønnssum basert på årslønnsnivå for henholdsvis arbeidere og funksjonærer. (Prosentandeler)

		Arbeidere	Funksjonærer
Årsverk:	2000	59,6	40,4
	2001	59,2	40,8
	2002	59,1	40,9
	2003	59,1	40,9
	2004	58,8	41,2
	2005	58,3	41,7
	2006	57,7	42,3
	2007	58,3	41,7
	2008	58,0	42,0
	2009 ¹	59,6	40,4
Lønnssum:	2000	51,5	48,5
	2001	51,0	49,0
	2002	50,6	49,4
	2003	50,4	49,6
	2004	49,3	50,7
	2005	48,6	51,4
	2006	47,7	52,3
	2007	48,2	51,8
	2008	47,9	52,1
	2009 ¹	49,2	50,8

¹ Ny næringsklassifisering fra 2009, med færre funksjonærer. Tallene i 2008 og bakover er ikke revidert med ny bedriftsvis næringsklassifisering. Tallrekkene ovenfor innebærer derfor et skift, knyttet til endring i industridefinisjonen fra 2009.

Kilder: NHO og SSB.

sjonærer og 59,6 prosent arbeiderårsverk både i 2009 og 2008, er det beregnet en årslønnsvekst på 4,2 prosent for alle ansatte i NHOs industribedrifter, mot 6,1 prosent fra 2007 til 2008.

Deltid er med i tallene og inngår som heltidsekvivalenter, på samme måte både for arbeidere og funksjonærer. I tabell 1.6 vises fordelingen av industrissysselsettingen mellom arbeidere og funksjonærer basert på henholdsvis årsverk og lønnssum, ifølge lønnsopplysninger fra SSB og opplysninger fra NHOs statistikkregister.

1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I mellomoppgjøret i 2009 i *finansnæringen* ble det enighet mellom Finansforbundet og Finansnæringen Arbeidsgiverforening og mellom LO/ HK, og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finansnæringen Arbeidsgiverforening om at det fra 1. mai 2009 gis et generelt tillegg på kr 1 950 per år på lønnsregulativet. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 1 950 per år til arbeidstakere med lavere lønnsnivå enn kr 373 567. Tilleggene ble av partene anslått til å bidra med 0,5 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2008 til 2009.

Ifølge lønnsstatistikken for 2009 falt den gjennomsnittlige månedslønnen for finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet¹ bank og forsikring, med 0,5 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2008 til 1. september 2009. Avtalt lønn steg med 3,6 prosent i det samme tidsrommet. Bonusutbetalingene bidro til å trekke ned lønnsveksten.

Bonus har de siste årene fram til 2009 utgjort en økende andel av månedslønnen. I 2003 og 2004 utgjorde bonus i gjennomsnitt om lag 3,5 prosent av månedslønnen i alt. Denne andelen vokste til 6,5 prosent i 2005, videre til 8,5 prosent i 2007 og til 11,9 prosent i 2008. I 2009 falt andelen til 7,8 prosent.

For finanstjenester har utvalget på grunnlag av lønnsstatistikken for 2009 og lønnstilleggene i 2009, beregnet årslønnsveksten fra 2008 til 2009 til 1/2 prosent.

I *varehandel* ble det i mellomoppgjøret i 2009 på Landsoverenskomsten mellom LO/Handel og Kontor og HSH gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 1,- per time og et ytterligere tillegg fra samme

dato på kr 1,- per time på minstelønnsattsene i trinn 1-6.

For tillegg på andre overenskomster mellom LO og HSH og mellom YS og HSH samt overenskomster innen HUK-området vises det til vedlegg 1.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom LO/Handel og Kontor og HSH som vanligvis gir et tillegg per 1. februar, ble også i 2009 omregnet og flyttet til 1. april. Dette ga et tillegg på kr 3,- på minstelønnsattsene.

Både 2008 og 2009 har vært år med uvanlig store variasjoner både i og mellom bransjer i varehandelen mht omsetning, lønnsomhet og sysselsetting. Flere faghandelsbransjer med relativt høyt lønnsnivå ble hardt rammet av finanskrisen fra vår/sommer 2008, mens dagligvarehandel m.fl. som har et lavere lønnsnivå viste god vekst. Dette har etter alt å dømme bidratt til å trekke registrert lønnsvekst ned.

Ifølge lønnsstatistikken for 2009 steg den gjennomsnittlige månedslønnen for heltidsansatte i varehandelen under ett med 2,1 prosent fra 1. september 2008 til 1. september 2009. For alle heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var veksten i månedslønnen 1,5 prosent i det samme tidsrommet. For arbeidstakere som er med i tallmaterialet både i 2008 og 2009 var veksten i avtalt lønn i perioden i overkant av 3 prosent.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2009 og lønnstilleggene i 2009, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2008 til 2009 for alle heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen til 1,8 prosent. Reduserte bonusutbetalinger fra 2008 til 2009 trakk årslønnsveksten ned med om lag 3/4 prosentpoeng.

For varehandelen totalt har SSB på grunnlag av strukturstatistikken per 1. september 2009 og den kvartalsvise lønnsindeksen, beregnet årslønnsveksten fra 2008 til 2009 til 3,0 prosent. I detaljhandel er lønnsveksten beregnet til 2,1 prosent og i engroshandel til 3,7 prosent.

1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I mellomoppgjøret i 2009 ble staten v/Fornyings- og administrasjonsdepartementet og LO Stat, YS Stat, Unio Stat og Akademikerne og Norges Farmaceutiske Forening enige om et meklingsforslag 4. juni. Det ble gitt et kombinert krone- og prosenttillegg på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai 2009. Tillegget var på kr 2 400 opp til og med lønnstrinn (ltr.) 45, og et prosentvis tillegg på 0,68 prosent fra og med ltr. 46 til og med ltr. 80, og et kronetillegg fra ltr. 81 og oppover på kr 4 800.

Tilleggene bidro til årslønnsveksten fra 2008 til 2009 med om lag 0,4 prosentpoeng.

¹ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til de som omfattes av Sentralavtalen mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 678 155 per 1. mai 2008, ikke er med i beregningene. Dette omfatter fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen om lag 5 000 ansatte.

Det ble ikke avsatt midler sentralt til lokale forhandlinger. Det ble imidlertid åpnet opp for slike forhandlinger dersom virksomhetene skjøt inn egne midler.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2009 og tariff tilleggene i 2009, kan årslønnsveksten fra 2008 til 2009 i det statlige tariffområdet beregnes til 4,4 prosent.

Kommunesektoren/KS-området

I hovedoppgjøret i 2008 ble det mellom KS og LO Kommune, Unio Kommune, YS Kommune og Akademikerne Kommune også enighet om tillegg i 2009. Fra 1. mai 2009 ble det gitt et generelt tillegg på 3,1 prosent eller minimum kr 9 000 på den enkeltes grunnlønn. I tillegg ble også minstelønnssetter økt fra samme dato. Minstelønnsnivået ved 20 års ansiennitet på kr 300 000 fra 1. mai 2009 for stillinger uten særskilt krav om utdanning, skal i framtiden reguleres med den prosentvise endringen per 1. mai i folketrygdens grunnbeløp.

For en del grupper i KS-området (kapittel 3 og 5) fastsettes lønnen gjennom lokale lønnsforhandlinger i den enkelte kommune og fylkeskommune uten noen sentral ramme. Virkningsdato for lønns tillegg er 1. mai med mindre annen dato avtales lokalt.

Det ble ikke avtalt nye tillegg i KS-området i 2009 utover de som ble avtalt i 2008-oppgjøret. I hele kommunesektoren bidro tilleggene som ble avtalt i KS-området for 2009 med 1,8 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2008 til 2009 og med 2,2 prosentpoeng i KS-området for ansatte med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4).

I *Oslo kommune* ble partene enige om et meklingsforslag som ga et tillegg fra 1. mai 2009 på 1,95 prosent eller minimum kr 6 000 per år.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2009 og tariff tilleggene i 2009, er årslønnsveksten fra 2008 til 2009 for hele kommunesektoren, inkl. undervisningssektoren, Oslo kommune og diverse bedriftsmedlemmer, beregnet til 4,6 prosent.

Undervisningspersonell

Tilleggene ved lønnsoppgjøret i KS-området i 2009 er også gjeldende for ansatte i undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap 4).

For undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse bidro tariff tilleggene i KS-oppgjøret i 2009 til lønnsveksten fra 2008 til 2009 med 2,5 prosentpoeng.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2009 og tariff tilleggene i 2009, er årslønnsveksten fra 2008

til 2009 for undervisningspersonell beregnet til 4,4 prosent.

1.2.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For Spekter-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den norske legeförening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom Spekter-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I mellomoppgjøret i 2009 ble det på A-nivå mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2009 på kr 1 950 per år. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 1 950 per år til arbeidstakere med en årslønn lavere enn ca. kr 319 000 i 2008. For LO Stat og YS Spekter bidro de avtalte tilleggene på A-nivå til en lønnsvekst på om lag 0,4 prosentpoeng fra 2008 til 2009.

Det ble videre ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg. I gjennomsnitt bidro lokale tillegg avtalt på den enkelte virksomhet med om lag 2 prosentpoeng til lønnsveksten fra 2008 til 2009.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeföreningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2009 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, er årslønnsveksten fra 2008 til 2009 i Spekter-området ekskl. helseforetakene beregnet til 4,0 prosent.

I mellomoppgjøret i 2009 for *helseforetakene* kom Spekter og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2) for helseforetakene samt Lovisenberg Diakonale sykehus. Forhandlingsløsningen innebar at det ble gitt et generelt tillegg på kr 9 000, og at minstelønnssetene ble hevet fra 1. september 2009. Til-

leggene inkluderer tillegg gitt i de innledende sentrale forhandlingene.

I de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2) i 2009 ble det for medlemmer av Norsk Sykepleierforbund gitt et generelt tillegg på 2 prosent til spesialsykepleiere/jordmødre og på 1,5 prosent til øvrige medlemmer fra 1. november 2009. Dessuten ble minstelønnsseter hevet fra 1. november. For de øvrige forbundene² ble det inngått avtaler med tilsvarende økonomiske tillegg.

I de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2) mellom Den norske legeforening og Spekter ble det fra 1. januar 2009 gitt tillegg til turnusleger og leger i spesialisering som varierte fra kr 14 000 til kr 23 000. For øvrige leger ble det gjennomført lokale forhandlinger.

For helseforetakene presenterer utvalget beregninger av årslønnsveksten fra 2008 til 2009 både etter SSBs lønnsstatistikk og Spekters lønnsmateriale for helseforetakene. Lønnsveksten i SSBs lønnsstatistikk per 1. oktober 2009 må ses på bakgrunn av at en del av de lokale tilleggene i 2009 ikke er kommet med, mens derimot lønnstillegg høsten 2008 først kom med per 1. oktober 2009. Spekter har innhentet lønnsstatistikk for helseforetakene etter tellingstidspunktet 1. oktober både i 2008 og 2009 slik at de nevnte lønnstilleggene er

blitt registrert. På grunnlaget av Spekters lønnsstatistikk er årslønnsveksten per årsverk i helseforetakene beregnet til 3,7 prosent fra 2005 til 2006, til 4,9 prosent fra 2006 til 2007, til 6,5 prosent fra 2007 til 2008 og til 5,1 prosent fra 2008 til 2009. SSB har beregnet årslønnsveksten til henholdsvis 3,0 prosent, 6,8 prosent, 5,1 prosent og 4,9 prosent for heltidsansatte i de fire årene. Sett over disse fire årene er samlet lønnsvekst om lag den samme i Spekters og i SSBs beregning.

I Spekters datamateriale var det en stor vekst i antall lege- og psykologårsverk fra 2008 til 2009, som bidrar med om lag ½ prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2008 til 2009. Lønnsstatistikken til SSB for helseforetakene viser en relativ sterk vekst fra 2008 til 2009 i antall ansatte med lederyrker, som trolig inkluderer en del leger og psykologer. Isolert sett drar dette opp lønnsveksten i SSBs beregning.

1.3 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

² Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet.

Tabell 1.7 Lønnsoverhenget fra året før i prosent. 2005-2010.

Område/gruppe:	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ansatte i NHO-bedrifter:						
- Arbeidere i alt	1,1	0,9	1,3	1,8	1,7	-
- Industriarbeidere	1,2	1,0	1,4	1,8	1,8	1,0
- Industrifunksjonærer	1,5	1,6	2,0	2,5	2,0 ¹	1,7
- Industrien i alt	-	1,3	1,6	2,2	1,9	1,4
HSH-bedrifter i varehandel	0,7	1,1	1,2	1,6	0,9	0,7
Finanstjenester ²	1,5	1,1	1,4	1,3	2,0	1
Staten	1,9	0,7	2,9	1,4	3,4	0,6
Kommunene ³ :	1,5	0,4	1,6	1,4	2,4	1,0
- Undervisningspersonale	1,4	0,3	1,1	1,2	2,2	1,0
Ansatte i Spekter-bedrifter:						
- Helseforetakene	1,5	0,9	1,7	1,4	3,6	2,0
- Øvrige bedrifter	1,1	1,1	1,5	1,3	1,6	0,9
Veid gjennomsnitt ⁴	1,4	1,1	2,0	2,0	2,3	1,2

¹ Overhenget til 2009 ble endret fra 2,5 til 2,0 prosent som følge av ny næringsstandard, se avsnitt 1.2.3.

² Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

³ Inkl. undervisningspersonell fra 2005.

⁴ Overhenget er et gjennomsnitt for alle lønnstakergrupper under ett og omfatter således flere grupper enn de som er med i tabell 1.7.

Utvalget anslår overhenget til 2010 til 1,2 prosent for alle grupper under ett. Dette er klart lavere enn det gjennomsnittlige overhenget de tre foregående år som var på 2,1 prosent, og 1,1 prosentpoeng lavere enn overhenget til 2009. For områdene i tabell 1.7 varierer overhenget til 2010 fra 0,6 prosent for ansatte i staten til 2,0 prosent for ansatte i helseforetakene.

1.4 Lønnsutviklingen for ledere

I dette avsnittet presenteres først (avsnitt 1.4.1) lønnsveksten fra 2008 til 2009 for ledere i en del næringer basert på samme lønnsbegrep som i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Dernest (avsnitt 1.4.2) vises lønnsveksten for ledere de siste årene fram til 2008 når en også inkluderer opsjons- og naturalytelser og overtid i lønnsbegrepet. Dette er en ny heldekkende lønnstatistikk for ledere basert på SSBs ordinære lønnsstatistikk med tilleggsinformasjon fra Lønns- og trekkoppgaveregisteret (LTO-registeret), bl.a. om naturalytelser og fordel ved opsjoner. I avsnitt 1.4.3 vises lønnsutviklingen for toppledere i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper fra 2008 til 2009 basert på opplysninger fra LTO-registeret alene. Utviklingen i lønningene for ledere i offentlig forvaltning fram til 2008 vises i avsnitt 1.4.4.

1.4.1 Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer

I dette avsnittet presenteres lønnsveksten fra 2008 til 2009 for ledere i en del næringer basert på samme lønnsbegrep som i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonus. Tallene er basert på SSBs ordinære lønnsstatistikk. Lønnsveksten er regnet som endring i månedslønn fra september/oktober det ene året til samme tidspunktet året etter.

Det presenteres tall for to grupper av ledere i næringsvirksomhet (se boks 1.4):

- Gruppen med yrkeskode 1210, «administrerende direktører» i store og mellomstore foretak, dvs. foretak med 10 eller flere ansatte. Gruppen kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.
- Gruppen med yrkeskode 1300, «ledere av små foretak», dvs. foretak med færre enn 10 ansatte.

Totalt omfatter utvalget til lønnsstatistikken i 2008 vel 21 000 heltidsansatte personer innen disse to ledergruppene.

Tabell 1.8 viser at lønnsveksten fra september/oktober 2008 til september/oktober 2009 for administrerende direktører varierte ganske mye mellom næringene som er med i tabellen, fra minus 17,6 prosent i finanstjenester til 12 prosent i forretningsmessig tjenesyting. For administrerende

Tabell 1.8 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2009 for administrerende direktører og ledere av små foretak i enkelte næringer². Eksklusive opsjons- og naturalytelser. Lønnsvekst fra året før i prosent.

	Administrerende direktører ³			Ledere av små foretak ⁴		
	Lønnsvekst	Lønnsnivå	Antall i utvalget 2009	Lønnsvekst	Lønnsnivå	Antall i utvalget 2009
Forretningsmessig tjenesteyting	12,0	837 600	327	0,9	546 000	418
Samferdsel	6,3	873 600	553	5,5	534 000	409
Industri	5,0	930 000	1 149	-1,1	529 200	876
Olje- og gassutvinning og bergverk	4,7	1 286 400	149	-	-	-
Hotell- og restaurantvirksomhet	1,7	506 400	533	3,6	411 600	576
Bygg- og anlegg	0,7	728 400	606	-0,9	526 800	982
IKT	0,0	982 800	1 019	1,4	684 000	259
Varehandel	-5,9	656 400	2 918	3,6	447 600	7 164
Finanstjenester	-17,6	1 317 600	702	-10,6	818 400	364

¹ Månedslønn ekskl. overtid*12. Lønnsbegrepet omfatter fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus.

² Ny næringsstandard både i 2008 og 2009.

³ Administrerende direktører i foretak med 10 eller flere ansatte.

⁴ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

Boks 1.4 Lønn for toppledere basert på Lønns- og trekkoppgaveregisteret (LTO) versus Statistisk sentralbyrås lederlønsstatistikk

Omfang/populasjon

Topplederlønn basert på LTO-registeret omfatter alle toppledere i aksjeselskaper og børsnoterte selskaper, inkl. offentlige eide¹ selskaper med mer enn 25 ansatte/lønnsforhold. Topplederen i et foretak er definert som den personen som har høyest lønn i foretaket to år etter hverandre.

Lederlønn basert på Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk omfatter heltidsansatte ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Lederne er hentet fra yrkeskode 1210, administrerende direktør, i foretak med flere enn 10 ansatte og yrkeskode 1300, ledere i små foretak med færre enn 10 ansatte. Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak. Lønnsstatistikken bygger på et representativt utvalg av virksomheter med fulltelling blant de største foretakene i hver næring, og et utvalg blant små foretak. Lønnsstatistikken er en strukturstatistikk, som skal ta inn over seg alle strukturelle endringer i arbeidsmarkedet fra år til år, som f. eks jobbskifter, selskapsendringer, omstrukturering og sammenslåinger/oppsplitting av foretak. Det vil dermed skje en viss utskifting av ledere som er med i lederlønsstatistikken fra det ene året til det neste.

Lønnsbegrep m.m.

Lønnsbegrepet har i hovedsak samme innhold i de to statistikkene, Det omfatter fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser. Imidlertid presenteres i tabell 1.8 også lønnsutviklingen for ledere etter det samme lønnsbegrepet som i tabell 1.1, dvs. utenom opsjons- og naturalytelser og overtid. Det er imidlertid noen forskjeller som går på periodisering av kontantlønnen. LTO viser lønn og andre ytelser opptjent gjennom hele året (for heltidsansatte). Lønnsstatistikken viser avtalt lønn per 1. 9/1.10. Bonus er et beregnet gjennomsnitt per måned over ett år. Uregelmessige tillegg og overtid er et beregnet gjennomsnitt per måned fra 1. januar til tellingsmåneden.

I LTO-registeret er opplysningene hentet fra kode 111-A som omfatter all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse og fra 112-A som omfatter skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser. Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er fra og med 2002 registrert på egen kode i LTO. Fordel ved kjøp av aksjer til underpris er også registrert på egen kode.

¹ Omfatter foretak hvor stat, kommune og fylkeskommune direkte eller indirekte eier mer enn 50 prosent av aksjekapitalen.

direktører i samferdsel var lønnsveksten 6,3 prosent, mens lønnsveksten i industrien og i olje- og gassutvinning var om lag 5 prosent. I varehandel var det en nedgang i gjennomsnittslønnen for administrerende direktører. Reduserte bonusutbetalinger fra 2008 til 2009 i finanstjenester og til dels også i varehandel trakk gjennomsnittslønnen betydelig ned. Utenom bonus var gjennomsnittslønnen om lag uendret i finanstjenester. For ledere av små foretak var det nedgang i gjennomsnittslønnen fra september/oktober 2008 til september/oktober 2009 i industrien, finanstjenester og i bygg- og anleggsvirksomhet. I de andre næringene i tabell 1.8 varierte lønnsveksten for ledere i små foretak mellom 0,9 og 5,5 prosent.

Med unntak for foretningmessig tjenesteyting, samferdsel og industrien var lønnsveksten for administrerende direktører fra september/oktober 2008 til samme tidspunkt i 2009 lavere enn

for lønnstakerne ellers i næringene som er med i tabell 1.8.

1.4.2 Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser

Beregningsutvalget presenterer i dette avsnittet en lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Statistikken bygger på datamaterialet Statistisk sentralbyrå innhenter til den ordinære lønnsstatistikken. Videre er det hentet tillegginformasjon fra LTO-registeret om opsjons- og naturalytelser. Statistikken dekker perioden 2004 til 2008. Utvalget kommer tilbake til 2009-tall i junirapporten.

I denne lederlønsstatistikken kan en via yrkesklassifiseringen i større grad enn i statistikken basert på LTO-registeret alene (jf. avsnitt

Tabell 1.9 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører og ledere av små foretak. Vekst fra året før i prosent.

	Administrerende direktører ²	Ledere av små foretak ³	Alle ledere
2005	5,5	0,7	3,3
2006	5,5	3,4	5,6
2007	2,6	7,8	6,3
2008	10,3	5,1	6,2
Lønnsnivå 2008 ¹	831 600	505 900	627 900
Herav opsjonsytelser og naturalytelser	14 000	3 800	7 600
Antall ledere i utvalget i 2008	9 063	12 240	21 303

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører i foretak med 10 eller flere ansatte.

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

1.4.3), være sikker på at de som inngår er ledere (jf. boks 1.4).

Tabell 1.9 viser at gjennomsnittlig lønnsvekst for administrerende direktører var 10,3 prosent fra september/oktober 2007 til samme tidspunkt i 2008, mot 2,6 prosent året før. Opsjons- og naturalytelser trakk ned lønnsveksten fra 2006 til 2007, men påvirket i liten grad lønnsveksten fra 2007 til 2008. For ledere i småbedrifter var lønnsveksten 5,1 prosent fra september/oktober 2007 til september/oktober 2008, mot 7,8 prosent i året før. For alle ledere var veksten 6,2 prosent fra september/oktober 2007 til september/oktober 2008, om lag den samme som året før.

I tabell 1.10 er administrerende direktører rangert etter stigende lønnsnivå. Det er om lag 2 300 direktører i hvert kvartil. Lønnsveksten varierte lite mellom kvartilene. Tabellen viser at lederne i

4. kvartil har en gjennomsnittslønn på 1,5 mill. kroner per september/oktober 2008 og at veksten var 10,1 prosent fra samme tidspunkt i 2007. Opsjons- og naturalytelser påvirket ikke lønnsveksten for denne gruppen fra 2007 til 2008. I de tre andre kvartilene varierte lønnsveksten fra 9,2 prosent i 3. kvartil til 12,4 prosent i 2. kvartil.

Tabell 1.11 viser lønnsutviklingen og lønnsnivå for kvinnelige og mannlige ledere. Lønnsutviklingen for kvinnelige administrerende direktører var litt lavere enn for mannlige fra september/oktober 2007 til samme tidspunkt i 2008. På den annen side var lønnsveksten for kvinnelige ledere høyere i små foretak. Gjennomsnittlig lønnsnivå for kvinnelige ledere var per september/oktober 2008 om lag 70 prosent av lønnsnivået for mannlige ledere, mot om lag 72 prosent året før.

Tabell 1.10 Gjennomsnittslønn¹ etter kvartiler per september/oktober 2007 og 2008 for administrerende direktører². Inklusive opsjons- og naturalytelser. Vekst i prosent fra året før.

Kvartil	Lønnsnivå		Lønnsvekst 2008	Opsjons- og naturalytelser	
	2007	2008		2007	2008
1. kvartil	367 800	405 700	10,3	2 200	2 700
2. kvartil	523 300	588 200	12,4	4 000	6 300
3. kvartil	758 300	827 800	9,2	8 100	9 600
4. kvartil	1 366 000	1 504 100	10,1	37 500	37 300
Alle	753 900	831 600	10,3	13 000	14 000

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører i foretak med 10 eller flere ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.11 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2008 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører og ledere av små foretak. Menn og kvinner. Vekst fra året før i prosent.

	Antall ledere i utvalget 2008		Gj. sn. lønn i 2008 ¹		Lønnsvekst 2008	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Adm. direktører ²	6 988	2 075	875 600	637 600	10,7	9,1
Ledere av små foretak ³	7 234	5 006	544 600	407 600	6,4	2,4
Alle	14 222	7 081	678 700	472 400	7,4	3,5

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører i foretak med 10 eller flere ansatte.

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

1.4.3 Lønnsutviklingen for toppledere i næringsvirksomhet basert på LTO-registeret

I dette avsnittet vises lønnsutviklingen for toppledere i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper basert på opplysninger fra LTO-registeret alene. Dette er opplysninger som Beregningsutvalget har presentert siden 1996

Lønnsbegrepet som legges til grunn, omfatter all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse, dvs. lønn og honorarer m.m. for arbeid som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet og skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I tillegg inkluderes også fordel ved kjøp av aksjer til underpris i lønnsbegrepet. Det vises til boks 1.4 for nærmere omtale av datagrunnlag, lønnsbegrep m.m.

Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er med i lønnsbegrepet etter de verdiansettelser skattereglene fastlegger, jf. boks 1.5. Lønnsbegrepet avviker dermed på dette punktet fra det som brukes ellers i kapittel 1. I tillegg inneholder det en del naturalytelser som ikke er med i lønnsbegrepet, slik det ellers anvendes i lønnsstatistikken og f.eks. i tabell 1.1. Naturalytelsene utgjør en liten andel, om lag 1,9 prosent av lønn og honorarer i alt, og er dermed av liten betydning for lønnsnivå og lønnsutvikling for lønnstakere under ett.

I LTO-registeret er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. «Leder» er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre. Det kan ikke utelukkes at en på denne måten i noen tilfeller har fått med personer som har høy

Tabell 1.12 Gjennomsnittslønn¹ for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper med 25 lønnsforhold og over. Alle ledere.

	Antall lønnsforhold ³				Alle	Offentlig eide foretak ⁵
	25-49	50-99	100-249	250 og over		
Vekst fra 2008 til 2009 ⁴	1,5	2,4	4,5	÷1,0	2,2	8,9
Samlet godtgjørelse i 2009 ^{1,4}	709 000	884 700	1 213 100	1 920 500	885 800	920 100
Herav: Fordel ved aksjekjøp til underkurs i 2009	83	1 493	329	5 712	790	166
Antall ledere	6 255	2 782	1 394	631	11 062	669

¹ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer, naturalytelser og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs.

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre.

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall.

⁵ Omfatter foretak hvor stat, kommune og fylkeskommune direkte eller indirekte eier mer enn 50 prosent av aksjekapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, LTO-registeret.

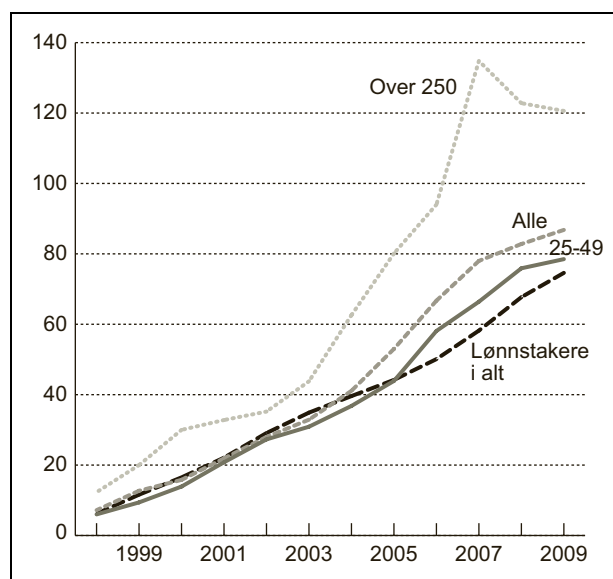
lønn pga. spesialkompetanse, men ikke er toppleder.

Tabell 1.12 viser at fra 2008 til 2009 var lønnsveksten 2,2 prosent i gjennomsnitt for alle toppledere mot 2,7 prosent året før. Lønnsveksten for toppledere i 2009 varierte mellom 1,5 prosent og 4,5 prosent i små- og mellomstore foretak. I de største foretakene med over 250 lønnsforhold var lønnsveksten i 2009 \div 1,0 prosent mot \div 5,1 prosent i 2008. Toppledere i de minste foretakene (25-49 lønnsforhold) utgjorde i 2009 om lag 57 prosent av alle toppledere i materialet, mens lederne i de største foretakene (over 250 lønnsforhold) utgjorde om lag 6 prosent.

I offentlig eide foretak var lønnsveksten fra 2008 til 2009 8,9 prosent mot 7,9 prosent året før. Dette omfatter foretak hvor stat, kommune og fylkeskommune direkte eller indirekte eier mer enn 50 prosent av aksjekapitalen.

I boks 1.5 omtales opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen.

Figur 1.1 viser at for alle toppledere i foretak med over 25 lønnsforhold var samlet lønnsvekst tilnærmet den samme som for lønnstakere i alt fra 1997 til 2003. Etter 2003 har veksten vært høyere, og lønnsveksten for toppledere i alt for hele perioden 1997 til 2009 ble 87 prosent mot 75 prosent for lønnstakere i alt. For toppledere i små foretak med 25-49 lønnsforhold var samlet lønnsvekst lavere enn for lønnstakere i alt fram til 2005, men høy lønnsvekst i 2006 medførte at lønnsveksten for hele perioden 1997-2009 ble om lag 79 prosent. For toppledere i store foretak med over 250 lønnsforhold var lønnsveksten høy fra 1997 til og med 2000. Deretter var lønnsveksten forholdsvis moderat i 2001 og 2002. Etter 2002 økte lønnsveksten igjen

Figur 1.1 Akkumulert vekst i topplederlønninger og for lønnstakere i alt. 1997-2009

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

og var høy i årene 2004 til 2007, særlig i 2007. Både i 2008 og 2009 var det imidlertid negativ lønnsvekst i gjennomsnitt for toppledere i de store foretakene. Samlet for perioden fra 1997 til 2009 var lønnsveksten for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold om lag 121 prosent, dvs. om lag 60 prosent høyere lønnsvekst enn for lønnstakere i alt.

Den negative lønnsveksten i gjennomsnitt i de to siste årene for toppledere i de store foretakene kan skyldes flere forhold, bl.a. lavere opsjonsytelser og/eller lavere bonuser. I tillegg kan tilgang og avgang av ledere i en forholdsvis liten gruppe av ledere påvirke lønnsutviklingen. Tallene indikerer

Tabell 1.13 Gjennomsnittslønn¹ etter kvartil i 2008 og 2009 for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper med over 250 lønnsforhold³.

Kvartil	Gjennomsnittslønn		Lønnsvekst ⁴
	2008	2009 ⁴	
1. kvartil	795 600	749 600	\div 5,8
2. kvartil	1 234 100	1 193 400	\div 3,3
3. kvartil	1 828 100	1 814 500	\div 0,7
4. kvartil	3 890 200	3 917 100	0,7
Alle	1 940 300	1 920 500	\div 1,0

¹ Omfatter lønn (inkludert ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturalitytelse og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs.

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre.

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, LTO-registeret.

at lederlønningene i store foretak er mer konjunkturfølsomme enn lønningene ellers. Svak lønnsvekst i 2001/2002, særlig sterk vekst under oppgangen i 2006/2007 og nedgang i 2008 og 2009 kan underbygge det.

I tabell 1.13 er topplederne i foretak med over 250 lønnsforhold rangert etter stigende lønnsnivå. Det er 158 ledere i hvert kvartil. Tabellen viser at det særlig var lønnsutviklingen til topplederne i 1.

og 2. kvartil som i hovedsak bidro til at lønnsveksten for hele gruppen ble negativ fra 2008 til 2009. I de to andre kvartilene var lønnsveksten fra $\pm 0,7$ prosent i 3. kvartil til 0,7 prosent i 4. kvartil.

Tabell 1.14 viser at det er få kvinnelige administrerende direktører/daglig ledere i foretak med over 25 lønnsforhold. Andelen var i 2009 fra 18 prosent i størrelsesgruppen 25-49 lønnsforhold til 11 prosent i foretak med over 250 lønnsforhold.

Boks 1.5 Nærmere om opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen

Opsjonsordninger i arbeidsforhold innebærer normalt at det inngås en kontrakt mellom eierne av en bedrift og ledelsen og de ansatte om et fremtidig kjøp av f. eks. en aksje eller obligasjon til en forhåndsavtalt pris (kjøpsopsjon). Ved inngåelse av en opsjonsavtale utenfor arbeidsforhold, betaler kjøper en opsjonspremie som vederlag for retten til å utøve opsjonen. Opsjonspremien uttrykker normalt markedsverdien av opsjonen på det tidspunkt avtalen inngås. For opsjoner ervervet i arbeidsforhold settes gjerne opsjonspremien lavere dersom det i det hele tatt betales opsjonspremie.

Til og med inntektsåret 1995 ble gevinst ved innløsning eller salg av opsjon på aksje eller grunnfondsbevis i arbeidsforhold skattlagt som lønnsinntekt i det året opsjonen ble innløst eller solgt. Fra og med inntektsåret 1996 ble det innført nye regler som innebar at fordel ved en opsjon ble skattlagt som lønnsinntekt ved tildelingstidspunktet for opsjonen. (Unntak var ikke-børsnoterte salgsoptjoner i arbeidsforhold som først skulle skattlegges ved innløsning eller salg.) Videre ble ytterligere gevinst ved innløsning eller salg av opsjonen skattlagt som lønnsinntekt.

Ved innløsning, salg eller bortfall av opsjonen ble det gitt fradrag i alminnelig inntekt for differansen mellom utgangsverdien og den fordelen som det var skattlagt for ved tildelingstidspunktet.

I skatteopplegget for 1999 ble reglene for beskatning av opsjoner i arbeidsforhold igjen endret slik at bare opsjoner der den beregnede fordelen oversteg 600 000 kroner skulle beskattes ved ervervet. En forutsetning var at et visst antall ansatte ble tilbudt opsjoner. Var fordelen mindre enn 600 000 kroner, skulle fordelen beskattes ved salg eller innløsning av opsjonen. Fordelen som oppnås i ansettelsesforhold ved at ansatte får aksjer eller kjøper aksjer til underpris, er i

utgangspunktet skattepliktig som lønn. Fordelen utgjør differansen mellom salgsværdien på ervervstidspunktet og det den ansatte eventuelt har betalt for aksjen. Dersom alle ansatte i et aksjeselskap etter en generell ordning i bedriften har fått tilbud om aksjekjøp i selskapet, kan imidlertid den skattepliktige fordelen settes til differansen mellom 80 prosent av antatt salgsværdi og det den ansatte har betalt for aksjen. Reduksjonen i den skattepliktige fordelen kan likevel ikke overstige 1 500 kroner per person. Gevinst ved realisasjon av aksjene skattlegges som kapitalinntekt (28 prosent).

Fra og med inntektsåret 2000 ble beskatning ved tildelingen av ikke-børsnoterte opsjoner i arbeidsforhold avvirket. Det skulle ikke lenger stilles noen beløpsmessig begrensning eller vilkår.

Gevinsten ved salg eller innløsning av opsjonen skulle beskattes som lønnsinntekt og inngå i grunnlaget for arbeidsgiveravgift. Dette gjaldt uavhengig av om underliggende aksjer eller grunnfondsbevis var børsnotert eller ikke.

Det ble ingen endringer for børsnoterte opsjoner, dvs. opsjon der selve opsjonen er børsnotert. Slike opsjoner skulle fortsatt beskattes ved tildelingen, ved at kursverdien ved tildeling (minus eventuelt vederlag) behandles som lønnsinntekt. Gevinst ved senere innløsning eller salg av opsjonen skulle fortsatt behandles som lønnsinntekt.

I 2002 ble skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold endret slik at opsjonsfordelen skal kunne fordeles likt på hvert inntektsår i den perioden den blir opparbeidet. Endringen medførte redusert arbeidsgiveravgift og/eller toppskatt. Fra og med 2002 likebehandles børsnoterte opsjoner skattemessig med ikke-børsnoterte, dvs. at også de skal beskattes ved innløsning eller salg av opsjonen. Det har ikke skjedd endringer i skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold etter 2002.

Tabell 1.14 Gjennomsnittslønn¹ for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Menn og kvinner.

Antall lønnsforhold ³	Antall ledere		Gj. sn. lønn i 2009 ⁴		Lønnsvekst 2008-09 ⁴	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
25 – 49	5 117	1 138	752 900	511 400	1,8	3,8
50 – 99	2 342	440	934 600	618 900	2,1	6,2
100 – 249	1 237	157	1 264 500	807 800	4,7	4,0
250 og over	561	70	2 003 600	1 254 000	÷1,4	1,8
Alle	9 257	1 805	943 100	592 200	2,4	4,0

¹ Omfatter lønn (inkludert ved utbetaling ved oppsigelse av arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs.

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre.

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, LTO-registeret.

Gjennomsnittlig lønnsnivå for kvinnelige toppledere var i 2009 om lag 63 prosent av lønnsnivået for mannlige toppledere i alle foretak med over 25 lønnsforhold eller om lag det samme som i 2008. I foretak med over 250 lønnsforhold var det relative lønnsnivået om lag 62 prosent. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 2008 til 2009 var høyere for kvinner enn for menn i alle foretaksstørrelser, bortsett fra i foretak med 100-249 lønnsforhold. Kvinnelige toppledere utgjør en forholdsvis liten andel av topplederne i de store foretakene. Nyansettelse og avgang av ledere i en forholdsvis liten gruppe kan påvirke lønnsutviklingen betydelig.

1.4.4 Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor

Utvalget presenterer i dette avsnittet tall for lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor fra 1. oktober/1. desember 2006 til samme tidspunkt i 2008. Lønnsutviklingen i 2009 for toppledere i offentlig sektor kommer utvalget tilbake til i juni-rapporten. Følgende grupper inngår i denne statistikken:

- *Øverste administrative leder* (rådmenn) i kommuner og fylkeskommuner
- *Øverste leder* i forvaltningen, etater, direktorater og finansieringsinstitusjoner i staten.
- *Administrerende direktør* i de regionale helseforetakene herunder også de forskjellige helseforetakene.

Utplukket av ledere er basert på SSBs ordinære lønnsstatistikk. Lønnsbegrepet har samme innhold som ellers i kapittel 1, dvs. fast avtalt lønn (grunn-

lønn/regulativlønn) og faste og variable tillegg. I staten omfatter utplukket både toppledere som er lønnet etter lederlønnssystemet³ i staten og toppledere av etater som er lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen i staten.

Lønnsveksten for toppledere i offentlig sektor var i gjennomsnitt 6,8 prosent fra oktober/desember 2007 til oktober/desember 2008, mot 7,1 prosent året før. For toppledere i kommuner og fylkeskommuner var lønnsveksten fra desember 2007 til desember 2008 7,7 prosent, mot 6,6 prosent året før. I staten var veksten fra oktober 2007 til oktober 2008 6,7 prosent, mot 6,2 prosent året før. Gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere i offentlig sektor omfatter også administrerende direktører i helseforetakene. Lønnsnivået for denne gruppen i helseforetakene var per oktober 2008 1 250 000 kroner, og lønnsveksten for alle var i gjennomsnitt ÷0,3 prosent fra oktober 2007 til oktober 2008, mot 16,7 prosent året før. Den store variasjonen i lønnsveksten må ses i sammenheng med avgangs- og sammensetningseffekter i en liten gruppe ledere i helseforetakene.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere fra oktober/desember 2007 til samme tidspunkt i 2008 var lavere enn for lønnstakere ellers i offentlig sektor med unntak for toppledere i staten lønnet etter

³ Staten inngår individuelle lederlønnskontrakter med alle ledere tilknyttet lederlønnssystemet. Stillingens ansvar, omfang og kompleksitet avgjør om den innplasseres. Systemet består av to elementer; basislønn/grunnlønn og et individuelt tillegg. Det er ca. 300 toppledere som er tilknyttet systemet, blant annet departementsråder og ekspedisjonsjefer i departementene samt toppledere i større etater og institusjoner, fylkesmenn og politimestere.

Tabell 1.15 Gjennomsnittslønn¹ per oktober/desember for toppledere i offentlig sektor. Alle ledere. Lønnsvekst fra året før i prosent.

	Antall	Gjennomsnittlig årslønn ¹	Lønnsvekst	
			2007	2008
Kommuner og fylkeskommuner	394	665 900	6,6	7,7
Staten	253	865 800	6,2	6,7
Toppledere på lederlønnssystemet ²	135	930 700	5,8	8,6
Toppledere ³ lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen	118	791 600	6,8	4,7
Offentlige toppledere i alt ⁴	677	766 500	7,1	6,8

¹ Omfatter grunnlønn, faste og variable tillegg. Gjennomsnittlig årslønn er definert som månedslønn per oktober/desember*12.

² Dersom det er flere ledere lønnet etter lederlønnssystemet på ulike nivåer innen samme enhet, er bare toppleren tatt med.

³ Den høyeste lønte i hvert foretak.

⁴ Inkluderer administrerende direktører i helseforetakene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

lederlønnssystemet og for øverste administrative ledere i kommuner og fylkeskommuner. Fra oktober/desember 2006 til samme tidspunkt i 2007 var lønnsveksten høyere for lederne i alle deler av offentlig sektor.

Per desember 2008 var gjennomsnittslønnen for toppledere i kommuner og fylkeskommuner om lag 666 000 kroner. I staten tjente topplerne i gjennomsnitt om lag 866 000 kroner per oktober 2008. Lønnen var en del høyere for toppledere på lederlønnssystemet enn for toppledere lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen.

1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn avspeiler bl.a. forskjeller i utdanning, stillingsplassering og sektor/bransjetilknytning. Ulike konkurranseforhold sektorer og bransjer imellom kan også bidra til å forklare en del av forskjellene i lønn. Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn kan også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering.

Lønnsforskjeller etter forhandlingsområder

Tabell 1.16 viser lønnsutviklingen for heltidsansatte⁴ kvinner og menn i en del forhandlingsområder. Tabellen tar utgangspunkt i TBUs årslønnsbegrep, jf. boks 1.1. Tabellen viser gjennomsnittlig

⁴ For ansatte i kommunene, helseforetakene samt industriarbeidere, industrifunksjonærer og hotell og restaurantarbeidere i NHO-bedrifter er deltidsansatte inkludert.

årslønn for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i perioden 2000-2009. Det oppgis også gjennomsnittlig årslønn for kvinner og menn i 2009.

I 2009 ble det tatt i bruk ny næringsklassifisering av Statistisk sentralbyrå jf. boks 1.2. På bakgrunn av dette er også statistikkgrunnlaget for en del av forhandlingsområdene endret. I tabell 1.16 vil dette gjelde spesielt for industri, varehandel, hotell og restaurantvirksomhet og finanstjenester.

Fra 2008 til 2009 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn blitt redusert særlig for ansatte i finanssektoren, for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter og for ansatte i Spekterområdet utenom helseforetakene. I de andre områdene er endringene små. I perioden 2004 til 2008 var det reduserte lønnsforskjeller mellom kvinner og menn med unntak av ansatte i finanstjenester, HSH-bedrifter i varehandel og industriarbeidere.

I hovedgruppene i tabell 1.16 er det fortsatt forholdvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I gruppen industriarbeidere er stillingsstrukturen relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i finanstjenester og i helseforetakene der en også finner de største lønnsforskjellene mellom kvinner og menn.

Lønnsforskjeller etter næring

Tabell 1.17 viser heltidsansatte kvinners lønn som andel av menns fordelt etter næring. Det er her tatt utgangspunkt i SSBs næringsklassifisering og offisielle månedslønnsstatistikk (per september/okto-

Tabell 1.16 Gjennomsnittlig årslønn¹ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte/heltidsekvivalenter

												Årslønn	Årslønn	Kvinne-
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009	Menn	Kvinner	andel ²
Industriarbeidere i NHO-bedrifter ⁴	88,4	89,0	90,1	89,1	89,3	89,1	89,5	88,3	88,5	88,3 ³	376 000	332 000	18	
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter ⁴	77,5	78,3	76,8	77,1	77,3	77,1	77,6	77,7	78,2	78,9 ³	596 300	470 500	29	
HSH-bedrifter i varehandel ¹⁰	85,4	86,2	86,4	88,1	87,6	87,5	87,4	87,8	85,3	85,3 ³	407 400	347 500	41	
Ansatte i hotell og restaurant i NHO-bedrifter ⁴	93,0	93,3	92,3	93,0	93,7	94,6	94,3	94,8	94,4	94,1 ³	296 600	279 200	61	
Finanstjenester ⁵	75,8	76,2	76,0	75,6	75,9	75,2	74,1	74,1	72,1	73,1 ³	604 000	441 700	49	
Statsansatte ⁸	89,1	89,1	89,0	88,9	89,8	89,9	90,9	91,4	91,5	91,7	451 000	413 300	44	
Ansatte i kommunene ^{4,6,9}	87,6	86,9	90,6	90,8	90,0	89,9	90,9	90,4	91,3	91,4	414 500	379 000	74	
Herav undervisningspersonell ^{4,7,9}	94,0	94,2	95,0	95,5	96,2	97,0	96,4	96,6	96,7	96,8	442 600	428 600	65	
Statlige eide helseforetak i Spekter-området ⁴	-	-	77,4	75,7	75,7	75,8	76,3	77,4	76,2	76,4	551 800	421 400	77	
Spekter-området ekskl. statlige eide helseforetak ⁴	-	-	-	90,5	92,8	93,1	94,1	94,3	93,6	94,2	422 400	397 800	39	

¹ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

² Andel heltidsansatte kvinner/årsverk kvinner innenfor det enkelte område.

³ Tallene for 2009 er beregnet etter ny næringsstandard. Sammenlignet med tidligere år vil det være et brudd i tidsserien.

⁴ Gjelder heltid og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

⁵ Omfatter heltidsansatte i bank og forsikring, (Norges Bank er ikke inkludert). Statistikken omfatter noe mer enn tariffområdet for bank og forsikring.

⁶ Sykehusene ble skilt ut fra kommunene/fylkeskommunene fra og med 2002.

⁷ Undervisningspersonale i skoleverket ble overført fra statlig tariffområde til kommunalt/fylkeskommunalt tariffområde fra og med 1. mai 2004. Oslo kommune er inkludert fra og med 2006.

⁸ Månedslønn per oktober*12 fra og med 2007.

⁹ Månedslønn per 1.desember *12 fra og med 2008.

¹⁰ Tallet for ansatte i HSH-bedrifter fra og med 2008 er ikke sammenliknbart med tallene for foregående år. Lønnsstatistikken for HSH-bedrifter er lagt om ved at populasjonen er utvidet med nye ledergrupper fom 2008. Disse gruppene har en klar overvekt av menn. Inkludering av disse gruppene medfører et nivåskift i tabellen, dvs. at kvinners lønn som andel av menns lønn blir lavere som følge av denne omleggingen.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

ber/desember). I boks 1.6 forklares forskjellene i datagrunnlaget mellom tabell 1.16 og 1.17. Også her er tallene berørt av innføring av ny næringsklassifisering. Tall for 2008 etter ny og gammel næringsklassifisering presenteres derfor. En sammenligning viser at den nye næringsklassifiseringen har gitt større tallmessig lønnsforskjell mellom kvinner og menn innenfor næringene industri, private helse- og sosialtjenester, varehandel, finanstjenester og bygg- og anlegg, og mindre for kraftforsyning, hotell- og restaurant og privat undervisning.

Fra 2008 til 2009 (etter ny næringsstandard) viser tabell 1.17 at det har vært en reduksjon i lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i de fleste næringer med unntak av kraftforsyning, foretningmessig tjenesteyting og bygge- og anleggsvirksomhet hvor lønnsforskjellene har økt.

Spesielt for finansnæringen har det vært en tilnærming mellom kvinne- og mannlønningene. Dette skyldes i stor grad reduserte bonusutbetalinger i 2009 som menn tradisjonelt sett mottar mer av enn kvinner.

For utviklingen av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordelt etter næring (2004-2008) og hvor deltid er inkludert, vises det til tabell 4.10 i vedlegg 4.

Lønnsforskjellen mellom alle sysselsatte kvinner og menn

Når en veier alle grupper sammen, får en et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom heltidsansatte kvinner og menn i Norge (se tabell 1.17).

Tabell 1.17 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring. Heltidsansatte.

											Månedslønn per dato ^{1*12}		Andel heltidsansatte kvinner
											Menn	Kvinner	
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 ³	2009 ³	2009 ³	2009 ³	2009 ³
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	81,3	86,6	88,8	87,0	87,7	89,1	90,9	89,6	89,7	91,0	691 200	628 800	19
Industri	88,2	88,2	87,8	88,5	89,6	89,9	89,0	90,4	88,5	89,0	436 800	388 800	19
Kraftforsyning	89,5	90,8	88,7	89,1	91,5	90,4	91,2	90,5	92,0	91,2	520 800	475 200	-
Bygge- og anleggsvirksomhet	94,7	93,8	96,3	97,4	98,1	99,4	98,2	99,8	99,1	98,8	409 200	404 400	7
Varehandel i alt	82,8	83,6	84,5	85,1	84,2	84,4	83,1	85,0	84,0	84,1	429 600	361 200	33
Samferdsel	86,6	88,1	88,1	89,0	90,0	89,8	89,6	89,4	89,4	89,5	434 400	388 800	19
Hotell- og restaurantvirksomhet	88,8	89,5	88,2	89,9	89,1	89,7	89,3	90,5	91,3	92,5	350 400	324 000	49
Informasjon og kommunikasjon	-	-	-	-	-	-	-	-	82,9	83,3	568 800	474 000	30
Finanstjenester i alt	73,1	73,4	72,9	73,3	71,9	69,5	68,6	66,2	65,3	69,1	667 200	460 800	46
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	-	-	-	-	-	-	-	-	76,9	78,2	594 000	464 400	36
Eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting	77,5	78,1	78,6	79,6	80,0	80,8	80,9	81,8	-	-	-	-	-
Forretningsmessig tjenesteyting	-	-	-	-	-	-	-	-	90,6	89,9	393 600	354 000	38
Omsetning og drift av fast eiendom	-	-	-	-	-	-	-	-	81,8	82,7	519 600	429 600	-
Privat undervisning	84,4	86,5	87,9	87,9	88,2	88,0	87,2	86,9	87,4	88,5	450000	398400	48
Private helse- og sosialtjenester	87,4	85,3	85,2	84,0	84,2	83,8	83,5	84,5	83,4	84,1	422 400	355 200	71
Sosiale og personlige tjenester	87,1	86,4	87,3	87,2	88,5	88,0	86,4	87,7	-	-	-	-	-
Ansatte i staten	89,0	89,2	88,7	90,3	90,8	90,7	91,2	91,3	91,3	91,3	454 800	415 200	44
Kommune og fylkeskommune ²	91,7	92,4	92,8	92,3	91,9	92,6	92,2	92,1	92,0	92,1	408 000	375 600	67
Undervisningspersonale i skoleverket	94,5	95,4	95,7	96,4	97,0	96,9	97,2	97,2	97,2	97,3	445 200	433 200	61
Helseforetak	76,8	77,7	75,1	75,2	76,3	76,3	77,8	79,3	79,4	80,3	523 200	420 000	69
Gjennomsnitt heltidsansatte	85,5	86,0	86,2	86,6	86,8	86,8	86,5	87,1	87,1	-	-	-	-

¹ Per september/oktober/desember.² Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunnlaget.³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard. Se boks 1.2.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Fra 2007 til 2008 har lønnsforskjellene mellom heltidsansatte kvinner og menn blitt redusert med 0,6 prosentpoeng. De heltidsansatte kvinnene tjente i gjennomsnitt 87,1 prosent av menns lønn i 2008 mot 86,5 i 2007. Også når deltid inkluderes har lønnsforskjellene blitt redusert fra 2007 til 2008

(se tabell 4.10 i vedlegg 4). Lønnsnivået for kvinner beregnet i heltidsekvivalenter utgjorde i gjennomsnitt 85,0 prosent av nivået for menn i 2008 mot 84,3 prosent i 2007. I perioden 2004-2008 økte det relative lønnsnivået for heltidsansatte kvinner med

Boks 1.6 Forskjeller i statistikkgrunnlag i tabell 1.16 og 1.17

Tabell 1.16 viser lønnsutviklingen for kvinner og menn etter forhandlingsområdene. Tabell 1.17 tar utgangspunkt i næringer etter SSBs standard for næringsgruppering. Når vi sammenligner disse tabellene, kan utviklingen bli noe forskjellig innenfor den enkelte gruppe siden grupperingen ikke er helt den samme. Bl.a. er virksomheter som ikke er med i arbeidsgiverorganisasjoner med i tabell 1.17 og det skilles her heller ikke mellom arbeidere og funksjonærer. Undervisningspersonale inngår f.o.m. 2004 i tallene for kommunene i tabell 1.16 mens kommunene er eksklusive undervisningspersonell i tabell 1.17. I tabell 1.17 er toppledere inkludert i statistikkgrunnlaget. Disse er i stor grad ikke med i tabell 1.16 siden topplederne for de fleste områdene ikke er en del av forhandlingsområdet. Endelig beregnes årslønnsnivået på forskjellig måte da tabell 1.16 tar utgangspunkt i en gjennomsnittlig årslønn for hele året, mens tabell 1.17 tar utgangspunkt i registrert månedslønn *12 per september/oktober/desember.

0,5 prosentpoeng. Tall for 2009 presenteres i juni-rapporten.

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn etter utdanning

Tabell 1.18 viser kvinners lønn som andel av menns etter utdanningslengde. Tall for 2009 presenteres i juni-rapporten. Fra 2007 til 2008 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn blitt redusert for ansatte med grunnskole- og videregående skoleutdanning, mens de har økt for ansatte med høyskole og universitetsutdanning.

Det er minst lønnsforskjeller for de som har kortest utdanning, dvs. de som har grunnskoleutdanning eller videregående skoleutdanning. Størst lønnsforskjeller er det for ansatte med universitets- eller høgskoleutdanning til og med 4 år.

For utviklingen av lønnsforskjeller mellom heltidsansatte kvinner og menn fordelt etter utdanningsnivå og næring (1998-2009) vises det til tabell 4.9 i vedlegg 4.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn etter alder

Tabell 1.19 viser heltidsansattes kvinners lønn som andel av menns etter alder. Fra 2007 til 2008 har lønnsforskjellene blitt redusert i alle aldersgrupper. Tabell 1.19 viser at lønnsforskjellen mellom kvinner og menn øker med økende alder. Tall for 2009 presenteres i juni-rapporten.

Tabell 1.18 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ som andel av menns etter lengste utdanning. Per årsverk²

												Månedslønn per dato ¹ *12	
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 ³	2006 ³	2007 ³	2008 ³	2008 ³	2008 ³	
												Menn	Kvinner
Utdanning på grunnskolenivå	85,7	85,2	84,8	85,1	85,3	85,9	89,7	89,2	88,8	89,3	342 700	305 900	
Utdanning på videregående skolenivå	84,9	84,4	84,2	84,6	85,0	85,4	83,8	83,4	82,3	82,7	419 500	346 800	
Universitets- eller høgskoleutdanning, tom 4 år	79,6	79,9	79,1	80,1	80,2	81,1	80,5	79,6	79,2	79,0	521 900	412 000	
Universitets- eller høgskoleutdanning lengre enn 4 år	82,0	82,1	82,1	81,7	82,3	82,5	82,4	81,9	81,1	80,5	631 100	508 200	
Gjennomsnitt heltids- og deltidsansatte	83,4	83,5	83,3	83,9	84,3	84,7	84,7	84,6	84,3	85,0	438 400	372 700	

¹ Per september/oktober/desember.

² Gjelder heltid og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

³ Endrede definisjoner på utdanningsnivåene for årene 2005 til 2008. I forhold til tidligere statistikk er det noen flere som har grunnskole og noen færre som har videregående skole som høyeste utdanning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 1.19 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ som andel av menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte.

											Månedslønn per dato ^{1*12}		Andel heltidsansatte kvinner
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Menn	Kvinner	
- 24 år	94,0	94,5	94,3	93,8	93,4	94,0	93,4	93,6	92,7	92,9	294 900	273 800	29
25 – 29 år	92,8	93,1	93,0	93,9	93,2	93,9	93,8	93,4	92,7	93,1	371 600	346 100	36
30 – 34 år	90,9	91,0	90,9	91,7	90,6	91,2	90,9	90,6	90,1	90,3	422 200	381 200	35
35 – 39 år	86,3	87,5	87,7	88,2	88,7	88,7	88,9	88,8	87,6	88,0	460 300	405 200	35
40 – 44 år	81,8	82,4	83,2	84,0	84,9	85,3	86,5	86,8	86,5	86,8	479 100	415 900	36
45 – 49 år	81,4	81,4	81,4	82,0	82,5	82,7	83,0	83,1	83,2	84,2	491 900	414 200	36
50 – 54 år	80,3	80,8	81,2	81,3	82,1	82,9	82,9	82,7	82,3	82,5	492 100	405 900	36
55 – 59 år	80,7	80,7	80,2	81,2	81,5	81,9	82,1	82,1	82,0	82,7	481 500	398 200	35
60 og over	81,0	80,9	81,4	81,7	81,0	81,7	81,5	80,9	80,7	81,6	478 900	390 800	32
Gjennomsnitt heltidsansatte	85,2	85,5	85,5	86,0	86,2	86,6	86,8	86,8	86,5	87,1	444 600	387 400	35

¹ Per september/oktober/desember.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Likelønnstrekk ved oppgjørene i 2009

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

1. Formen på de sentrale tilleggene, dvs. om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønnstillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom det ofte er flere kvinner enn menn i lavlønnsgruppene⁵
2. Fordelingen av de lokale tilleggene.
3. De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Ved mellomoppgjøret 2009 ble det mellom LO og NHO enighet om et generelt tillegg på kr 1,- per time og et ytterligere tillegg på kr 1,- til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittlig lønnsnivå lavere enn 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn (ca. kr 319 000). Nær halvparten av kvinnene i området får lavlønnstillegget, mot under hver fjerde i alt.

⁵ For staten er dette ikke tilfelle. Menn er nå i flertall innenfor de aller laveste lønnstrinnene.

I oppgjøret mellom YS og NHO ble det gitt de samme lønnstilleggene som i oppgjøret mellom LO og NHO.

Mellom LO og HSH og LO/HK og Samfo (*samvirkeforetakene*), ble det på Landsoverenskomsten gitt et generelt tillegg på kr 1,00 per time og ytterligere kr 1,00 på minstelønnsattsene. Kvinner er i større grad enn menn på minstelønnsattsene.

Mellom YS og HSH ble det gitt tilsvarende tillegg på Kontoroverenskomsten og på Funksjonæraftalene.

I det *statlige tariffområdet* ble det gitt et tillegg på kr 2 400 opp til og med lønnstrinn (ltr) 45, og et prosentvis tillegg på 0,68 prosent fra og med ltr 46 til og med ltr 80, og et kronetillegg fra ltr 81 og oppover på kr 4 800.

Partene ble enige om følgende protokolltilførsel:

«Det nedsettes en partsammensatt arbeidsgruppe med representanter fra Fornyings- og administrasjonsdepartementet og hovedsammenslutningene som skal utarbeide konkrete forslag til tiltak for å sikre likelønn i staten. Arbeidsgruppen skal gjøre nødvendige undersøkelser og vurderinger for å fremme forslag til tiltak. Tiltakene skal gi grunnlag for et like lønnsloft i tilknytning hovedoppgjøret 2010. Tiltakene må tilpasses statens særpreg og blant annet bygge på likelønnskommisjonens rap-

port. Arbeidsgruppas rapport skal senest foreligge 1.februar 2010».

Rapporten blir lagt fram 8. april 2010.

I det *kommunale tariffområdet* ble det ikke avtalt nye tillegg utover de som ble avtalt i 2008 for 2009.

Mellom *Spekter* og *LO Stat* og *Spekter* og *YS Spekter* ble det enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2009 på kr 1 950 per år. Det ble gitt ytterligere et tillegg på kr 1 950 per år til arbeidstakere med årslønn lavere enn ca. kr 319 000 i 2008.

For helseforetakene ble det enighet om et generelt tillegg på kr 9 000 fra 1. september for LO- og YS-forbundene. Til medlemmer i Unios medlemsforbund ble det gitt tillegg på 2 prosent fra 1. november til medlemmer med spesialistutdanning og 1,5 prosent til øvrige medlemmer.

Det vises til vedlegg 1 for en nærmere omtale av lønnsoppgjørene i 2009.

1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning

I tabell 1.20 vises lønnsutviklingen⁶ for heltidsansatte etter næring og utdanningslengde for perioden 1999-2009. Tabellen er framkommet ved å

⁶ Lønnsutviklingen i tabell 1.20 baserer seg på datolønnsvekst, dvs. fra 1.oktober/1.september/1 desember ett år til samme tidspunkt neste år. En sammenlikning av datolønnsveksten fra ett år til et annet mellom næringer blir ofte vanskelig gjort av at lønnsstatistikken først registrerer en del lønnstillegg året etter at de er gitt. F. eks. har dette vært tilfelle for staten og skoleverket. Dette er forhold som en korrigerer for ved beregning av årslønnsvekst, men som forstyrrer sammenlikningen når en ser på datolønnsveksten mellom to år. Over tid vil årslønnsveksten og datolønnsveksten være tilnærmet lik for samme næring/gruppe.

koble lønnsstatistikken mot utdanningsregisteret. Tabellen viser at fordelingen av ansatte på de ulike utdanningslengdene varierer mellom næringene. I 2009 var det innenfor industri, bygg- og anlegg og varehandel 71 prosent eller flere av de ansatte som hadde grunnskole og videregående skole (inklusive fagutdanning) som lengste utdanning. Blant statsansatte var tilsvarende andel 33 prosent, og blant ansatte i helseforetakene 27 prosent.

Tross for fall i gjennomsnittslønnen fra 2008 til 2009 hadde ansatte i finanstjenester den høyeste lønnsveksten i perioden 2004-2009 med 31,5 prosent. I kommunene eksklusive undervisningssektoren var lønnsveksten 28,2 prosent i denne perioden, mens den var 26,6 prosent i industrien, 25,9 prosent i staten og 19,6 prosent i undervisningssektoren.

Fra 2008 til 2009 hadde ansatte med universitets- og høyskoleutdanning til og med 4 år høyest lønnsvekst av utdanningsgruppene innenfor næringene industri og bygg- og anleggsvirksomhet. I varehandel var det ansatte med utdanning på grunnskolenivå som hadde høyest lønnsvekst. I staten var lønnsveksten fra 2008 til 2009 noe høyere for ansatte med utdanning på videregående skolenivå/fagutdanning og for ansatte med universitets- og høyskoleutdanning lengre enn 4 år enn for de andre utdanningsgruppene. I helseforetakene var lønnsveksten fra 2008 til 2009 høyest blant ansatte med fagutdanning. I kommunene utenom undervisningssektoren var lønnsveksten høyest for ansatte med universitets- og høyskoleutdanning, lengre enn 4 år. I undervisningssektoren var lønnsveksten høyest for universitets- og høyskoleutdanning, til og med 4 år.

Tabell 1.20 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴. Vekst fra året før i prosent.

	Andeler ⁵		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 2004 til 2009	Månedslønn per dato ^{2*12} 2009
	2009	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ⁸	2007	2008	2009			
<i>Industri i alt</i>	100	4,2	4,4	6,4	3,7	3,6	3,6	4,3	6,0	6,2	4,1 ⁹	26,6	427 200	
Utdanning på grunnskolenivå	20	3,8	3,7	5,6	3,0	3,1	3,6	4,1	5,4	5,8	3,6	24,6	346 800	
Utdanning på videregående skolenivå	51	4,0	4,2	5,7	3,5	3,6	3,2	4,5	7,3	6,2	3,0	26,6	412 800	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁶	30	4,2	4,5	5,2	3,7	3,3	3,2	4,7	8,0	6,4	3,0	27,9	416 400	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	13	5,5	5,0	6,7	2,3	2,5	3,7	4,5	6,4	6,0	4,0	27,1	566 400	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	6	6,1	5,2	7,5	2,2	2,0	3,3	5,8	6,1	6,6	2,2	26,3	714 000	
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt</i>	100	4,4	4,6	6,0	2,8	3,5	3,4	4,1	6,0	5,9	2,7 ⁹	24,1	409 200	
Utdanning på grunnskolenivå	21	4,1	4,6	5,6	3,4	3,7	2,1	3,3	4,7	6,4	2,1	20,0	343 200	
Utdanning på videregående skolenivå	57	4,7	4,9	5,7	2,7	3,8	3,4	4,9	7,1	6,3	2,9	27,1	422 400	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁶	42	5,4	5,7	6,1	2,5	4,1	3,8	4,7	7,7	6,2	2,6	27,5	422 400	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	9	4,7	5,2	7,5	3,4	2,0	5,1	5,0	6,2	9,1	3,1	31,8	558 000	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	6,5	4,4	5,7	6,4	0,0	7,8	7,5	2,7	8,5	0,5	29,8	694 800	
<i>Varehandel i alt</i>	100	5,9	4,9	5,1	3,3	3,1	4,4	5,0	5,1	3,6	2,1 ⁹	21,9	406 800	
Utdanning på grunnskolenivå	24	4,5	5,3	5,3	2,9	4,9	3,8	3,9	4,1	1,6	2,5	16,9	342 000	
Utdanning på videregående skolenivå	54	5,9	4,3	4,3	3,7	3,5	4,4	4,3	6,4	4,0	2,1	23,0	402 000	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁶	19	6,3	5,6	4,1	4,1	3,2	4,8	3,7	7,1	5,5	2,2	25,5	397 200	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	14	6,5	7,1	5,4	0,0	2,6	2,9	6,8	4,2	5,4	2,4	23,6	519 600	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	3	4,1	9,0	3,5	2,8	-3,5	4,4	6,8	7,5	4,7	-1,1	24,1	620 400	
<i>Finanstjenester i alt⁷</i>	100	5,4	4,4	5,8	2,9	4,1	8,4	7,2	6,2	10,8	-3,8 ⁹	31,5	572 400	
Utdanning på grunnskolenivå	5	5,2	4,2	6,5	3,4	5,0	5,4	5,4	6,0	7,5	-2,7	23,2	429 600	
Utdanning på videregående skolenivå	43	4,4	4,2	6,4	1,6	4,9	6,5	5,7	5,5	7,7	-1,5	26,0	476 400	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁶	3	5,6	4,3	5,7	5,1	3,1	8,0	0,9	7,5	7,3	-0,5	25,1	454 800	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	39	5,7	3,9	3,6	2,8	2,9	10,0	6,7	5,9	11,1	-5,5	30,5	642 000	

Tabell 1.20 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴. Vekst fra året før i prosent.

	Andeler ⁵	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før											Samlet vekst fra 2004 til 2009	Månedslønn per dato ^{2*12} 2009
		2009	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ⁸	2007	2008	2009		
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	11	9,3	0,2	4,6	2,1	3,8	6,4	6,8	4,4	13,1	-7,2	24,5	759 600	
<i>Statsansatte i alt</i>	100	7,9	3,9	6,6	3,2	3,9	3,5	4,8	4,7	7,8	2,8	25,9	436 800	
Utdanning på grunnskole- nivå	5	4,9	4,4	4,0	2,2	3,6	3,4	4,7	4,4	7,8	2,7	25,1	361 200	
Utdanning på videre- gående skolenivå	28	6,8	2,7	6,3	2,4	3,3	2,6	4,5	4,6	7,9	2,9	24,5	385 200	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁶	6	5,5	3,1	6,1	2,2	2,7	2,5	5,1	4,9	9,4	2,9	27,2	380 400	
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år	32	6,6	4,1	6,2	1,5	3,6	3,2	4,9	4,8	7,8	2,6	25,5	429 600	
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	31	5,5	5,4	6,6	2,3	3,5	3,5	4,6	4,6	7,2	2,9	24,9	506 400	
<i>Skoleverket i alt</i>	100	9,7	4,3	10,5	2,5	3,4	1,9	3,1	3,6	6,3	3,4	19,6	438 000	
Utdanning på grunnskole- nivå	0	8,4	1,2	9,6	2,0	6,4	1,8	8,1	6,7	4,2	3,0	26,0	374 400	
Utdanning på videre- gående skolenivå	3	9,4	5,4	10,3	3,2	3,0	0,3	5,2	5,4	5,6	3,1	21,1	403 200	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁶	1	11,6	3,9	8,2	1,4	3,9	0,4	4,6	6,1	6,0	2,7	21,3	411 600	
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år	83	9,6	4,2	10,5	2,4	3,6	2,1	3,0	3,6	6,2	3,4	19,6	433 200	
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	12	9,8	3,9	9,8	1,9	3,1	0,7	3,1	3,5	7,5	3,1	19,1	486 000	
<i>Kommune og fylkes- kommune i alt</i>	100	4,9	4,7	6,2	2,9	5,1	2,6	5,8	5,2	7,7	4,2	28,2	386 400	
Utdanning på grunnskole- nivå	11	4,7	5,4	6,7	1,9	4,9	2,3	5,0	4,7	7,3	2,3	23,4	324 000	
Utdanning på videre- gående skolenivå	38	4,4	4,7	6,4	2,3	4,8	2,4	5,5	5,1	8,1	3,5	27,0	354 000	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁶	13	4,0	3,8	8,0	2,0	4,9	2,7	5,0	5,0	8,3	3,9	27,4	350 400	
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år	42	5,3	5,0	6,0	3,0	5,5	2,4	5,6	4,8	7,5	3,9	26,6	415 200	
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	7	3,4	4,8	5,2	2,6	4,8	2,7	5,4	5,8	7,2	4,0	27,7	501 600	
<i>Helseforetak</i>	100	-	-	7,9	5,9	3,4	2,4	3,5	8,1	5,3	4,1	25,6	452 400	
Utdanning på grunnskole- nivå	5	-	-	8,2	1,4	3,6	3,4	2,4	7,0	7,2	1,5	23,3	322 800	
Utdanning på videre- gående skolenivå	22	-	-	8,6	1,6	4,0	3,3	2,7	8,6	7,2	2,8	27,0	356 400	

Tabell 1.20 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴. Vekst fra året før i prosent.

	Andeler ⁵		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 2004 til 2009	Månedslønn per dato ^{2*12} 2009
	2009	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ⁸	2007	2008	2009			
Av dette:														
- Fagutdanning ⁶	6	-	-	-	1,8	5,6	3,6	3,3	9,0	8,3	5,1	32,8	372 000	
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år	48	-	-	9,4	3,7	3,4	3,1	2,8	8,9	5,6	3,0	25,5	417 600	
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	23	-	-	10,1	11,9	0,2	1,0	3,5	2,5	1,3	2,8	11,6	650 400	

¹ Registrert månedslønn per dato*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Per september/oktober/desember.

³ NOS Standard for næringsgruppering (SN07).

⁴ NOS Standard for utdanningsgruppering. Fra og med 2005 er nivåtallene for utdanning basert på nye definisjoner av hvor mye utdanning som kreves. Endringene i utdanningsgrupperingen medfører først og fremst endringer i fordelingen mellom videregående utdanninger og utdanninger på grunnskolenivå.

⁵ Andeler av utvalget i den enkelte næring.

⁶ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁷ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁸ For enkelte grupper, bl.a. for ansatte i staten, i deler av finanstjenester og i helseforetakene, ble det i 2006 gitt tariff tillegg som først kom med i lønnsstatistikken for 2007.

⁹ Lønnsveksten fra 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Ny næringsstandard er omtalt i boks 1.2.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte

Tabell 1.21 viser lønnsutviklingen for deltidsansatte per heltidsekvivalent etter næringshovedområde i perioden 2003-2008. Tabellen viser også lønn for deltidsansatte som andel av lønn for heltidsansatte.

Deltidsansatte hadde en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) per heltidsekvivalent i 3. kvartal 2008 (september/oktober/desember) på kr 342 700, en vekst på 6,3 prosent fra 3. kvartal 2007. Til sammenlikning hadde alle heltidsansatte en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) på kr 424 800, en vekst på 6,0 prosent. Samlet over perioden 2003-2008 var lønnsutviklingen i gjennomsnitt lavere for deltidsansatte enn for heltidsansatte, 22,9 prosent mot 25,9 prosent. I kommunene (ekskl. undervisningssektoren) og varehandel, som er to områder med stor andel deltidssysselsetting, var lønnsveksten per heltidsekvivalent for deltidsansatte henholdsvis 30,3 prosent (29,4 prosent for heltidsansatte) og 18,7 prosent (23,0 prosent for heltidsansatte) i perioden 2003-2008.

Deltidsansatte er i mindretall i alle næringshovedområder unntatt i kommunene (ekskl. undervisningspersonale), der deltidsandelen utgjør 59 prosent. For alle ansatte under ett utgjør deltidsansatte om lag 27 prosent. Der antallet deltidsansatte er lite, blir lønnsnivået for disse lettere påvirket av endringer i sysselsettingen, arbeidstid og sesongvariasjoner. Samlet sett viser likevel hovedtrekkene i lønnsutviklingen for deltidsansatte stort sett samme mønster som for heltidsansatte i perioden 2003 til 2008. Det samme trenger likevel ikke å være tilfelle i de enkelte næringshovedområdene i perioden, f. eks. i kommunene og i varehandel, som er to områder med relativt stor deltidsandel.

Lønnen til deltidsansatte per heltidsekvivalent som andel av heltidsansattes lønn, varierte i 2008 fra om lag 68 prosent for ansatte i finanstjenester og i varehandel til 96 prosent for undervisningspersonale i skoleverket, med et gjennomsnitt for alle på 80,7 prosent. Forskjellen i lønn mellom gruppen deltidsansatte og gruppen heltidsansatte knytter seg blant annet til faktorer som yrke, stilling, utdanning og alder. For eksempel er deltidsansatte i varehandel relativt unge og jobber i lavere stillin-

Tabell 1.21 Vekst i prosent fra året før i gjennomsnittlig årslønn¹ per heltidsekvivalent² for deltidsansatte etter næringer³. Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn.

	Andel deltidsansatte 2008 ⁴	Vekst fra året før i prosent					Vekst fra 2003 til 2008	Månedslønn*12 1.9/1.10/ 1.12.2008	Lønnsandel ⁵
		2004	2005	2006	2007	2008			
I alt		3,6	2,8	4,2	4,2	6,3	22,9	342 700	80,7
Industri	9	3,6	2,4	2,4	3,7	6,6	20,1	346 900	85,1
Kraftforsyning	8	5,9	7,5	1,2	7,1	11,0	36,9	411 300	83,4
Bygge- og anleggsvirksomhet	4	1,8	3,6	5,3	6,3	3,4	22,0	360 400	91,6
Varehandel	45	2,4	3,1	5,0	2,4	4,6	18,7	282 900	70,3
Hotell- og restaurantvirksomhet	57	3,7	2,9	3,8	-3,3	1,9	9,2	252 400	81,1
Samferdsel	20	4,1	4,8	5,0	6,9	2,9	26,1	356 700	84,7
Finanstjenester	11	5,3	4,3	2,1	7,7	6,2	28,3	400 200	68,4
Eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting	25	-0,7	-0,3	1,8	4,7	5,5	11,3	331 600	70,0
Staten	18	6,4	3,7	4,7	4,4	8,0	30,3	387 600	91,2
Undervisningspersonale i skoleverket	33	4,7	2,6	1,7	3,7	6,6	20,8	408 600	96,4
Kommune og fylkeskommune	59	5,1	2,9	6,1	4,6	8,6	30,3	350 200	94,3
Helseforetak	48	5,9	2,0	3,2	8,4	8,0	30,6	400 700	92,2
Privat undervisning	37	-2,7	4,9	1,9	5,6	1,8	11,8	370 900	89,9
Private helse- og sosialtjenester	44	1,2	3,3	2,7	5,9	4,4	18,6	335 500	94,4
Sosiale- og personlige tjenester	30	2,3	3,2	5,2	2,2	4,9	18,7	357 500	82,8

¹ Registrert månedslønn i alt per 1/9/1.10/1.12*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Omfatter deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Månedslønnen per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. alle med avtalt arbeidstid på 33 timer per uke eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

³ NOS Standard for næringsgruppering (SN07).

⁴ Andel sysselsatte som jobber deltid innenfor den enkelte næring (prosent).

⁵ Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ger enn heltidsansatte. I skoleverket derimot er deltidsansatte og heltidsansatte mer like i alder og utdanning. Også andre forhold kan virke inn, for eksempel at deltidsansatte i enkelte områder stort sett har høyere turnover enn heltidsansatte.

1.8 Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 1997-2008

Tallene som presenteres i dette avsnittet, omfatter en sammenveiling av lønnen for alle⁷ lønnstakere basert på et materiale fra Statistisk sentralbyrå. Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabell

⁷ I datamaterialet er lønnen til deltidsansatte omregnet til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte.

1.1, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

Tabell 1.22 viser fordelingen av samlet lønn for alle ansatte i 1997 og 2008. Den viser hvor stor del av samlet lønnssum de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2008 mottok de 10 prosentene (desil 1) med lavest lønn 5,6 prosent av samlet lønnssum, mens de 10 prosentene med høyest lønn (10. desil) mottok 19,4 prosent. Utvalget kommer tilbake til 2009-tall i junirapporten i år.

Fordelingen av samlet lønnssum blant lønnstakere fra 1997 til 2008 viser en forskyvning i lønnsfordelingen over denne perioden mot høyere andeler av samlet lønn for gruppene (desilene) med de høyeste lønningene. Gini-koeffisienten har økt fra 0,165 til 0,193. Gini-koeffisienten er et summarisk mål på inntektsulikhet og antar verdier mellom 0 og 1. Verdien 0 tilsier at inntektene er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 tilsier at en per-

son mottar all inntekt, se for øvrig boks 5.3. De 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), har økt sin andel av samlet lønn med 1,3 prosentpoeng til 19,4 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,3 prosentpoeng til 12,8 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1-5. Siden personer vil kunne bevege seg mellom lønnsgrupper i perioden, kan ikke fordelingen si noe direkte om lønnsutviklingen for den enkelte.

Tabell 1.22 viser også en oppsplitting av desil 10 i persentiler. Andelen som hver av persentilene 91 til 100 mottok av samlet lønnssum økte med 0,1-0,4 prosentpoeng fra 1997 til 2008. Persentil 100 (prosenten med høyest lønn) hadde 3,1 prosent av samlet lønn i 1997 og 3,5 prosent i 2008. For denne gruppen, som besto av om lag 20 000 lønnstakere i

2008, var gjennomsnittslønnen dette året 1 433 700 kroner.

Siste kolonne i tabellen viser den prosentvise endringen i gjennomsnittlig lønnsinntekt fra 1997 til 2008. Samlet sett økte gjennomsnittlig lønnsinntekt i perioden med 70,1 prosent. Det var økende lønnsvekst fra desil 1 til 10. I desil 1 var lønnsveksten 49,0 prosent og i desil 10 81,9 prosent. Oppsplittingen av desil 10 viser også en økende lønnsvekst fra persentil 92 til persentil 100.

Tabell 1.22 viser også fordelingen av lønnsinntekt blant menn og kvinner. Spredningen i lønnsinntekt målt ved Gini-koeffisienten er større blant menn enn kvinner; 0,210 for menn og 0,155 for kvinner i 2008. På den annen side har økningen i spredningen i prosent fra 1997 til 2008 vært større blant kvinner enn for menn, jf. figur 1.2.

Tabell 1.22 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte. Per september/oktober/ desember 1997, 2007 og 2008.

	1997		2007	2008		Vekst i årslønn i prosent 1997-08
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²	
<i>Alle</i>	241 500	100	100	410 700	100	70,1
Desil 1	155 200	6,4	5,8	231 300	5,6	49,0
Desil 2	178 700	7,4	7,0	286 800	7,0	60,5
Desil 3	191 700	7,9	7,6	312 900	7,6	63,2
Desil 4	203 400	8,4	8,2	337 600	8,2	66,0
Desil 5	214 400	8,9	8,8	360 400	8,8	68,1
Desil 6	227 100	9,4	9,4	385 100	9,4	69,6
Desil 7	242 500	10,0	10,1	414 800	10,1	71,1
Desil 8	263 400	10,9	11,1	454 800	11,1	72,7
Desil 9	300 800	12,5	12,9	527 600	12,8	75,4
Desil 10	437 600	18,1	19,3	796 000	19,4	81,9
Gini-koeffisient		0,165	0,191		0,193	
Herav desil 10 oppdelt i persentilene:						
91	338 000	1,4	1,5	597 900	1,5	76,9
92	348 900	1,4	1,5	616 600	1,5	76,7
93	359 100	1,5	1,6	638 800	1,6	77,9
94	372 200	1,5	1,6	664 300	1,6	78,5
95	388 700	1,6	1,7	695 400	1,7	78,9
96	408 600	1,7	1,8	732 200	1,8	79,2
97	433 100	1,8	1,9	780 000	1,9	80,1
98	467 000	1,9	2,1	845 500	2,1	81,0
99	521 600	2,2	2,3	955 700	2,3	83,2
100	738 900	3,1	3,4	1 433 700	3,5	94,0
<i>Menn</i>	259 300	100	100	438 400	100	69,1
Desil 1	160 700	6,2	5,4	233 900	5,3	45,6
Desil 2	187 000	7,2	6,7	295 000	6,7	57,8
Desil 3	200 400	7,7	7,4	324 900	7,4	62,1

Tabell 1.22 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte. Per september/oktober/ desember 1997, 2007 og 2008.

	1997		2007		2008		Vekst i årslønn i prosent 1997-08
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²		
Desil 4	212 500	8,2	8,0	350 700	8,0		65,0
Desil 5	225 700	8,7	8,6	376 000	8,6		66,6
Desil 6	241 400	9,3	9,2	405 200	9,2		67,9
Desil 7	260 500	10,1	10,1	441 000	10,1		69,3
Desil 8	287 600	11,1	11,3	492 800	11,2		71,3
Desil 9	333 800	12,9	13,3	581 100	13,3		74,1
Desil 10	483 200	18,6	20,0	883 200	20,2		82,8
Gini-koeffisient		0,178	0,208		0,210		
<i>Kvinner</i>	217 000	100	100	372 700	100		71,8
Desil 1	150 400	6,9	6,3	229 000	6,2		52,3
Desil 2	172 100	7,9	7,5	279 200	7,5		62,2
Desil 3	181 800	8,4	8,1	300 800	8,1		65,5
Desil 4	192 500	8,9	8,6	321 500	8,6		67,0
Desil 5	202 900	9,4	9,2	343 700	9,2		69,4
Desil 6	212 900	9,8	9,7	363 800	9,8		70,9
Desil 7	224 000	10,3	10,4	387 200	10,4		72,9
Desil 8	237 900	11,0	11,2	415 800	11,2		74,8
Desil 9	257 500	11,9	12,3	457 800	12,3		77,8
Desil 10	338 100	15,6	16,8	627 900	16,9		85,7
Gini-koeffisient		0,126	0,152		0,155		

¹ Gjennomsnittlig årslønn per september/oktober/desember.

² Andel av samlet lønnssum i prosent.

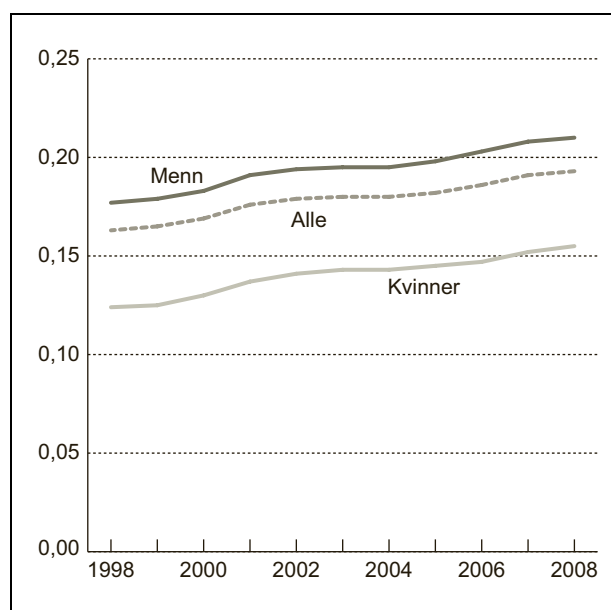
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene. I 2008 var 12 prosent av kvinnene og 9 prosent av mennene i desil 1. Desil 10 omfattet 14 prosent av mennene og 4 prosent av kvinnene. I desilene 1-5 var 59 prosent av kvinnene og 44 prosent av mennene, se tabell 1.23. Fra 1997 til 2008 er andelen av kvinnene i laveste desil gått ned, mens den har økt i de tre øverste desilene.

Lavlønn

I forbindelse med tariffoppgjørene har det vært benyttet ulike grenser for utmåling av lavlønnstillegg. Det har også vært brukt ulike prinsipper for omfanget av de lavlønnstillegg som er gitt. Ofte har avtaleområdets gjennomsnitt vært avgjørende, ved andre anledninger bedriftens eller den enkeltes lønnsnivå.

En grense som også ble benyttet for den såkalte lavlønnsgarantiordningen for LO-NAF-området (nå LO-NHO-området), var 85 prosent av

Figur 1.2 Utviklingen i Gini-koeffisienten for lønnstakere, 1997-2008.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.23 Andelen av kvinner og menn i de ulike desilene. Lønnstakere. 1997 og 2008. Prosent

Desil	Menn		Kvinner	
	1997	2008	1997	2008
1	7	9	15	12
2	7	8	14	13
3	9	9	11	12
4	9	9	11	11
5	9	9	11	11
6	10	10	11	11
7	10	10	10	10
8	11	11	8	9
9	13	12	6	7
10	15	14	3	4
Alle	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

industriarbeiders gjennomsnitt i dette tariffområdet. En slik definisjon av lavtlønns grensen ville tilsvare kr 301 200 for et fullt årsverk uten overtid i 2008.

Med denne grensen for lavtlønn var 17 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavtlønte i 2007 og 2008 jf. tabell 1.24. I perioden 1997-2008 har andelen vært stabil mellom 16 og 18 prosent. Blant kvinner var andelen lavtlønte 20 prosent i 2008 og blant menn 15 prosent. Fra 1997 til 2008 er andelen blitt lavere for kvinner og har økt svakt for menn.

Utvalget kommer tilbake til 2009-tall i junirapporten i år.

Lavtlønns grensen i 2008 på kr 301 200 tilsvarer 71 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for alle heltidsansatte (på kr 424 800). Dette kan tilskrives flere forhold:

- lønnen på kr 424 800 kan skrive seg fra mer enn ett normalårsverk
- industriarbeidernes lønnsnivå er noe lavere enn gjennomsnittet for alle

Tabell 1.24 Andel lavtlønte¹, beregnet lavtlønnsnivå¹, gjennomsnittlig årslønn og median² årslønn for alle. 1997-2008. Prosent og kroner.

	1997	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
I alt	18	16	16	18	17	18	17	17	16	17	17
Menn	14	12	12	14	13	15	14	14	14	15	15
Kvinner	25	23	23	25	23	24	22	22	21	22	20
Lavtlønnsnivå ¹	186 800	206 500	215 800	226 400	237 700	246 600	252 600	260 600	270 100	284 600	301 200
Gj. sn. årslønn, alle ³	248 000	278 100	292 800	306 100	326 700	337 400	349 400	361 700	378 700	400 600	424 800
Median årslønn, alle	225 000	252 000	265 200	276 100	295 000	304 200	315 000	325 000	339 500	360 000	381 600

¹ Definert som lønnsnivå lavere enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO-NHO-området.

² Median årslønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakerne etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

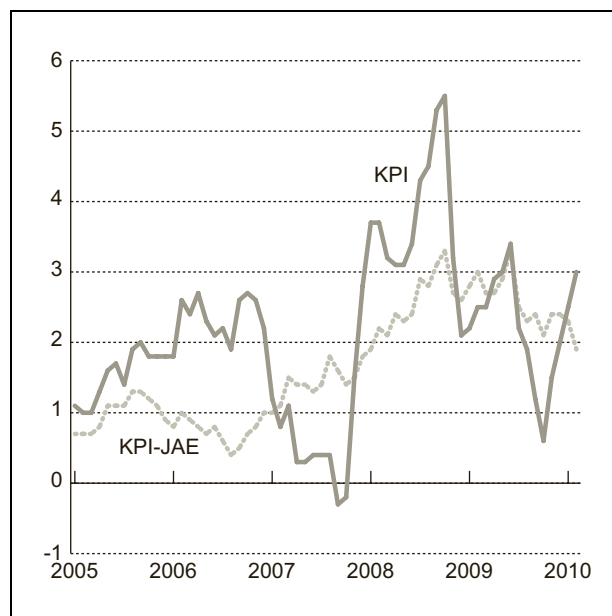
³ Månedslønnen per september/oktober/desember*12.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 2

Konsumprisutviklingen i Norge

- Beregningsutvalget anslår at veksten i konsumprisindeksen (KPI) fra 2009 til 2010 blir *rundt 2 prosent*. Utviklingen i valutakursen ventes å trekke prisstigningen ned, mens energiprisene drar KPI opp.
- Fra 2008 til 2009 økte KPI med 2,1 prosent. Økningene i husleie og matvarepriser, som til sammen har en budsjettandel på 30 prosent, bidro med over halvparten av oppgangen i KPI fra 2008 til 2009. Prisene på post- og teletjenester, klær og skotøy samt energivarer gikk klart ned fra 2008 til 2009. De reelle avgiftsendringene hadde liten betydning for prisutviklingen. KPI justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) steg med 2,6 prosent.
- De siste fem årene har KPI i gjennomsnitt steget med 2,1 prosent årlig. Lavest var prisveksten i 2007 med en vekst på 0,8 prosent og høyest i 2008 med 3,8 prosent. KPI-JAE steg i samme periode med 1,7 prosent.
- Tolvmånedersveksten i KPI økte gjennom første halvår 2009, fra 2,2 prosent i januar til 3,4 prosent i juni. I løpet av høsten avtok prisveksten igjen, og i oktober var den nede i 0,6 prosent. Prisutviklingen på energivarer har deretter bidratt til at prisveksten igjen har steget og tolv månedersveksten i KPI var i februar 2010 3,0 prosent.
- Tolvmånedersveksten i KPI-JAE økte fra 2,8 prosent i januar til 3,3 prosent i juni. Deretter har tolv månedersveksten falt klart, og i februar 2010 var den kommet ned på 1,9 prosent.
- Prisene på importerte konsumvarer økte i fjor, for første gang siden 2001. Prisstigningen i fjor var på 1,4 prosent, etter en nedgang på hhv. 0,1 og 0,9 prosent de to foregående årene.

Figur 2.1 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk Sentralbyrå.

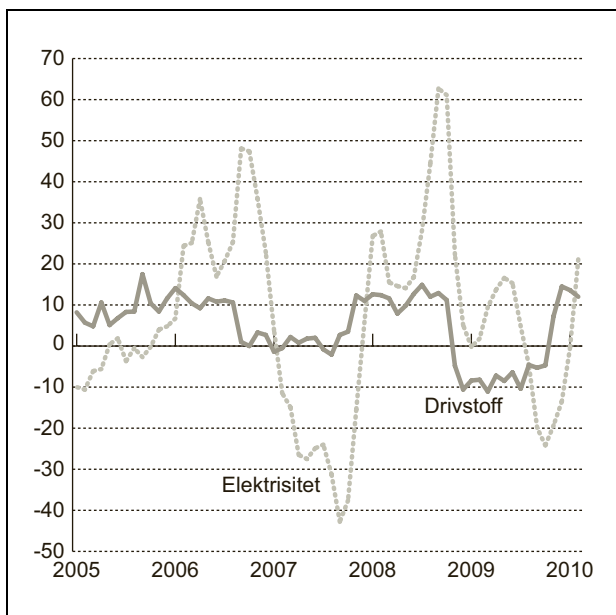
figur 2.1. Fra februar 2009 til februar 2010 økte KPI med 3,0 prosent. I de siste fem årene har KPI i gjennomsnitt steget med 2,1 prosent årlig, det samme som i den forutgående femårsperioden. Den laveste veksten de siste fem årene var i 2007 med en vekst på 0,8 prosent og den høyeste var i 2008 med en vekst på 3,8 prosent.

Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) brukes ofte som et mål på den underliggende inflasjonen. Fra 2008 til 2009 steg KPI-JAE med 2,6 prosent, det samme som året før. Tolvmånedersveksten var i fjor lavest i oktober med 2,1 prosent og høyest i juni med 3,3 prosent. Men den underliggende inflasjonen har avtatt i starten av inneværende år og i februar 2010 var tolv månedersveksten i KPI-JAE kommet ned i 1,9 prosent. KPI-JAE har i gjennomsnitt steget med 1,7 prosent de siste fem årene. Dette er lavere enn den gjennomsnittlige veksten i KPI, noe som i hovedsak skyldes at prisene på energivarer har steget mer enn prisene på andre varer i denne perioden.

2.1 Prisutviklingen i senere år

2.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

Konsumprisindeksen (KPI) økte med 2,1 prosent fra 2008 til 2009, mot 3,8 prosent året før. Målt på tolv månedersbasis varierte prisveksten i 2009 mellom 0,6 prosent (oktober) og 3,4 prosent (juni), jf.

Figur 2.2 Energivarer i KPI. Prosentvis vekst fra samme periode året før

Kilde: Statistisk Sentralbyrå.

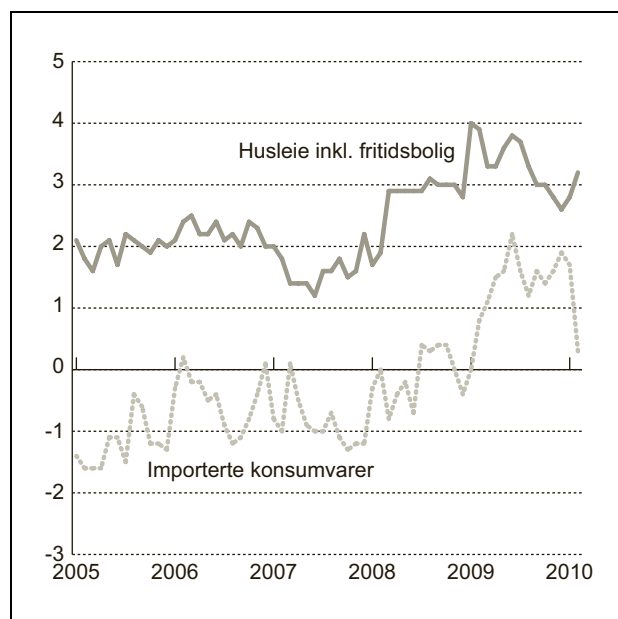
Figur 2.2 viser prisutviklingen for energivarene elektrisitet og bensin. Samlet sett gikk elektrisitetsprisen til husholdningene (inkl. nettleie) ned med 3,4 prosent i 2009, mot en vekst på 27 prosent i 2008. Tolvmånedersveksten i elektrisitetsprisene økte fra -0,2 prosent i januar til 16,6 prosent i mai. Deretter begynte tolv månedersveksten å falle igjen, og i oktober var den nede i -24,2 prosent. Elektrisitetsprisene har deretter steget – etter hvert meget kraftig, og i februar 2010 var tolv månedersveksten kommet opp i 21 prosent. Prisene på drivstoff falt med 4,8 prosent i 2009, ned fra en vekst på 8,4 prosent i 2008. Tolvmånedersveksten var negativ de ti første månedene av fjoråret, men i november og desember var veksten oppe i henholdsvis 7,3 og 14,5 prosent. I februar 2010 var tolv månedersveksten 12 prosent.

Tabell 2.1 viser utviklingen i veksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer etter leveringssektor. Moderat prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønsteret mot økt import fra lavkostland har de senere år bidratt til prisnedgang på importerte konsumvarer, jf. figur 2.3. Prisene på disse varene påvirkes ellers av kronkursen og av avansen hos detaljister og grossister i Norge. I 2009 økte imidlertid prisene på importerte konsumvarer med 1,4 prosent, etter en prisnedgang på 0,1 prosent i 2008 og 0,9 prosent i 2007. Tolvmånedersveksten var positiv i hele 2009, og i juni var den oppe i 2,2 prosent. I februar 2010 var tolv månedersveksten 0,3

prosent. Denne utviklingen må ses i sammenheng med forløpet til kronkursen gjennom 2008 og 2009, da endringer i kronkursen typisk påvirker konsumprisutviklingen med et tidsetterslep. Kronen svekket seg markert i månedene etter at den internasjonale finanskrisen eskalerte i september 2008. Kronesvekkelsen ble deretter reversert utover i 2009, og ved utgangen av fjoråret var kronen, målt ved den importveide kursindeksen, tilbake på om lag samme nivå som i første halvdel av september 2008. Som årsgjennomsnitt var den importveide verdien av kroner 3,3 prosent svakere i 2009 enn i 2008.

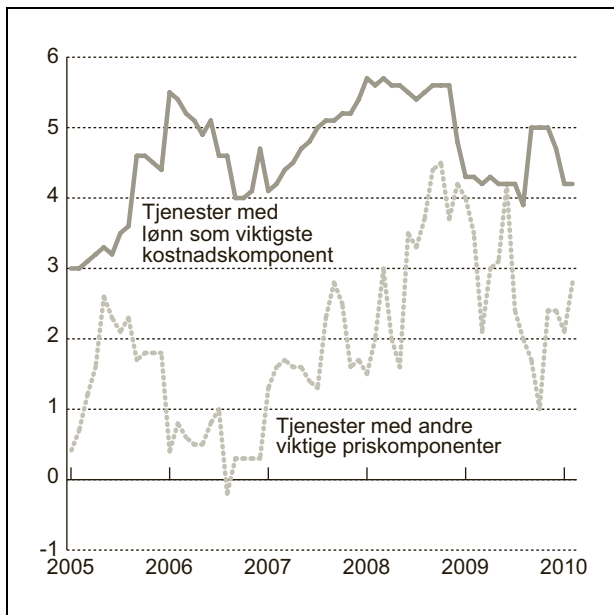
Husleieindeksen i KPI består av beregnet husleie og betalt husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien på tjenesten selveiere og andelseiere får av boligen sin. Verdien av denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen på tilsvarende boliger i leiemarkedet. Figur 2.3 viser utviklingen i husleiene inkl. fritidsbolig. Fra 2008 til 2009 økte husleiene med 3,4 prosent, opp fra en vekst på 2,7 prosent i 2008. Økningen i husleie tiltok inn i 2009 og var i juli 2009 3,7 prosent. I løpet av høsten avtok veksten og i februar 2010 var tolv månedersveksten 3,2 prosent.

Figur 2.4 viser prisutviklingen for tjenester. Prisene for tjenester med lønn som dominerende prisfaktor økte med 4,5 prosent fra 2008 til 2009.

Figur 2.3 KPI-JAE etter leveringssektor: Importerte konsumvarer og husleie inkl. fritidsbolig. Prosentvis vekst fra samme periode året før

Kilde: Statistisk Sentralbyrå.

Figur 2.4 KPI-JAE etter leveringssektor: Tjenester. Prosentvis vekst fra samme periode året før

Kilde: Statistisk Sentralbyrå.

Eksempler på slike tjenester er tjenester utført av håndverkere, tannleger og frisører. Tolv månedersveksten falt fra 4,3 prosent i januar til 3,9 prosent i august og økte deretter igjen til 4,7 prosent i desember. Veksten i prisene for tjenester med lønn som dominerende priskomponent har vært relativt stabil de siste årene. De siste fem årene har prisene i gjennomsnitt steget med 4,3 prosent årlig. For tjenester som også har andre viktige priskomponenter enn lønn økte prisene med 2,6 prosent i 2009, mot en vekst på 3,1 prosent i 2008. Denne typen tjenester omfatter bl.a. barnehager, restaurantbesøk, flyreiser, finanstjenester og telefonsamtaler. Tolv-

månedersveksten varierte fra 1,0 prosent (oktober) til 4,0 prosent (januar).

2.1.2 Prisutviklingen for ulike konsumgrupper

I tabell 2.2 og figur 2.5 er konsumprisindeksen inndelt etter konsumgrupper. Energivarer falt i pris fra 2008 til 2009 og det samme gjorde klær og skotøy samt post- og teletjenester. Prisindeksen for transport økte mindre enn gjennomsnittet, mens øvrige hovedvaregrupper økte klart mer enn gjennomsnittet.

Prisene på *Matvarer og alkoholfrie drikkevarer* økte med 4,2 prosent i 2009. Prisveksten for denne varegruppen var i 2008 på 4,3 prosent, hvilket var den høyeste veksten siden 1998. I fjor økte tolv månedersveksten for denne konsumgruppen fra 5,0 prosent i januar til 5,8 prosent i juni. Deretter falt tolv månedersveksten igjen, og i februar 2010 var den kommet ned i 0,5 prosent.

Prisutviklingen for de typiske importvarene *Klær og skotøy* bidro til å dempe veksten i KPI i fjor. Samlet falt disse prisene med 3,4 prosent i 2009 mot prisfall på hhv. 4,0 og 5,1 prosent de to foregående årene.

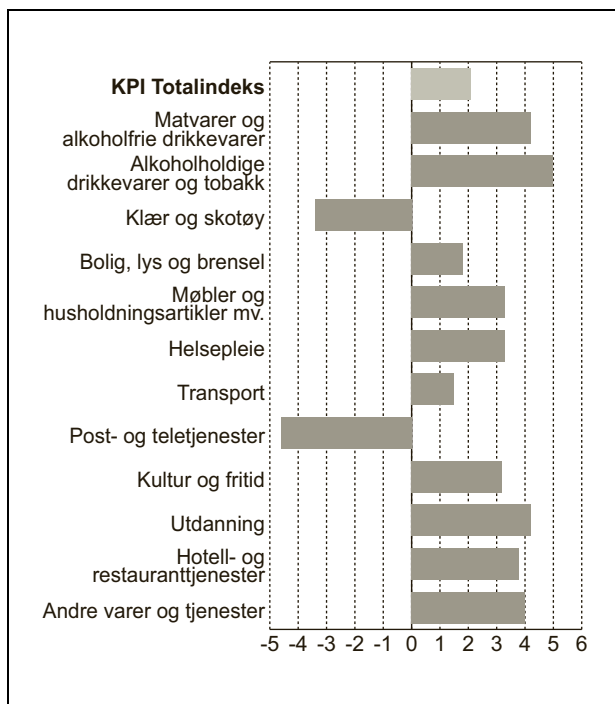
I 2009 gikk prisene for konsumgruppen *Bolig, lys og brensel* opp med 1,8 prosent i gjennomsnitt, mot en prisoppgang på 6,8 prosent året før. Det er særlig prisutviklingen for elektrisitet, fyringsolje o.a. brensel som trakk prisveksten ned for denne konsumgruppen i fjor.

Prisene på *Møbler og husholdningsartikler* økte med 3,3 prosent fra 2008 til 2009. Til sammenlikning var det en prisøkning på henholdsvis 1,9 og 3,2 prosent i 2007 og 2008. I perioden 2003-2006 var det en prisnedgang for denne varegruppen.

Tabell 2.1 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor

	Vekt	Endring i prosent fra året før						
		2005	2006	2007	2008	2009	jan.10	feb.10
Totalt	1000	1,0	0,8	1,4	2,6	2,6	2,3	1,9
Jordbruksvarer	63,1	3,0	-0,3	2,4	4,7	3,6	1,1	-0,2
Fiskevarer	7,5	2,8	-1,7	0,6	4,1	3,9	12,0	-2,4
Andre norskproduserte konsumvarer	174,9	0,9	0,5	3,1	4,7	2,8	2,6	2,1
Importerte konsumvarer	305,4	-1,2	-0,5	-0,9	-0,1	1,4	1,7	0,3
Husleie inkl. fritidsbolig	222,8	2,0	2,2	1,7	2,7	3,4	2,8	3,2
Andre tjenester	226,3	2,2	1,6	2,6	3,8	3,1	2,6	3,2
- med arbeidslønn som dominerende priskomponent	67,4	3,7	4,8	4,8	5,5	4,5	4,2	4,2
- også med andre viktige priskomponenter	169	1,7	0,4	1,8	3,1	2,6	2,1	2,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.5 Konsumprisindeksen. Årsvekst for ulike konsumgrupper fra 2008 til 2009. Prosent

Kilde: Statistisk Sentralbyrå.

For konsumgruppen *Transport* økte prisene i gjennomsnitt med 1,5 prosent i fjor, mot 3,9 prosent året før. Utviklingen henger i stor grad sammen med prisen på drivstoff og smøremidler som falt med 4,8 prosent i fjor, etter å ha steget med 8,4 prosent året før. Prisene på transporttjenester økte med 2,4 prosent i 2009, mot 4,4 prosent i 2008. Utviklingen skyldes i stor grad at prisene på flyreiser falt med 1,5 prosent i fjor, mot en vekst på 6 prosent året før. Prisveksten på kjøp av egne transportmidler var fortsatt lavere enn veksten i den samlede konsumprisindeksen med en vekst på 1,9 prosent.

Kultur og fritid hadde samlet en prisstigning på 3,2 prosent i 2009. Det var imidlertid store variasjoner innad i denne konsumgruppen. Mens tjenester innen kultur og fritid bidro til å trekke prisveksten opp med en prisøkning i 2009 på 6,3 prosent, trakk prisutviklingen på audiovisuelt utstyr i motsatt retning. Prisene på slikt utstyr falt i fjor med 5,3 prosent. Prisene på aviser og bøker steg med 5,1 prosent i 2009.

Tabell 2.2 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før						
		2005	2006	2007	2008	2009	jan.10	feb.10
Totalt	1000	1,6	2,3	0,8	3,8	2,1	2,5	3,0
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	114,40	1,5	1,5	2,6	4,3	4,2	2,4	0,5
02 Alkoholdrikker og tobakk	25,50	2,5	1,9	1,5	3,8	5,0	4,0	3,6
03 Klær og skotøy	56,30	-4,6	-3,5	-5,1	-4,0	-3,4	1,3	-2,9
04 Bolig, lys og brensel	304,70	1,7	6,1	-0,9	6,8	1,8	2,4	5,6
<i>Herav: Betalt husleie</i>	<i>25,10</i>	<i>2,0</i>	<i>2,3</i>	<i>1,9</i>	<i>3,0</i>	<i>3,5</i>	<i>3,1</i>	<i>3,3</i>
<i>Beregnet husleie</i>	<i>157,80</i>	<i>1,9</i>	<i>2,2</i>	<i>1,5</i>	<i>2,7</i>	<i>3,3</i>	<i>2,7</i>	<i>3,2</i>
<i>Elektrisitet, fyringsoljer o.a.brens.</i>	<i>45,20</i>	<i>-1,7</i>	<i>24,7</i>	<i>-17,8</i>	<i>25,4</i>	<i>-3,2</i>	<i>0,6</i>	<i>18,9</i>
05 Møbler og husholdningsart.	61,80	-0,4	-1,5	1,9	3,2	3,3	0,7	-0,3
06 Helsepleie	26,10	2,8	3,5	2,5	3,3	3,3	2,8	3,2
07 Transport	172,10	4,3	3,3	1,9	3,9	1,5	2,7	3,0
<i>Herav: Kjøp av egne transportmidler</i>	<i>90,30</i>	<i>1,4</i>	<i>0,9</i>	<i>0,5</i>	<i>1,3</i>	<i>1,9</i>	<i>1,2</i>	<i>1,1</i>
<i>Drift og vedlikehold av tr.midler</i>	<i>58,00</i>	<i>7,7</i>	<i>6,2</i>	<i>3,7</i>	<i>7,9</i>	<i>0,4</i>	<i>8,8</i>	<i>7,3</i>
<i>Transporttjenester</i>	<i>23,80</i>	<i>5,4</i>	<i>3,9</i>	<i>2,9</i>	<i>4,4</i>	<i>2,4</i>	<i>-4,9</i>	<i>1,1</i>
08 Post- og teletjenester	22,70	-0,7	1,3	-2,0	-4,9	-4,6	-0,3	-2,3
09 Kultur og fritid	120,60	0,8	0,5	0,9	1,6	3,2	3,6	3,3
10 Utdanning	2,40	1,3	2,2	2,0	2,5	4,2	3,3	3,3
11 Hotell- og restauranttjenester	35,30	1,6	3,2	4,3	5,1	3,8	2,6	3,3
12 Andre varer og tjenester	58,10	1,8	-1,0	2,0	3,6	4,0	3,8	3,5

¹ Vektene gjelder fra august 2009 til juli 2010. Vektene er basert på et gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2010

Utvalget har gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts¹.

2.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen, er summert opp i tabell 2.3.

Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge. Konsumprisindeksen definerer nær 30 prosent av produktene (målt ved budsjettandeler) som importerte konsumvarer. Prisene på disse varene inneholder imidlertid også betydelige hjemmekostnadselementer knyttet til distribusjon og avgifter. På den annen side er det direkte og indirekte knyttet import til produktinnsatsen i produksjonen av varer og tjenester som er definert som levert fra norske næringer.

Importprisene på konsumrelaterte varer økte med 3,1 prosent fra 2008 til 2009. Importprisforløpet påvirkes bl.a. av utviklingen i kronkursen, verdensmarkedsprisene på råvarer, prisstigningen hos handelspartnerne og vridninger i importen i retning lavkostland. I tillegg regner en også med at norske kostnadsforhold er av betydning for importprisene. Lavere internasjonal prisvekst og sterkere krone trekker i retning av lavere vekst i prisene på konsumrelaterte varer i 2010 sammenliknet med 2009.

Usikkerheten knyttet til utviklingen i valutakursen er særlig stor. Kronen svekket seg markert i månedene etter september 2008. Kronesvekkelsen ble deretter reversert utover i 2009, og ved utgangen av fjoråret var kronen, målt ved den importveide kursindeksen, tilbake på om lag samme nivå som i første halvdel av september 2008. Som årgjennomsnitt var den importveide verdien av kroner 3,3 prosent svakere i 2009 enn i 2008.

Som årgjennomsnitt anslås den importveide kronkursen å styrke seg med 5 prosent fra 2009 til 2010. Det er i modellberegningene lagt til grunn et gjennomsnittlig fall i importprisene på konsumrelaterte varer på 4,1 prosent fra 2009 til 2010, regnet i norske kroner. I en følsomhetsberegning anslås virkningen av at den importveide kronkursen blir 2 prosent sterkere eller svakere enn det som er lagt til grunn. Det vil bidra til å endre samlet prisvekst med om lag 0,3 prosentpoeng i 2010.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt 388 kroner pr. fat i 2009 mot en pris på 536 kroner pr. fat i 2008. Gjennomsnittlig oljepris fra årsskifte fram til 24. mars 2010 var om lag 76 USD pr. fat, eller i underkant av 450 kroner.

Utvalget har i modellberegningene lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris i 2010 på 470 kroner pr. fat, noe som innebærer en økning på 21 prosent fra 2009. Oljeprisforutsetningen er forenlig med en oljepris på drøye 78 USD pr. fat og en dollarkurs på 6 kroner. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje. For å illustrere virkningen av å endre oljeprisforutsetningen, har utvalget foretatt en beregning der en ser på virkningen på konsumprisindeksen av at oljeprisen endres med 50 kroner pr. fat i år i forhold til det som er lagt til grunn. Dette anslås å påvirke prisstigningen med 0,2 prosentpoeng.

Som årgjennomsnitt gikk *elektrisitetsprisene* ned med 3,4 prosent fra 2008 til 2009. Fra årsskiftet fram til 24. mars varierte den daglige systemprisen (spot) på Nordpool mellom 33 og 110 øre pr. kWh. Systemprisen hittil i år og terminprisene for elektrisitet pr. 24. mars for resten av 2010 indikerer en gjennomsnittlig systempris på rundt 37,3 øre pr. kWh, mot en gjennomsnittlig systempris (spot) på 30,6 øre pr. kWh i fjor. Gjennomsnittlig nettleie og elektrisitetsavgiften økte med til sammen 1,3 øre pr. kilowattime fra 2008 til 2009. Som følge av økte inntektsrammer for Statnett økte nettleien også ved siste årsskifte. Det legges til grunn en økning i gjennomsnittlig nettleie inkludert avgifter på vel 8 prosent i 2010. På denne bakgrunn legger utvalget til grunn at elektrisitetsprisene på årsbasis vil øke med 15 prosent fra 2009 til 2010. Usikkerheten knyttet til utviklingen framover er imidlertid betydelig. I tabell 2.4 er det gjengitt modellberegninger som viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere vekst i elektrisitetsprisene enn lagt til grunn vil endre prisveksten med 0,5 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

Utviklingen i *prisene på norskproduserte jordbruksvarer* vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring av prisene. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Prisene på norskproduserte jordbruksvarer økte med 6 prosent i 2009. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisenivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 3,4 prosent fra 2009 til 2010.

¹ For nærmere omtale av Kvarts vises det til Statistisk sentralbyrås hjemmesider: www.ssb.no/forskning/modeller/kvarts/

Tabell 2.3 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregningen av konsumprisvekst fra 2009 til 2010. Prosentvis vekst fra året før

	2009	2010
Importveid valutakurs ¹	3,3	-5,0
Importpriser, tradisjonelle varer	-1,2	-2,4
Konsumrelaterte varer ²	3,1	-4,1
Øvrige varer	-15,0	3,5
Råolje i NOK	-28,0	21,1
Priser på jordbruksvarer ³	6,0	3,6
Elektrisitetspris ⁴	-3,4	15,0

¹ Positiv endring betyr depresiering av norske kroner.

² Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, (verkstedprodukter), biler mv. og matvarer og råvarer.

³ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

⁴ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler ifølge KPI.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 2.4 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI og KPI-JAE fra 2009 til 2010 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

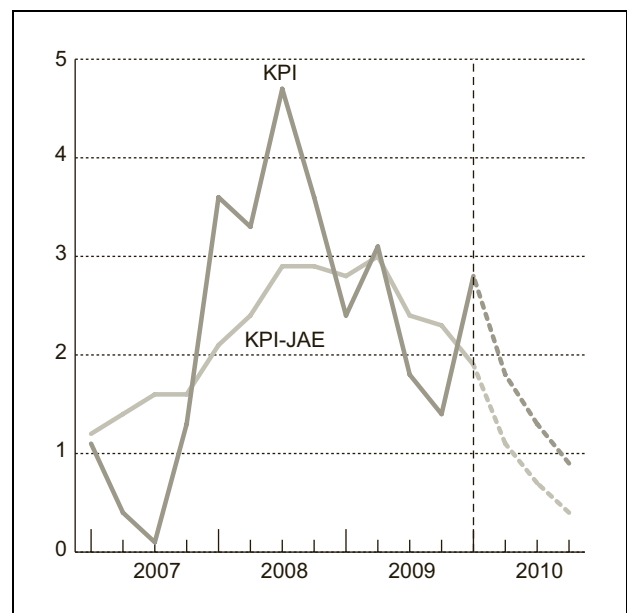
	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	3,0	2,0	1,4	1,1	1,9
KPI-JAE	1,9	1,2	0,8	0,4	1,1
<i>Isolerte prisvirkninger av:</i>					
10 prosentpoeng høyere/lavere elektrisitetsprisvekst	+/-0,4	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,5
2 prosent svakere/sterkere krone	+/-0,1	+/-0,3	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,3
50 kroner høyere/lavere oljepris	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2

Prisene på varer til konsum påvirkes av det avgiftsopplegget som Stortinget vedtar. Avgiftene for 2010 ble endret om lag i takt med forventet prisstigning, det er dermed ikke ventet at de reelle avgiftsendringene vil påvirke prisstigningen av betydning.

2.2.2 Modellresultater

Beregningen som er blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i konsumprisindeksen (KPI) på 1,9 prosent fra 2009 til 2010. Det innebærer en reduksjon på 0,2 prosentpoeng fra i fjor, da KPI økte med 2,1 prosent. Den underliggende prisveksten antas å avta; justert for avgiftsendringer og uten energi-varer indikerer modellberegningene en prisvekst i 2010 på 1,1 prosent, mot en vekst på 2,6 prosent i fjor.

Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at prisveksten målt ved KPI vil være høyest i 1. kvartal og lavest i 4. kvartal. Prisveksten målt ved KPI-JAE antas å følge samme utvikling, jf. tabell 2.4 og figur 2.6.

Figur 2.6 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹

¹ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplede linje er prognose.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

2.2.3 Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2010

Basert på forutsetningene omtalt ovenfor, gir beregningen på Kvartsmodellen en vekst i KPI på 1,9 prosent fra 2009 til 2010. Slike modellbaserte beregninger vil alltid være beheftet med usikkerhet.

Usikkerheten i prisvekstanslaget for 2010 er særlig knyttet til utviklingen i energiprisene, som

ofte svinger sterkt gjennom året. Det er også stor usikkerhet knyttet til utviklingen i kronekursen og hvor raskt og sterkt endringer i kronekursen påvirker de prisene som norske forbrukere står overfor.

Med bakgrunn i de beregningene som er foretatt og ovennevnte vurderinger, anslår Beregningsutvalget en gjennomsnittlig vekst i KPI på *rundt 2 prosent* fra 2009 til 2010.

Kapittel 3

Utviklingen i norsk industris konkurransevne

- Den kostnadsmessige konkurransevnen målt ved relative timelønnskostnader i industrien i felles valuta anslås å ha svekket seg med i gjennomsnitt 2,0 prosent per år de siste ti årene. Det meste av svekkelsen skyldes at lønnskostnadene har økt raskere i Norge enn hos handelspartnerne, men en viss styrking av kronen over tid har også bidratt. Fra 2008 til 2009 var timelønnskostnadsveksten i Norge 1 prosentpoeng høyere enn hos handelspartnerne. En svekkelse av kronekursen fra 2008 til 2009 bidro imidlertid til at relative timelønnskostnader i Norge målt i felles valuta gikk ned med 1,9 prosent dette året.
- Basert på nye tall er gjennomsnittlige timelønnskostnader for ansatte i industrien i Norge i 2009 oppjustert til å ha vært 36 prosent høyere enn hos handelspartnerne i EU. For industriarbeidere alene anslås de norske timelønnskostnadene å ha vært 47 prosent høyere.
- Produktivitetsveksten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt i faste priser, var høy i perioden 2003 – 2005, men utviklet seg deretter klart svakere de neste fire årene. Samlet sett over tiårsperioden 1999-2008 var produktivitetsutviklingen i norsk industri svakere enn i industrien hos våre handelspartnere.
- Dersom en ser på produktivitetsutviklingen målt ved bruttoprodukt per timeverk i *løpende priser*, er imidlertid bildet for norsk industri langt mer positivt. Dette gjenspeiler i stor grad at norsk industri har hatt sterkere prisvekst på sine produkter enn industrien hos handelspartnerne.

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet mot utenlandsk konkurranse.

Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil imidlertid bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en effektiv ressursutnyttelse, her-

under full sysselsetting og en akseptabel inntektsfordeling. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. *Et lands konkurransevne uttrykker evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

Det er viktig å skille mellom konkurransevnen for enkelt næringer og for Norge som helhet. Konkurransevnen for en næring karakteriserer evnen til å utvikle seg over tid. Dette beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å trekke til seg investeringer. En lønnsom næring må kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet. Man kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurransevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurransevnen for et helt land. En økonomi i vekst og der det skjer omstillinger vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurransevnen for de enkelte næringene. Videre kan en bedring i konkurransevnen for én næring, f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene, gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurransevnen i samfunnsøkonomisk forstand.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurransevne. Avsnitt 3.1.1 tar for seg utviklingen i lønnskostnader, herunder tall for lønnskostnadsutviklingen i privat sektor. Forskjeller i lønnskostnadsnivåene i industrien i Norge og andre land omtales i avsnitt 3.1.2. I avsnitt 3.1.3 ser vi på noen andre utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurransevne, herunder kapitalkostnader og andre kostnader. Videre i avsnitt 3.2 gir vi en beskrivelse av utviklingen i produktiviteten de siste årene, mens vi i avsnitt 3.3 omtaler utviklingen i lønnsomheten. Endelig i avsnitt 3.4 gis det en oversikt over utviklingen i markedsandeler for tradisjonelle eksportvarer hjemme og ute.

Boks 3.1 Konkurransetsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurransetsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenestetproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Begrepene konkurransetsatte og skjermede næringer er nærmere drøftet i Holden-utvalgets rapport NOU 2000:21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken eksporteres eller importeres, mens konkurransetsatte næringer produserer varer eller tjenester som eksporteres eller importeres. Denne inndelingen kan ses i lys av en sondering mellom rotløse næringer og andre næringer. Rotløse næringer er næringer som ikke har noen naturlig geografisk forankring, og de kan dermed relativt enkelt flytte produksjonen til et annet land dersom dette viser seg lønnsomt.

For de konkurransetsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurransetsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurransetsatte næringer kjenne- tegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale (ikke-mobile) produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men er ikke bundet til å investere denne i Norge). For konkurransetsatte næringer vil utviklingen i lønnsnivået over tid bestemme om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurransetsatte næringene binder samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

3.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har medført at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet. Mange tjenesteytende næringer, bygg og anlegg mv. har i de senere årene blitt stilt overfor stadig sterkere konkurranse fra utenlandske tilbydere. Det kan være vanskelig å overskue hvilke næringer som i framtiden vil være utsatt for internasjonal konkurranse. Blant eksport- og importkonkurrerende næringer i fastlandsøkonomien er likevel fortsatt industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne kravet til balanse i utenriksøkonomien imøtekommes med en mindre industri- sektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at konkurransetsatt sektor på varig basis kan ha sva-

kere konkurranseevne enn konkurrentene i våre handelspartnerland.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader, transportkostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert produktinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Videre vil også produktivetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurranseevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av *produktivets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv*. Disse næringene leverer produktinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan kjøpes, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om innsatsfaktorer som bl.a. arbeidskraft. Lavere lønninger i andre næringer kan bidra til en bedring i industriens konkurranse-

Boks 3.2 Norges handelspartnere*Nytt handelspartneraggregat*

For å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norsk næringsliv, sammenliknes gjerne kostnadsvekst og –nivå i Norge med tilsvarende størrelser hos våre handelspartnere. Ved beregning av handelspartneraggregat, har utvalget i tidligere rapporter lagt til grunn beregninger av OECD av Norges handelspartnere.

I januar 2010 presenterte OECD oppdaterte vekter for Norges handelspartnere for perioden 1970 – 2007. Vektene til OECD gjenspeiler handelsstrømmene med de enkelte landene i hvert av årene i perioden, og er derfor forskjellige for hvert år.

Utvalget har lagt de 25 landene med størst vekter i 2007 til grunn som landsammensetning for handelspartneraggregatet. Denne landsammensetningen er benyttet for alle år, selv om det i perioder har vært variasjoner mhp. hvilke 25 land som har hatt størst vekter. Basert på landsammensetningen og OECDs vekter for de ulike årene, er det beregnet et vektet handelspartneraggregat for hvert år i perioden 1991 – 2007. For årene 2008 og 2009 er det benyttet samme konkurransevekter som for 2007.

I fjorårets rapport var vektene oppdatert til og med 2003, og landsammensetningen i fjor var derfor beregnet med utgangspunkt i vektene dette året. Sammenliknet med landsammensetningen som ble benyttet i fjorårets rapport har Portugal gått ut, mens India har kommet inn.

Tabell 3.1 illustrerer landsammensetningen som er benyttet i årets rapport. I tillegg viser tabellen vektene til landene i 2007, samt vektene til landene i 2003 i fjorårets rapport. Sammenliknet med de mest oppdaterte vektene i fjor har betydningen til land som Storbritannia, Sverige, Danmark og Sør-Korea gått en del tilbake, mens bl.a. Kina, Tyskland, Nederland og Spania har fått større andel.

Beregningen av konkurransevekter

Sammenlikninger med handelspartnere benyttes for å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norske bedrifter. OECD har i stor grad basert sine beregninger av landvektene på bakgrunn av omfanget av import og eksport av industrivarer mellom Norge og andre land. I tillegg er det tatt hensyn til konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter i tredjeland.

I en beregning av landsammensetning og vekter som skal danne grunnlag for å vurdere konkurranseevnen til norske bedrifter ovenfor bedrifter i andre land, burde i prinsippet alle faktorer som har betydning for konkurranseevnen tas med. Flere forhold av kvalitativ karakter er imidlertid vanskelig å fange opp i slike beregninger.

Tabell 3.1 Sammensetning av handelspartneraggregatet.

Nr.	Land	Vekter for 2007	Vekter for 2003 i fjorårets rapport
1	Sverige	20,2	21,2
2	Tyskland	16,1	15,0
3	Storbritannia	7,6	9,1
4	Danmark	7,4	8,2
5	Nederland	6,2	5,3
6	USA	5,6	5,5
7	Kina	4,2	3,0
8	Finland	4,1	3,5
9	Frankrike	3,6	4,2
10	Polen	3,5	2,8
11	Italia	3,4	3,8
12	Belgia	2,8	2,6
13	Spania	2,7	1,6
14	Japan	2,4	2,9
15	Sør-Korea	1,5	2,4
16	Østerrike	1,2	0,9
17	Sveits	1,1	1,1
18	Tsjekkia	1,0	0,5
19	Irland	1,0	1,7
20	Russland	0,8	0,7
21	Singapore	0,8	0,9
22	Hong Kong	0,7	1,0
23	Tyrkia	0,7	0,6
24	Canada	0,7	0,7
25	India	0,5	
	Portugal		0,8

Kilder: OECD og Beregningsutvalget.

OECD har gjort en del forenklinger i sine beregninger. For det første har OECD bare sett på handel med industrivarer, og ikke handel med tjenester eller varer produsert i andre sektorer. I 2009 utgjorde industriprodukter 25 prosent av Norges eksport, og 59 prosent av Norges import.

Videre har OECD ikke brutt handelsstrømmene ned til hver enkelt varetype for å kunne gi et grunnlag for å vurdere i hvilken grad det faktisk er direkte konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter, eller om det i stedet handles med varer det ikke er konkurranse om.¹

¹ En enkel illustrasjon av dette kan være en hypotetisk situasjon der Norge er alene i verden om å eksportere en bestemt industrivare. Eksport av denne industrivaren vil trekke opp konkurransevekten til de landene som importerer denne varen, til tross for at dette er en vare det ikke eksisterer konkurranse om.

evne ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

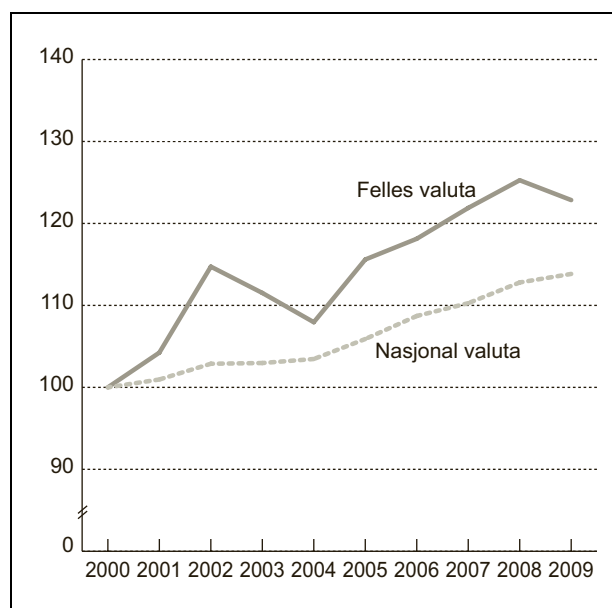
Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon. For en liten, åpen økonomi som den norske vil det være svært vanskelig å oppnå en stabil realøkonomisk utvikling uten at en samtidig har en relativt stabil nominell utvikling, herunder at en unngår sterke utslag i valutakursen.

3.1.1 Lønnskostnadsvekst

Målt som andel av verdiskapingen (bruttoproduktet) i industrien har lønnskostnadene utgjort i gjennomsnitt om lag 68 prosent de siste ti årene.

Tabell 3.2 og figur 3.1 viser utviklingen i lønnskostnader per time for ansatte i industrien i Norge og i industrien hos våre handelspartnere målt i felles valuta.

I løpet av de siste ti årene har den kostnadsmessige konkurranseevnen for ansatte i industrien, målt ved relative timelønnskostnader i felles valuta, i gjennomsnitt svekket seg med 2,0 prosent per år. Av dette kan 1,5 prosentpoeng tilskrives en høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen.

Figur 3.1 Relative timelønnskostnader i industrien. Indeks 2000 = 100.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Veksten i timelønnskostnadene i industrien i Norge var høyere enn i industrien hos handelspartnerne i alle årene i perioden 2000-2009¹. Utviklin-

¹ Tallene for Norge for 2008 og 2009 er foreløpige nasjonalregnskapstall.

Tabell 3.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før.

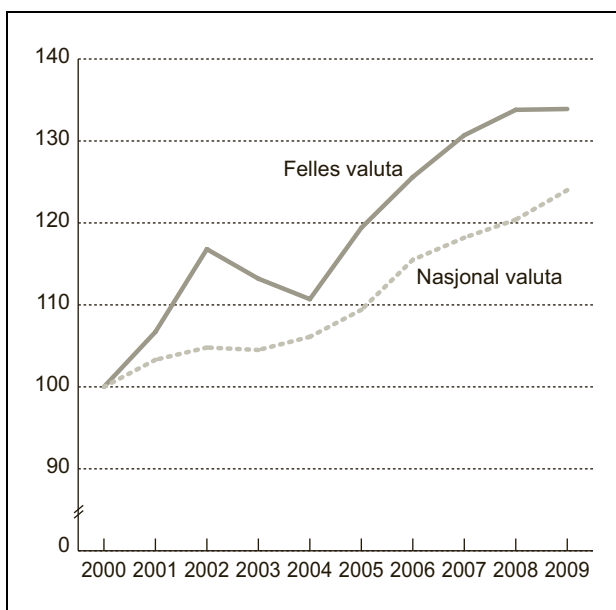
	Gj.snitt 2000-2009	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Vekst i lønnskostnader pr. time											
Norge ¹	5,1	5,6	6,0	6,0	4,1	3,3	4,7	6,1	4,7	5,6	4,7
Handelspartnerne ²	3,6	4,1	5,0	4,0	4,0	2,8	2,3	3,4	3,2	3,2	3,7
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,5	1,5	1,0	1,9	0,1	0,5	2,4	2,7	1,4	2,3	1,0
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	2,0	-0,6	4,2	10,1	-2,8	-3,2	7,1	2,2	3,2	2,8	-1,9
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ³	0,6	-2,1	3,1	7,4	-3,0	-3,8	4,4	-0,5	1,7	0,5	-2,9

¹ Lønnskostnad per utførte timeverk i industrien, jf. nasjonalregnskapet.

² Tallene for årene 2000-2007 er fra Bureau of Labor Statistics (BLS). For 2008 er tallgrunnlaget hovedsakelig hentet fra BLS, men for Polen, Østerrike og Tsjekkia er tallene hentet fra Eurostat. For 2009 er tallene fra Eurostat. Kildegrunnlagets andel av handelspartneraggregatet er 93-96 prosent for årene 2000-2007, 87 prosent for 2008 og 77 prosent for 2009. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 3.2.

³ Industriens effektive valutakurs. Et positivt endringstall innebærer en effektiv styrking av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står ovenfor.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Figur 3.2 Relative lønnskostnader per ansatt i privat sektor. Indeks 2000 = 100.

Kilde: OECD Economic Outlook 86 (Kildegrunnlaget dekker 92-95 prosent av handelspartneraggregatet.) (jf. tabell 4.4 i vedlegg 4).

gen i valutakursen har variert mye fra år til år, og bidratt til at det har vært langt større svingninger i den relative timelønnskostnadsveksten målt i felles valuta enn i nasjonal valuta, jf. figur 3.1. Kronekursutviklingen er nærmere omtalt i vedlegg 3.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var veksten i timelønnskostnadene i norsk industri i 2009 på 4,7 prosent, dvs. 1 prosentpoeng høyere enn timelønnskostnadsveksten hos handelspartnerne. En svekkelse av kronen på nesten 3 prosent fra 2008 til 2009 gjorde at de relative timelønnskostnadene anslås å ha gått ned med 1,9 prosent dette året.

Også om vi går ut over industrien og ser på *privat sektor* i bredere forstand har den kostnadsmessige konkurransevnen svekket seg i Norge. Ifølge tall og anslag fra OECD for perioden 2000 – 2009 økte lønnskostnadene per ansatt i privat sektor med i gjennomsnitt 2,2 prosent mer per år i Norge enn hos våre handelspartnere, jf. figur 3.2 og vedleggstabell 4.4. En styrking av kronen gjorde at de relative lønnskostnadene målt i felles valuta i gjennomsnitt økte med nesten 2,8 prosent per år i denne perioden.

OECD anslår at lønnsveksten i privat sektor i 2009 var 3 prosentpoeng høyere i Norge enn hos våre handelspartnere. Utviklingen i kronekursen trakk imidlertid i motsatt retning, slik at de relative timelønnskostnadene målt i felles valuta anslås om lag uendret fra 2008 til 2009.

OECD anslår veksten i lønnskostnadene per ansatt i privat sektor til 1,8 prosent i 2010 i våre konkurrentland målt i nasjonal valuta og vektet med Norges konkurransevekter.

3.1.2 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land

3.1.2.1 Industrierbeidere

Høyere lønnsvekst i Norge enn hos våre handelspartnere over flere år har bidratt til at nivået på timelønnskostnadene for norske industrierbeidere er høyere enn for industrierbeidere hos våre handelspartnere. Ved årlige sammenlikninger av nivået på timelønnskostnadene mellom Norge og andre land vil også indirekte arbeidskraftkostnader og variasjoner i valutakursene ha betydning.

Tabell 3.3 viser timelønnskostnadene for norske industrierbeidere sammenliknet med industrierbeidere i utvalgte grupper av europeiske land, målt i felles valuta. Det fremkommer av

Tabell 3.3 Timelønnskostnader for industrierbeidere i Norge i forhold til utvalgte grupper av europeiske land (handelsveide grupper av land = 100)¹

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Alle ²	117	124	130	141	134	131	139	141	147	149	147
Nordiske land ³	114	115	123	131	123	121	125	127	130	132	133
Eurosonen ⁴	106	125	127	138	130	128	135	138	145	145	138

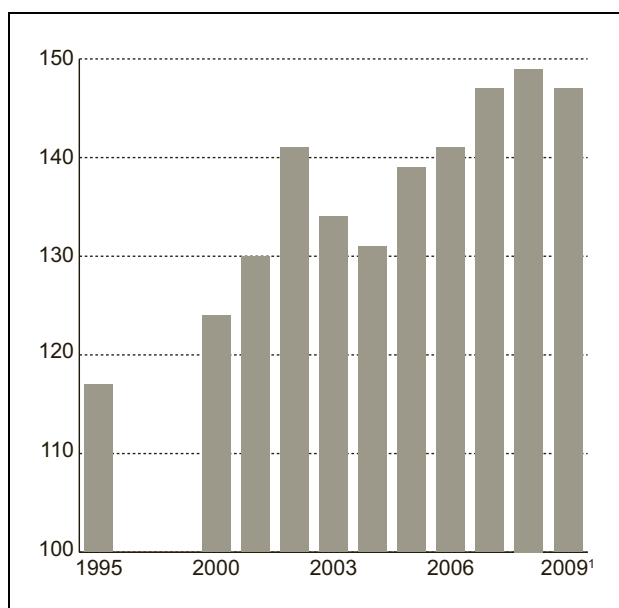
¹ Ny europeisk og tilpasset norsk næringsklassifisering fra 2009 definerer industrien på en noe annerledes måte enn tidligere. Blant annet er forlagsvirksomhet tatt ut av industrien. I materialet til BLS er det justert for dette bakover i tid for alle landene i oppstillingen.

² Jf. land inkludert i tabell 3.4. Det foreligger nivå tall fram til og med 2007. Nivåene i 2008 og 2009 er basert på fremskriving av lønnsnivået i 2007 med anslått lønnsvekt for enkeltland. Indekser over lønnskostnadsutviklingen i tabell 3.2 dekker flere land enn de landene vi har pålitelig informasjon over lønnskostnadsnivå for.

³ Danmark, Sverige og Finland.

⁴ Eurosonen i tabellen: Tyskland, Finland, Nederland, Belgia, Frankrike, Irland, Italia, Spania, Portugal og Østerrike.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Figur 3.3 Lønnskostnader per arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnerne¹. Handelspartnerne = 100.

¹ Landene som er inkludert fremkommer i tabell 3.4.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

tabellen at timelønnskostnadene for norske industriarbeidere i 2009 var 47 prosent høyere enn et gjennomsnitt av 14 av våre handelspartnere i EU, en økning på over 20 prosentpoeng siden 2000. Forskjellen i timelønnskostnader økte sterkt i årene 2004 til 2008, i stor grad som følge av at lønnsveksten i Norge var høyere enn hos handelspartnerne i disse årene. En styrking av den norske kronen i den samme perioden, bidro i samme retning. En svekkelse av den norske kronen i kjølvannet av finanskrisen bidro imidlertid til at det relative lønnskostnadsnivået gikk svakt ned fra 2008 til 2009.

Sammensetningen av lønnskostnadene

Strukturen på timelønnskostnadene varierer mye fra land til land. I mange land utgjør indirekte personalkostnader en viktig kostnadskomponent. I 2007 utgjorde indirekte personalkostnader et høyere prosentvis påslag på lønn per arbeidet time for 12 av de 14 handelspartnerne i tabell 3.5 enn i Norge. Danske og norske industriarbeidere hadde klart høyeste lønn per arbeidet time dette året.

Tabell 3.4 Timelønnskostnader¹ for industriarbeidere i felles valuta². Indeks Norge = 100

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ³	2009 ³
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Danmark	96	91	91	85	91	91	89	88	87	87	91
Tyskland	116	96	92	84	89	89	85	82	77	77	82
Belgia	99	85	82	76	79	81	78	77	73	73	77
Østerrike	99	85	82	75	79	79	77	75	73	72	77
Finland	89	75	74	68	73	76	73	72	70	71	75
Nederland	93	79	78	73	78	80	76	73	70	70	72
Sverige	84	88	79	74	79	81	78	76	74	73	69
Italia	64	62	60	56	61	64	62	60	58	58	61
Frankrike	77	68	66	61	64	65	62	61	59	59	60
Irland	57	58	60	57	61	64	62	62	60	58	58
Storbritannia	51	69	69	63	63	66	64	63	61	52	48
Spania	48	44	44	41	44	46	45	44	43	44	47
Tsjekkia		12	13	13	14	15	15	16	17	18	19
Polen		12	13	11	11	10	12	12	13	14	12

¹ Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader per arbeidet time.

² Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser.

³ Av mangel på data fra lønnsnivå i lokal valuta for industriarbeidere fra BLS for 2008 og 2009, er nivåene fra 2007 til 2008 framskrevet ved hjelp av vekstprosenten for alle ansatte i industrien basert på samme kilde. Fra 2008 til 2009 har man framskrevet nivåene med arbeidskraftskostnadsindekser fra Eurostat, korrigert for valutakursendringer. Arbeidskraftskostnadsindeksene dekker også alle ansatte i industrien. For Finland og Irland er 2009 framskrevet fra 2008-nivået med lokalt anslag.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat og SSB.

Tabell 3.5 Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i 2007¹. Nivå tall i norske kroner og indirekte personalkostnader som prosentpåslag på lønn for arbeidet tid.

	Gjennomsnittlig timefortjeneste per arbeidet time i norske kroner ²	Indirekte personalkostnader per arbeidet time i prosent av lønn for arbeidet tid ³	Totale lønnskostnader per arbeidet time i norske kroner ²
Norge	186	52,6	284
Danmark	173	42,7	248
Tyskland	130	69,8	220
Sverige	119	76,9	211
Belgia	105	97,7	207
Østerrike	111	85,5	206
Finland	117	71,0	200
Nederland	116	71,9	199
Storbritannia	121	43,5	174
Irland	121	40,8	170
Frankrike	93	79,5	167
Italia	90	83,0	165
Spania	67	84,1	123
Tsjekkia	29	66,3	49
Polen	22	69,2	37

¹ Flere av komponentene i lønnskostnadstallene er anslått på usikkert grunnlag. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land.

² Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser.

³ Indirekte personalkostnader per faktisk arbeidet time. Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (lønn under sykdom, feriepenger, bevegelige helligdager) og andre indirekte personalkostnader og arbeidsgiveravgifter.

Kilde: Bureau of Labor Statistics (BLS).

3.1.2.2 Alle ansatte i industrien

Funksjonærene utgjør en stadig større andel av lønnsmassen i industribedrifter. Nye produksjonsprosesser har bidratt til at arbeidsinnholdet på mange industriarbeidsplasser har endret seg betydelig og at avgrensningen mellom arbeidere og funksjonærer er mindre tydelig enn tidligere. For industriarbeidere avtales vanligvis sentrale tillegg, mens for funksjonærer avtales sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe. Kollektive føringer fra f.eks. industriarbeidere kan ha stor betydning også for den lokale og individuelle lønnsdannelsen for alle grupper.

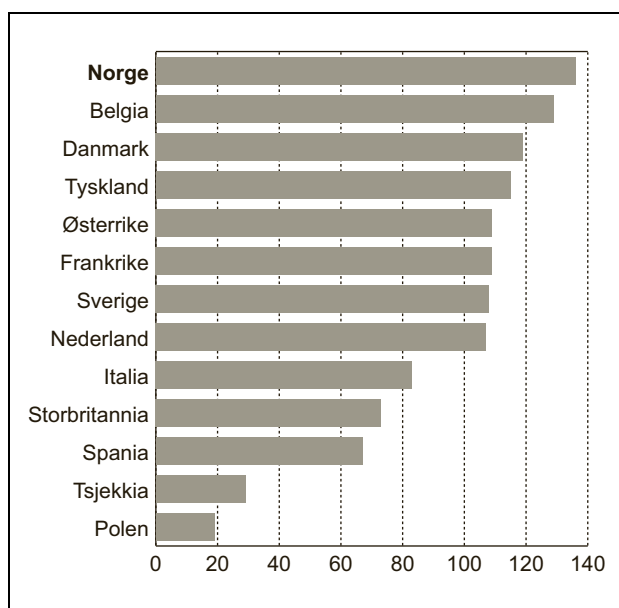
I NHO-bedrifter utgjør industrifunksjonærer i dag om lag 40 prosent av avtalte årsverk og om lag 50 prosent av lønssummen totalt i industrien. Om lag ¼ av industrisyssestingene er utenfor NHO-bedrifter. Nivåsammenligningene i dette avsnittet omfatter også disse.

Figur 3.4 og vedleggstabell 4.5 viser at norske lønnskostnader per timeverk for alle ansatte i industrien i 2009 var anslagsvis 36 prosent høyere enn et vektet gjennomsnitt av handelspartnerne i EU². Dette tallet er oppjustert med 13 prosentpoeng, sammenliknet med anslaget i utvalgets

foreløpige rapport fra februar. Oppjusteringen må hovedsakelig ses i sammenheng med at SSB nylig har revidert opp anslaget på samlede arbeidskraftkostnader. For årene 2005-2008 er veksten i arbeidskraftkostnadene revidert opp med i gjennomsnitt 2,3 prosentpoeng per år. Dette har sammenheng med ny informasjon fra SSBs arbeidskraftkostnadsundersøkelse, som publiseres hvert fjerde år. Utvalget vil framover se nærmere på tallgrunnlaget for sammenlikninger av arbeidskraftkostnader mellom land.

Lønnskostnadene per timeverk for industriarbeidere i 2009 var 47 prosent høyere i Norge enn hos handelspartnerne i EU, jf. figur 3.3. Det kan være flere forhold som bidrar til at forskjellen i lønnskostnader per timeverk for industriarbeidere er høyere enn for alle ansatte. Den viktigste forklaringen er trolig at lønnsstrukturen i Norge er generelt mer sammenpresset enn i de fleste andre land, slik at lønnsforskjellene mellom industrifunksjo-

² EU-landene som inngår vises i figur 3.4. Dette er alle EU-landene i handelspartneraggregatet, unntatt Finland og Irland. Det vektete gjennomsnittet er beregnet ved hjelp av Norges konkurransevekter, jf. boks 3.2.

Figur 3.4 Lønnskostnader per timeverk i Norge i forhold til de norske handelspartnere i EU¹ i 2009 for alle ansatte i industrien. Handelspartnerne i figuren = 100.

¹ Figuren omfatter alle EU-landene som er med i handelspartneraggregatet, jf. boks 3.2, bortsett fra Irland og Finland.

Kilder: Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

nærer og industriarbeidere i Norge er mindre enn hos konkurrentene.

Sammenlikningen er basert på nivå tall for lønnskostnader per timeverk fra år 2007 og 2008³. I figuren under er disse nivåene framskrevet til 2009 ved hjelp av arbeidskraftkostnadsindekser, korrigert for valutakursendringer.

3.1.3 Andre kostnader

I tillegg til lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av andre innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 3.6 gir en oversikt over noen indikatorer som kan antyde noe om den relative kostnadsutviklingen knyttet til renter, priser og energikostnader.

Kapitalkostnadene kan i teorien gjenspeiles i den såkalte brukerprisen på kapital. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften,

³ For EU-landene i sammenlikningen er det brukt nivå tall fra Eurostats arbeidskostnadsundersøkelse for 2007 og 2008. For Nederland er det brukt nivå tall for 2005, mens det for Italia er brukt nivå tall for 2004. For Norge publiserer Eurostat kun tall for arbeidskostnader per årsverk. Beregningsutvalget har tatt utgangspunkt i tall for utførte timeverk og normalårsverk fra nasjonalregnskapet for 2004 for å regne om dette til arbeidskraftskostnader per timeverk.

kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatning. I praksis er det vanskelig å måle brukerprisen på kapital, men man har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen, f.eks. renter.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig annerledes i Norge enn i andre land. Likevel er det en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette gjelder særlig små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene, hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter kan imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med de gjennomsnittlige lånekostnadene hos våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

Den internasjonale finanskrisen førte til store endringer i kreditttilgangen og rentekostnadene for ikke-finansielle foretak både i Norge og hos våre handelspartnere. Da den amerikanske investeringsbanken Lehman Brothers ba om konkursbeskyttelse 15. september 2008, stoppet nærmest penge- og kredittmarkedene opp å fungere, og det ble vanskelig å få tilgang på kreditt for både husholdninger og foretak. Risikopåslagene på rentene økte markert. Omfattende tiltak fra myndighetene i de fleste land bidro til å stabilisere finansmarkedene, og sentralbankene satte ned styringsrentene markert. I pengemarkedene er risikopåslagene nå kommet ned til der de var før krisen, og også i obligasjonsmarkedene er forholdene langt bedre enn for noen måneder siden. Foretak som skal låne møter imidlertid trolig en strengere kredittvurdering fra banker og investorer enn tidligere. Foretak som vurderes å ha relativt lav kredittverdighet, eller lån til prosjekter som vurderes å innebære en høy risiko, må derfor trolig betale en høyere rente nå enn før finanskrisen startet. Denne utviklingen har funnet sted både i Norge og hos våre handelspartnere.

Under oppgangsperioden forut for finanskrisen økte pengemarkedsrentene i takt med at Norges Banks styringsrente ble satt opp fra sommeren 2005. Da pengemarkedsrentene nådde sitt toppnivå i oktober 2008, var tremåneders pengemarkedsrente oppe i 7,9 prosent. Blant annet som følge av at Norges Bank gjennomførte markerte nedset-

Boks 3.3 Lønnsbegreper og lønnskomponenter i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (se for øvrig boks 3.4). Basis for beregningene i tabellene 3.3 til 3.5 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f. eks. kafe-teria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til «fond» som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke

realiserte lønnskostnadselementer («utsatt inntekt»).

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynlig en øket kostnadmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingene være noe mer usikre mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er basert på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynlig dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet tilsyne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger.

Et annet viktig element er bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

telser av styringsrenten fra oktober 2008, falt pengemarkedsrentene raskt gjennom vinteren 2008/2009. Nedgangen fortsatte fram mot sommeren 2009, og i juni var tremåneders pengemarkedsrente nede i 1,8 prosent, sitt laveste nivå noensinne. Som årsgjennomsnitt var tremåneders pengemarkedsrente i Norge 6,2 prosent i 2008 og 2,5 prosent i 2009. Dette var henholdsvis 1,7 og 1,1 prosentpoeng høyere enn nivået hos handelspartnerne. En svekkelse av kronekursen i 2009 bidro isolert sett til å redusere bedriftenes lånekostnader

i Norge i forhold til hos handelspartnerne dette året, jf. tabell 3.6. Sammenliknet med handelspartnerne har tremåneders pengemarkedsrente i Norge i gjennomsnitt vært 1,7 prosentpoeng høyere de siste ti årene.

Utviklingen i pengemarkedsrentene vil ikke fullt ut reflektere forskjeller i bedriftenes lånekostnader i eget land. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av næringslivets opplåning både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid

Boks 3.4 Sammenlikning av lønnskostnader

Noen sentrale forhold knyttet til sammenligninger av lønnskostnader mellom land, jf. bl.a. NOU 2000:26, vedlegg 6:

Arbeidstid

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader per arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet fra BLS for lønnskostnadsnivå og –vekst for ansatte i industrien hos handelspartnerne er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn per arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene per årsverk ble 10 prosent lavere enn per arbeidet

time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var omlag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

I nivåssammenlikningene for lønnskostnader per timeverk i avsnitt 3.1.2.2 for alle ansatte i industrien benyttes Eurostat som kilde. Videre er det i vekstssammenlikningene for privat sektor i avsnitt 3.1.1 benyttet tall fra OECD for lønnskostnadsvekst per ansatt.

Lønnskostnadsbegreper

Lønnskostnadsbegrepene er i prinsippet godt sammenfallende i materialet for alle ansatte i industrien fra BLS og Eurostat. Den viktigste forskjellen er at Eurostat under indirekte personalkostnader tar med opplæringskostnader og visse former for naturalytelser som ikke er med i BLS-sammenstillingene, fordi slike kostnader gjerne har vært regnet som øvrige driftskostnader i ikke-europiske land. En annen forskjell kan være hvordan ikke-kontante godtgjørelser eller naturalytelser prises.

og noen bedrifter tar opp lån i utenlandsk valuta. Omfanget av opplåning i utenlandsk valuta må bl.a. ses i sammenheng med bedriftenes eksponering på innteks- og utgiftssiden. Graden av rentebinding kan variere mellom land. Et tredje forhold er at en indikator basert på pengemarkedsrentene ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemene mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader. Særlig i 2008 og 2009, år med store svingninger risikopremier, vil renteindikatoren i tabell 3.6 være mer usikker enn vanlig som indikator for bedriftenes faktiske lånekostnader.

Prisene på de varene og tjenestene som blir levert til industrien er også en viktig kostnadskomponent. Tabell 3.6 viser utviklingen i prisnivået i Norge sammenliknet med prisnivået hos handelspartnerne. Som indikator for prisutviklingen på innsatsvarer har en i mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene benyttet konsumprisindeksen i Norge og hos handelspartnerne. Over tid kan en trolig regne med at det er en viss parallellitet i utviklingen i ulike priser i ulike land. I løpet av de siste ti årene har den gjennomsnittlige årlige veksten i konsumprisene i Norge vært i overkant

av 2 prosent. Dette er om lag på linje med konsumprisveksten hos handelspartnerne. Prisnivået er imidlertid relativt høyt i Norge.

Energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, er av stor betydning for konkurranseevnen for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. I 2008 var gjennomsnittlig pris på elektrisitet til industrien i Norge 43 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnere. Sett over de siste ti årene har imidlertid prisveksten på elektrisitet for norsk industri vært høyere enn hos handelspartnerne, målt i felles valuta. Dette skyldes i hovedsak høyere prisvekst, og ikke valutakursendringer. Fra år til år vil imidlertid kronekursen kunne påvirke tallene til dels betydelig.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Tabell 3.6 Andre kostnader. Prosentvis endring fra året før

	Gj.snitt 1991-2000 ¹	Gj.snitt 2000-2009 ²	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Pengemarkedsrente med tremåneders løpetid:</i>												
Norge	6,9	4,6	6,7	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1	5,0	6,2	2,5
Handelspartnerne ³	6,2	3,4	4,7	4,5	3,7	2,8	2,5	2,5	3,2	4,3	4,5	1,4
Rentedifferanse korr. for endringer i valutakurs	-0,1	0,7	4,2	-0,5	-4,1	4,3	3,4	-4,5	0,4	-1,0	1,1	4,1
<i>Konsumpriser:</i>												
Norge	2,3	2,1	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,6	2,3	0,8	3,8	2,1
Handelspartnerne ⁴	3,3	2,0	2,0	2,5	2,1	1,8	1,5	1,7	1,9	2,4	3,6	0,6
Relative konsumpriser i nasjonal valuta	-0,9	0,1	1,1	0,5	-0,8	0,6	-1,0	-0,1	0,4	-1,6	0,2	1,5
Relative konsumpriser i felles valuta	-1,6	-0,4	3,3	-2,5	-7,6	3,7	2,9	-4,3	0,8	-3,2	-0,3	4,5
<i>Industriens el.priser i øre pr. kWh:</i>												
Norge	15,0	21,3	15,7	17,7	17,6	19,2	20,5	21,6	25,3	25,2	29,3	
Handelspartnerne ⁵	46,6	52,6	44,5	45,4	42,9	52,4	51,5	51,5	58,8	60,0	67,8	
Relative elektrisitetspriser, prosent ⁶	32,2	40,2	35,3	39,0	41,0	36,6	39,8	41,9	43,0	42,0	43,2	

¹ 1993-2000 for industriens el.priser.² 2000-2008 for industriens el.priser.³ For årene 1991-2000 dekker tallgrunnlaget 97-100 prosent av handelspartneraggregatet. For 2001-2009 dekker tallgrunnlaget 100 prosent av handelspartneraggregatet.⁴ For årene 1994-2009 dekker tallgrunnlaget 100 prosent av handelspartneraggregatet.⁵ Tallene er fra International Energy Agency og Eurostat. For årene 1993-2007 dekker tallgrunnlaget 87-97 prosent av handelspartneraggregatet. For 2008 dekker tallgrunnlaget 82 prosent av handelspartneraggregatet.⁶ Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået hos handelspartnerne.

Kilder: OECD, Reuters EcoWin, SSB, IMF, International Energy Agency, Eurostat og Beregningsutvalget.

3.2 Produktivitetsutviklingen

Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadmessige konkurranseevnen i industrien svekket seg betydelig i løpet av de siste ti årene, jf. avsnitt 3.1.1. Høy produktivitetsvekst innenlands kan i prinsippet motvirke denne svekkelsen.

Produktivitet kan måles både ved utviklingen i bruttoprodukt per timeverk og produksjon per timeverk. Forskjellen på de to målene knytter seg til hvordan bruken av produktinnsats blir hensyntatt. Mens produksjon er et bruttobegrep, er bruttoprodukt et mål for verdiskapningen knyttet til produksjonen, dvs. der produktinnsatsen er trukket fra. Ved beregning av produktivitet målt ved bruttoprodukt per timeverk må således produktinnsatsen trekkes fra produksjonen før man dividerer på antall utførte timeverk. En økning i produktinnsatsen, alt annet like, vil således isolert sett bidra til lavere produktivitet. Ved beregning av pro-

duktivitet målt ved produksjon per timeverk, inngår derimot ikke produktinnsats direkte i beregningen.

Målt ved bruttoprodukt per timeverk i faste priser var den årlige produktivitetsveksten i norsk industri i perioden 1999-2002 i størrelsesorden $2\frac{3}{4}$ - $3\frac{1}{2}$ prosent, jf. tabell 3.7. Produktivitetsveksten i norsk industri tok seg deretter markert opp, og var som gjennomsnitt for treårsperioden 2003-2005 om lag 6 prosent. I 2006 snudde utviklingen, slik man ofte ser når økonomien nærmer seg en konjunkturtopp, og produktiviteten gikk ned med 2 prosent. Den svake utviklingen fortsatte i 2007 med en nedgang på 0,5 prosent. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall tok produktiviteten seg noe opp igjen i 2008 og 2009, med en vekst på hhv. 0,3 og 0,4 prosent. Som gjennomsnitt for tiårsperioden 1999-2008 var produktivitetsveksten i norsk industri på 2,8 prosent, dvs. 1,2 prosentpoeng lavere enn hos handelspartnerne.

Tabell 3.7 Utvikling i arbeidskraftsproduktiviteten. Prosentvis endring fra året før¹

	Gjennomsnitt												
	1991-2000	1999-2008	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Målt ved produksjon</i>													
Hele økonomien													
- Fastlands-Norge	3,1	2,7	2,8	2,3	4,4	2,1	2,5	2,4	3,7	4,1	3,2	-0,3	0,1
Industrien													
- Norsk industri	2,7	3,7	3,6	0,8	5,6	3,1	4,0	4,6	5,5	4,1	4,9	0,6	1,3
- Handelspartnerne ²	3,5	3,5	3,2	4,7	1,8	2,5	2,9	6,2	4,4	6,1	3,9	-0,4	
- Relativ produktivitet	-0,8	0,1	0,4	-3,7	3,7	0,5	1,1	-1,5	1,1	-2,0	0,9	1,0	
<i>Målt ved bruttoprodukt i basisverdi</i>													
Hele økonomien													
- Fastlands-Norge	2,3	2,0	1,8	3,6	3,3	1,8	3,4	1,8	3,1	1,1	0,5	-0,5	0,3
- Handelspartnerne ³	2,3	1,7	2,1	3,0	1,1	2,3	2,1	2,3	1,7	2,1	0,7	-0,3	
- Relativ produktivitet	0,0	0,3	-0,3	0,6	2,2	-0,4	1,3	-0,5	1,4	-0,9	-0,2	-0,2	
Industrien													
- Norsk industri	0,7	2,8	3,5	3,1	2,8	2,8	8,7	5,9	3,5	-2,0	-0,5	0,3	0,4
- Handelspartnerne ⁴	4,4	4,0	5,4	6,6	0,5	5,0	4,7	6,4	4,7	6,9	2,1	-1,6	
- Relativ produktivitet	-3,5	-1,2	-1,8	-3,2	2,2	-2,1	3,8	-1,7	-1,2	-8,3	-2,5	1,9	

¹ For handelspartnerne er produktivetsveksten målt ved produksjon beregnet som vekst i produksjon per antall sysselsatte. Alle de andre tallene for produktivetsvekst er beregnet ved vekst i produksjon/bruttoprodukt per antall utførte timeverk. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er som beskrevet i boks 3.2.

² For årene 1994-2007 dekker tallgrunnlaget 70-76 prosent av handelspartneraggregatet, jf. boks 3.2. Tallgrunnlaget dekker 91-96 prosent av Norges handelspartnerne, jf. boks 3.2. For 2008 er dekningsgrunnlaget 49 prosent, mens for årene 1991-1993 dekker tallgrunnlaget 39-58 prosent.

³ For årene 1991-2007 dekker tallgrunnlaget 91-96 prosent av handelspartneraggregatet. For 2008 dekker tallgrunnlaget 78 prosent av handelspartneraggregatet.

⁴ For årene 1992-2008 dekker tallgrunnlaget 57-72 prosent av handelspartneraggregatet. For 1991 dekker tallgrunnlaget 40 prosent av handelspartneraggregatet.

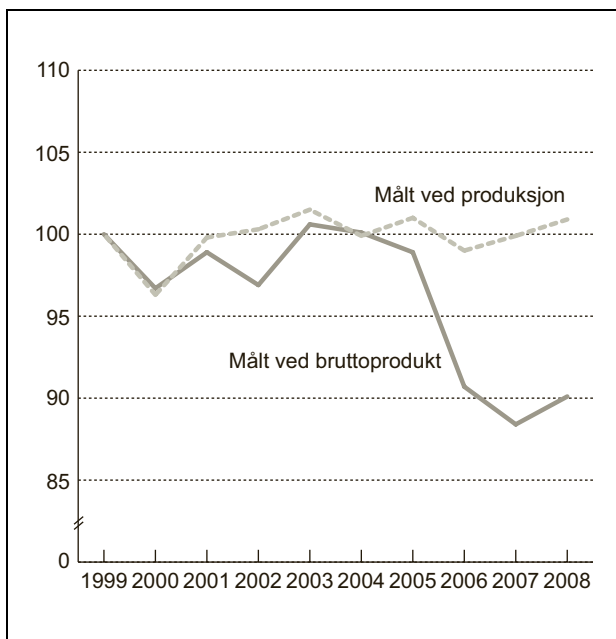
Kilder: SSB, OECD og Beregningsutvalget.

Målt ved produksjon per timeverk i faste priser har produktivetsutviklingen i norsk industri de siste ti årene vært lang gunstigere. I alle årene i perioden 2004 – 2007 var produktivetsveksten over 4 prosent. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser imidlertid en klar avdemping i 2008, før produktivetsveksten tok seg noe opp igjen i 2009. Som gjennomsnitt for perioden 1999 – 2008 var produktivetsveksten i norsk industri på 3,7 prosent, dvs. om lag det samme som hos Norges handelspartnerne.

Figur 3.5 viser utviklingen i relativ produktivitet mellom Norge og handelspartnerne de siste ti årene målt ved bruttoprodukt og ved produksjon. Fram til 2005 var utviklingen i relativ produktivitet om lag den samme ved de to målene. I 2006 viste imidlertid de to målene klart forskjellig utvikling. Mens industrien hos våre handelspartnerne hadde om lag samme produktivetsvekst målt ved brutto-

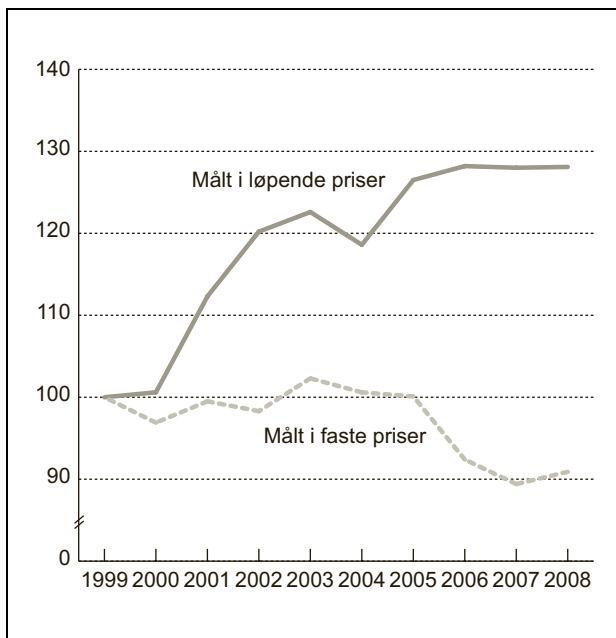
produkt som ved produksjon, var produktivetsutviklingen i norsk industri klart sterkere målt ved produksjon enn ved bruttoprodukt. Dette hadde sammenheng med at produktinnsatsen økte markert dette året. Mens veksten i produksjonen i norsk industri dette året var på hele 9,4 prosent, var veksten i bruttoproduktet, dvs. når produktinnsatsen er fratrukket, på 3 prosent. Det var særlig i verkstedsindustrien og innen bygging av skip og oljeplattformer at produktinnsatsen økte i 2006. Også samlet sett over de to neste årene var produktivetsutviklingen i industrien i Norge relativt sett gunstigere målt ved produksjon enn ved bruttoprodukt, sammenliknet med produktivetsutviklingen hos handelspartnerne.

Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen for norsk industri vært langt mer positiv, jf. figur 3.6. Dette gjenspeiler sterkere pris-

Figur 3.5 Relativ produktivitet i industrien målt ved produksjon og bruttoprodukt i faste priser. Indeks 1999 = 100.

Kilder: OECD og SSB.

Figur 3.6 Relativ utvikling i bruttoprodukt per timeverk i industrien¹. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 1999=100.

¹ For handelspartnerne er tallene beregnet ved bruttoprodukt per sysselsetting.

Kilder: OECD og SSB.

vekst på norske industriprodukter enn hos handelspartnerne. Norsk industri lager i stor grad produkter der prisene i sterkere grad har holdt seg oppe sammenliknet med næringer der produktivitetsveksten er høy. For eksempel i årene 2004 – 2006 steg prisene på norsk tradisjonell vareeksport i gjennomsnitt med 8 prosent per år. I tillegg gjør skjerming av enkelte deler av norsk industri det mulig å ha høy prisvekst.

Man skal være oppmerksom på at ulik produktivitet utvikling kan ha sammenheng med ulik industristruktur mellom land. Analyser av produktivitet utviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på at dette kan være en viktig forklaringsfaktor i forhold til den relative utviklingen mellom enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

3.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i *konkurransesevnen og lønnsomheten i næringslivet*. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser og svakere produktivitet utvikling er faktorer som isolert sett bidrar til svekket konkurransevne og lavere lønnsomhet. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser og sterkere produktivitet utvikling isolert til bedret konkurransevne og lønnsomhet.

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. boks 3.5. Makromålene tar utgangspunkt i sentrale nasjonalregnskapssammenhenger mellom innenlandsk verdiskaping og produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. De bedriftsøkonomiske målene tar utgangspunkt i nøkkeltall fra ordinære regnskaper. Det er til en viss grad samsvar mellom de to lønnsomhetsmålene, men forskjeller mellom regnskapsprinsippene i nasjonalregnskapet og regnskapsstatistikken vil kunne føre til avvik.

Lønnsomheten i *norsk industri*, målt ved brutto driftsresultatandel, bedret seg fra vel 30 prosent i 2000 til drøyt 32 prosent i 2001, jf. tabell 3.7. Fra 2001 til 2002 falt andelen tilbake igjen, noe som trolig må ses i sammenheng med høy vekst i time-lønnskostnadene i industrien og markert styrking av kronekursen, jf. vedlegg 3. De neste fire årene viste brutto driftsresultatandel sterk utvikling, og nådde i overkant av 36 prosent i 2006. I 2007 snudde imidlertid utviklingen og brutto driftsresultatandel gikk ned til 35 prosent. Ifølge fore-løpige nasjonalregnskapstall falt brutto driftsresul-

Boks 3.5 Indikatorer for lønnsomhetsutviklingen

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25:

Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

- I) driftsresultatandel = driftsresultat/totale faktorinntekter
- II) kapitalavkastningsraten = driftsresultat/verdien av kapitalbeholdningen

Driftsresultatandelen fanger opp sentrale forhold som påvirker lønnsomheten. F.eks. vil økende lønnskostnader føre til redusert driftsresultatandel, noe som isolert sett innebærer redusert lønnsomhet og svekket konkurranseevne. *Kapitalavkastningsraten* er en indikator for hvor mye kapitaleierne får igjen i forhold til innsatsen (innskutt realkapital).

Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

- III) driftsmargin = driftsresultat / driftsinntekter
- IV) totalrentabilitet = (resultat før ekstraordinære poster + finanskostnader) / totalkapital
- V) egenkapitalandel = egenkapital pr. 31.12 / sum eiendeler pr. 31.12

Driftsmarginen kan beregnes brutto eller netto, dvs. henholdsvis før og etter ordinære avskrivninger. I internasjonale sammenlikninger brukes ofte brutto driftsmargin pga. ulike avskrivningsregler i forskjellige land. Ulik kapitalinnsats og

ulik omløpshastighet for kapitalen i ulike bransjer innebærer at identiske driftsmarginer kan gi forskjellig kapitalavkastning. Driftsmargin er dermed mer egnet til å analysere utviklingen i lønnsomheten innen en bransje, enn utviklingen i lønnsomheten mellom ulike bransjer.

Totalrentabiliteten beregnes som resultatet i forhold til kapitalen i bedriften. Det er resultatet inklusive kostnader knyttet til lånefinansieringen som er relevant for å beregne avkastningen på hele kapitalen. For totalrentabiliteten måles resultatet uavhengig av om kapitalen er finansiert av egenkapitalen eller av lånte midler. Totalrentabilitetsmålet svarer i prinsippet til makrolønnsomhetsmålet *kapitalavkastningsraten*. Ulike metoder for å beregne verdsettingen av realkapitalen mv. i regnskapsstatistikken og nasjonalregnskapet bidrar imidlertid til at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom tall basert på disse to lønnsomhetsmålene.

God lønnsomhet ett bestemt år vil ikke nødvendigvis innebære noen garanti for god lønnsomhet i fremtiden dersom lønnsomheten skyldes en forbigående oppgangskonjunktur. Generelt, og spesielt i sykliske og svært konkurranseutsatte bransjer eller i bransjer med stor forretningsmessig risiko, vil en tilfredsstillende soliditet være nødvendig for å sikre bedriftens eksistens gjennom konjunkturforløpet. Soliditeten måles ofte ved *egenkapitalandelen*. Ulike bransjer krever ulik soliditet fordi risikoen i ulike bransjer er forskjellig.

tatandel i industrien videre til drøyt 31 prosent i 2008, det laveste nivået siden 2002. Foreløpige nasjonalregnskapstall for 2009 viser imidlertid en viss oppgang i driftsresultatandelen dette året. I alle årene i perioden 2000-2008 var brutto driftsresultatandel i norsk industri lavere enn i industrien hos våre handelspartnere. For 2009 foreligger det ikke oppdaterte, sammenliknbare tall for industrien hos handelspartnerne.

Tallene for brutto driftsresultatandel i *hele fastlandsøkonomien i Norge*, tyder på at det har vært langt mindre årlige svingninger i lønnsomheten i Fastlands-Norge samlet enn i norsk industri. I 2000 var brutto driftsresultatandel på knapt 36 prosent. Deretter økte den hvert år, til den nådde nesten 39 prosent i 2005. Regnskapstall for 2006 og 2007 og

foreløpige nasjonalregnskapstall for 2008 og 2009 viser at andelen har falt tilbake de fire siste årene. I 2009 var den i underkant av 36 prosent, dvs. sitt laveste nivå siden 1999. I alle årene i perioden 2000-2008 var brutto driftsresultatandel i Fastlands-Norge lavere enn hos våre handelspartnere. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til slike nivåssammenlikninger, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25.

Tabell 3.9 viser utviklingen i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål for industrien i Norge og utvalgte land for perioden 1999-2008. Lønnsomheten i norsk og europeisk industri, målt ved både driftsmarginen og totalrentabiliteten, falt i perioden 2000-2002. Nedgangen i lønnsomheten i denne perioden må trolig ses i sammenheng med mar-

Tabell 3.8 Brutto driftsresultatandel i industrien. Prosent.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Norge	30,4	32,1	29,9	32,9	35,0	35,5	36,4	35,1	31,2	31,5
Handelspartnerne ¹	37,1	33,9	34,1	34,6	36,0	36,4	38,2	38,2	33,9	
<i>Memo:</i>										
Hele økonomien										
Fastlands-Norge	35,8	36,3	36,3	37,6	38,2	38,8	38,3	37,2	35,8	35,6
Handelspartnerne ²	40,4	39,7	40,0	40,4	41,2	41,7	42,3	42,1	41,4	

¹ Tallgrunnlagets andel av Norges handelspartnere (jf. boks 3.2) er 81-83 prosent for årene 1999-2006, 61 prosent for 2007 og 49 prosent for 2008.

² Tallgrunnlagets andel av Norges handelspartnere (jf. boks 3.2) er 92-95 prosent for årene 1999-2007, og 82 prosent for 2008.

Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

kert lavere vekst i verdensøkonomien. Fra 2002 til 2007 tok lønnsomheten seg opp igjen, både i Norge og i de europeiske landene. Oppgangen var imidlertid klart større i Norge. For 2008 gir de ulike lønnsomhetsmålene et forskjellig bilde av utviklingen i norsk industri. Mens driftsmarginen gikk noe opp fra 2007 til 2008, falt totalrentabiliteten markert.

I perioden 1999 – 2007 bedret lønnsomheten i norsk industri seg markert. Dette skjedde til tross for at den kostnadmessige konkurranseevnenen svekket seg klart i denne perioden. Bedringen av lønnsomheten må trolig ses i sammenheng med at norske industribedrifter opplevde sterkere prisvekst på sine produkter enn på sine innsatsvarer,

noe som bidro til en betydelig bytteforholdsgvinst.

3.4 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene

Hjemmemarkedsandelene for tradisjonelle varer viser hvor stor andel norske eksportører leverer av den totale anvendelsen av tradisjonelle varer i hjemmemarkedet. Tilsvarende viser *eksportmarkedsandelene for tradisjonelle varer* hvor stor andel norske eksportører leverer av den totale anvendelsen av tradisjonelle varer i eksportmarkedene. Utviklingen i disse størrelsene kan gi infor-

Tabell 3.9 Lønnsomhetsutviklingen basert på mikroøkonomiske mål. Industrien. Norge og handelspartnerne. Prosent.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>Driftsmargin</i>										
Norge ¹	4,2	5,0	4,0	3,0	4,6	5,5	5,4	6,1	6,1	6,4
EUR-10 ²	5,9	6,3	5,3	4,8	4,8	5,4	5,4	4,9	5,4	
<i>Totalrentabilitet</i>										
Norge ¹	6,0	6,7	6,1	4,6	4,0	5,5	8,8	9,2	12,1	3,2
EUR-10 ²	7,4	8,1	6,9	6,0	6,2	7,1	7,7	7,5	6,9	
<i>Egenkapitalandel</i>										
Norge ¹	38,9	35,8	36,2	42,1	43,3	43,5	44,2	43,4	41,9	37,4
EUR-10 ²	39,0	38,8	38,8	38,7	38,9	39,7	40,2	39,5	38,4	

¹ Tallene for 1999-2006 benytter næringsstandarden SN2002. Tallene for 2007-2008 benytter næringsstandarden SN2007, som samsvarer med EUs nye standard, NACE Rev.2. Omleggingen fra gammel til ny standard har liten betydning for tallene.

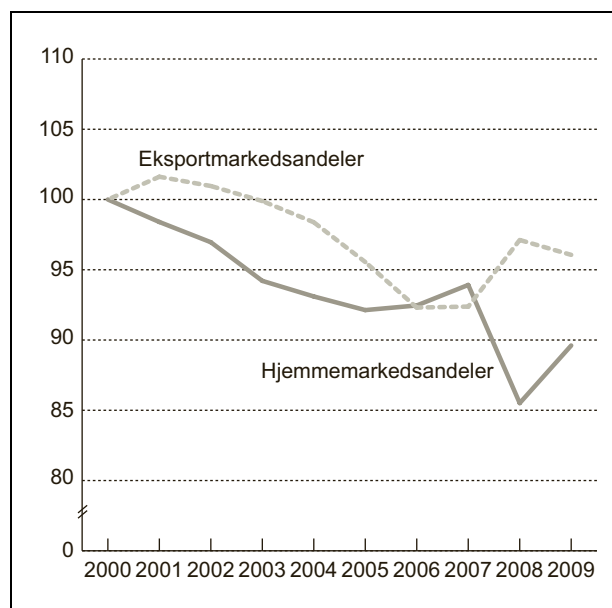
² Som følge av EUs overgang fra næringsstandard NACE Rev.1 til NACE Rev.2, foreligger det per tid oppdaterte tall bare for noen få av handelspartnerne. Tallene er derfor ikke oppdatert fra fjorårets TBU-rapport.

Kilder: SSB, EU kommisjonen (BACH-databasen) og Beregningsutvalget.

masjon om norsk industris evne til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv.

Utviklingen i markedsandelene ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes blant annet ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurransevnen for landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene. Norske hjemmemarkedsandeler bør derfor sammenliknes med hjemmemarkedsandelene hos handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at konjunkturutviklingen ikke er i fase i Norge og hos handelspartnerne.

I perioden 2002 – 2006 viste eksportmarkedsandelene for tradisjonelle norske varer en fallende trend, jf. figur 3.7. Dette skjedde samtidig som at lønnsomheten i industrien bedret seg, jf. omtale i avsnitt 3.3. Bedringen av lønnsomheten i industrien må i stor grad ses i sammenheng med den sterke veksten i prisene på norske eksportprodukter som var i denne perioden. Utviklingen i markedsandelene kan i slik forstand til en viss grad representere avveinger i industrien mellom å vinne markedsandeler eller å øke sine lønnsomhetsmarginer. I 2007 og 2008 tok eksportmarkedsandelene seg opp igjen, før de igjen gikk noe tilbake i 2009, jf. foreløpige nasjonalregnskapstall.

Figur 3.7 Hjemmemarkedsandeler og eksportmarkedsandeler for tradisjonelle varer. Indeks 2000 = 100.

Kilde: SSB.

I perioden 2000 – 2005 falt hjemmemarkedsandelen for norske tradisjonelle varer med i underkant av 8 prosent. De to neste årene tok hjemmemarkedsandelen seg noe opp igjen, men falt deretter betydelig i 2008. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall gikk hjemmemarkedsandelen noe opp igjen i fjor. Hjemmemarkedsandelen i fjor var likevel hele 10 prosent lavere enn i 2000.

Boks 3.6 Om markedsandeler

Markedsandelene på hjemmemarkedet for tradisjonelle varer beregnes ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av tradisjonelle varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av samme typer varer. Siden den samlede innenlandske anvendelsen inkluderer import som vil ha en tendens til å øke ved økt internasjonal arbeidsdeling, vil det være en tendens til at hjemmemarkedsandelene faller. I tillegg til en trendmessig nedgang som følge av økende grad av internasjonal arbeidsdeling, vil utviklingen i hjemmemarkedsandelene også kunne avhenge av utviklingen i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser. Det er vanskelig å tallfeste hvor mye av nedgangen i hjemmemarkedsandelene de siste årene som kan tilskrives de ulike forklaringsfaktorene. En analyse av de viktigste tradisjonelle varene kan imidlertid tyde på at vel halvparten av nedgangen i hjemmemarkedsandelene fra 1968 til 1994 skyldtes økt internasjonal spesialisering. I tillegg har prisene på hjemmemarkedet økt klart kraftigere enn importprisene i denne perioden, noe som også har bidratt til tapet av hjemmemarkedsandeler. Utviklingen i dette prisforholdet kan imidlertid være påvirket av de samme bakenforliggende faktorer som tendensen til økende internasjonal arbeidsdeling. Spesielt kan lavere transportkost-

nader, bl.a. som følge av utviklingen innenfor informasjonsteknologi, ha bidratt til nedgang i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser i alle land over tid. Den samlede betydningen av internasjonal arbeidsdeling for nedgangen i hjemmemarkedsandelene er derfor trolig enda større enn antydningene over.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle varer med et handelsvektet gjennomsnitt av veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, tilsier økt internasjonal handel ingen tilsvarende trend i markedsandelene for eksport. Denne forskjellen henger sammen med at en bare ser på norsk eksport i forhold til handelspartnernes import, ikke samlet tilgang som også inkluderer hjemmeproduksjon. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartnernes vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedsandelen uten at det behøver å være endringer i markedsandelene for undergrupper av tradisjonelle varer.

B. E. Naug (1999): «Modelling the Demand for Imports and Domestic Output», Discussion Papers No. 243, Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 4

Makroøkonomisk utvikling

Internasjonal økonomi

- Etter å ha falt i flere kvartaler var BNP-veksten i OECD-landene sett under ett igjen positiv i 2. kvartal i fjor. Veksten forsterket seg i 3. og 4. kvartal. Oppgangen anslås å fortsette, men mer gradvis enn det som har vært vanlig etter tidligere lavkonjunkturer. Arbeidsledigheten har økt kraftig i mange land. Utviklingen varierer betydelig mellom de enkelte OECD-landene.
- Veksten i framvoksende økonomier har holdt seg bedre oppe gjennom det siste halvannet året enn hos industrilandene, og veksten anslås å fortsette.
- IMF forventer en vekst i verdensøkonomien på 4 prosent i 2010, $\frac{3}{4}$ prosentpoeng høyere enn organisasjonens anslag fra oktober i fjor. Mye av oppjusteringen skyldes økt overheng fra 2009. For Norges handelspartnere anslår IMF at BNP vil øke med 2,3 prosent i 2010. Arbeidsledigheten anslås å fortsette å stige noe i 2010, før den flater ut og avtar svakt i 2011.
- Usikkerheten i utviklingen framover er stor, bl.a. knyttet til utviklingen i finansmarkedene, offentlige finanser i flere land og ubalansene i verdenshandelen. Det er også usikkerhet knyttet til når og hvordan myndighetene vil trekke tilbake politikkestimulansene, ettersom en for tidlig «exit» kan innebære en fare for at veksten ikke er tilstrekkelig selvdrevet.

Norsk økonomi

- I Norge har fastlandsøkonomien vært i en lavkonjunktur siden tidlig 2009. Den internasjonale finanskrisen forverret utviklingen i norsk økonomi og bidro til at sesongjustert BNP for Fastlands-Norge ble redusert med 2,1 prosent fra 3. kvartal 2008 til 1. kvartal 2009. I 2. kvartal 2009 stoppet fallet opp, og fastlandsøkonomien økte svakt gjennom andre halvår. Svært ekspansiv penge- og finanspolitikk bidro sterkt til å dempe nedgangen. Lave renter og økte boligformuer har bidratt til sterk konsumvekst siden 1. kvartal i fjor, etter nedgang siden høsten 2008. Lavere bruttoinvesteringer i fastlandsnæringene og i boliger, samt lavere eksport av tradisjonelle varer, bidro sterkt til nedgangen i fjor

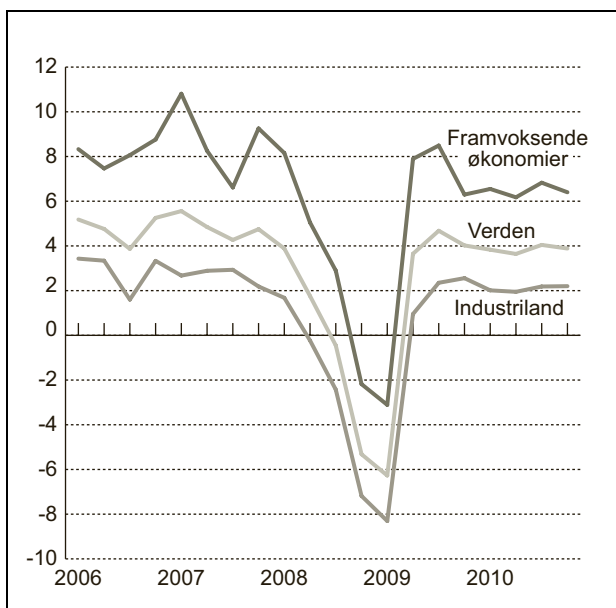
- vinter. Mens nedgangen i næringsinvesteringene fortsatte gjennom andre halvår i fjor, økte den tradisjonelle vareeksporten relativt mye.
- *Arbeidsmarkedet* opplevde et markert omslag høsten 2008. På årsbasis økte sysselsettingen i 2008 med nesten 80 000 personer, men falt med 9000 sesongjustert fra 3. til 4. kvartal. Nedgangen fortsatte gjennom de tre første kvartalene av 2009, men stoppet opp i 4. kvartal. Fra 3. kvartal 2008 til 4. kvartal 2009 har sesongjustert sysselsetting blitt redusert med nesten 35 000 personer, eller 1,3 prosent. Antall timeverk er redusert med 0,7 prosentpoeng mer, i hovedsak som følge av økt sykefravær, redusert overtid og flere permitterte. Sysselsettingsnedgangen har ført til økt ledighet. Økningen kom i hovedsak fra 3. kvartal 2008 til 1. kvartal 2009, da sesongjustert ledighet ifølge Arbeidskraftsundersøkelsen økte fra 2,4 til 3,0 prosent. Etter dette har ledigheten økt svakt til 3,2 prosent i 4. kvartal 2009. Svakere vekst i ledigheten kan tilskrives at arbeidsinnvandringen trolig har blitt redusert, ungdom har gått inn i utdanning, eldre har gått over til ulike former for pensjon og sysselsettingsnedgangen er stoppet opp.
 - *Prognosene* fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå peker alle i retning av at lavkonjunktoren fortsetter inneværende år. Utsiktene for 2010 tyder likevel på at aktiviteten i økonomien er i ferd med å ta seg opp. Veksttakten i BNP for Fastlands-Norge antas å bli klart høyere enn i 2009. Årsaken er forventninger om vekst i husholdningenes konsum, mindre nedgang i fastlandsinvesteringene og ny vekst i tradisjonell vareeksport. Ledigheten antas å stige til $3\frac{1}{2}$ - $3\frac{3}{4}$ prosent som årsgjennomsnitt for 2010.

4.1 Internasjonal økonomi

Etter å ha vært gjennom det sterkeste tilbakeslaget i verdensøkonomien i nyere tid, snudde utviklingen i 2. kvartal i fjor. Etter to kvartaler med nedgang i BNP i OECD-landene sett under ett, ble veksten igjen positiv i 2. kvartal. BNP vokste da med

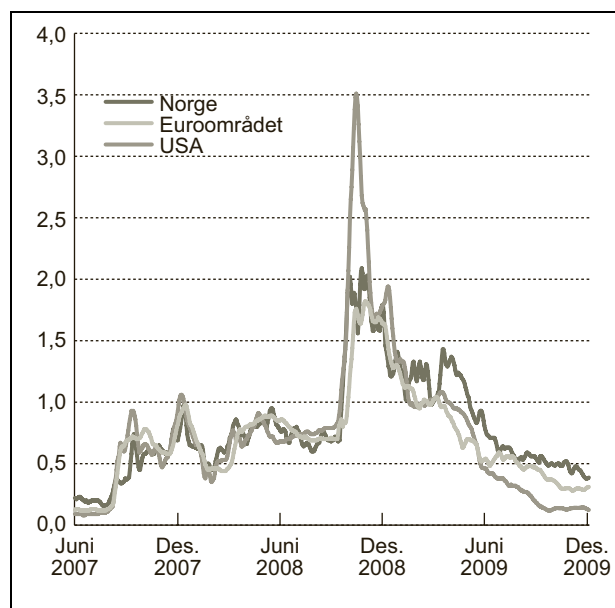
0,1 prosent, opp fra henholdsvis -1,9 og -2,2 prosent i de to foregående kvartalene. Oppgangen forsterket seg i 3. og 4. kvartal med en vekst på hhv. 0,6 og 0,8 prosent. Veksten har i stor grad blitt drevet av sterke stimulanter fra myndighetenes økonomiske politikk og av at bedriftene har bygget opp lagerbeholdningene sine. Industrilandene har også fått drahjelp fra framvoksende økonomier (som bl.a. Kina, Brasil, India), der aktiviteten har holdt seg bedre oppe gjennom siste halvannet år. Veksten i disse landene har vært underbygget av kraftige tiltak fra myndighetene og en sterk innenlandsk etterspørsel, lageroppbygging blant bedriftene og en oppgang i verdenshandelen etter det kraftige fallet mot slutten av 2008 og inn i 2009.

Myndighetenes tiltak ble i første omgang rettet inn mot å stabilisere finansmarkedene, men de ble raskt etterfulgt av kraftige penge- og finanspolitiske tiltak for å dempe virkningen på realøkonomien. De finanspolitiske tiltakene bidrar ifølge anslag fra OECD til å øke offentlig sektors budsjettunderskudd fra 1,3 prosent av BNP i 2007 til 8,3 prosent i 2010 og 7,6 prosent i 2011 for OECD-landene sett under ett. Om lag $\frac{3}{4}$ av dette anslås å være strukturelt. I land som USA, Japan og Storbritannia er underskuddene enda høyere enn dette. Sentralbankene i de fleste land har redusert sine styringsrenter markert, og flere har tilført likviditet gjennom såkalte kvantitative lettelser for å stimulere den økonomiske aktiviteten. Styringsrentene er nå rekordlave i de fleste industrilandene og

Figur 4.1 Vekst i BNP i verdensøkonomien (kvarstalsvis vekst, årlig rate, prosent)

Kilde: IMF.

Figur 4.2 Risikopåslag i pengemarkedsrenter med tre måneders løpetid¹

¹ Forventet styringsrente er avledet fra Overnight Index Swap (OIS) renter.

Kilde: EcwinReuters, Norges Bank.

også i flere framvoksende økonomier. Selv om tiltakene ikke har hindret en konjunkturedgang i industrilandene, ser det ut til at man har klart å unngå å havne i en negativ spiral der en svak utvikling i finansmarkedene og realøkonomien gjensidig forsterker hverandre.

Den økonomiske utviklingen har blitt understøttet av at forholdene i finansmarkedene har bedret seg betraktelig de siste månedene. Risikopåslagene i pengemarkedene har kommet ned til mer normale nivåer, jf. figur 4.2, og bankenes tilgang på både kortsiktig og langsiktig finansiering er ikke like anstrengt som for bare kort tid siden. Lysere vekstutsikter og økt risikovilje blant investorer har også bidratt til at utstedelse av foretaksobligasjoner igjen er en kanal for langsiktig kreditt for større foretak. Bankers vilje til å yte lån har også blitt bedre, men i lys av at banker må bygge opp egenkapital og buffere mot mulige nedskrivninger, er bankenes kredittpraksis fortsatt mer restriktiv enn før finanskrisen. Husholdninger og mindre bedrifter som ikke har tilgang til obligasjonsmarkedet, kan derfor fortsatt stå overfor kredittrasjonering, og myndighetsprogrammer og garantier for kredittgivning vil derfor fortsatt være viktig for disse gruppene.

Det er grunn til å tro på en fortsatt bedring i tilstanden i finansmarkedene framover. Usikkerheten er imidlertid betydelig. Hvis en stor og system-

viktig institusjon skulle få store problemer, ville det igjen kunne oppstå en mistillit mellom markedsaktørene, slik vi opplevde høsten 2008 i kjølvannet av konkursen til den amerikanske investeringsbanken Lehman Brothers. Den økende statsgjelden i enkelte land er også kilde til økt usikkerhet i finansmarkedene. Finansmarkedene lener seg i en viss grad fortsatt på tiltak fra myndighetene, og det er usikkert hvor godt de vil klare seg på egenhånd.

For å rette opp de svakheter som er blitt avdekket av finanskrisen, arbeides det nå for å bedre *reguleringene og tilsynsordningene i finansmarkedene* internasjonalt, i fora som Basel-komiteen, IMF, G20 og EU. Enkeltland, som USA og flere land i EU, har dessuten lagt fram forslag om ny bankregulering og rammebetingelser for lederavlønn og bonus.

Etter å ha bunnet ut mot slutten av 2008 og i begynnelsen av 2009, har *aksjekursene* på verdens ledende børser tatt seg kraftig opp igjen; i USA og Kina med rundt 60-70 prosent og i Japan med over 50 prosent. Dette reflekterer trolig større grad av optimisme blant investorer om vekstutsiktene framover. Deler av stigningen i aksjeverdier kan imidlertid også har sammenheng med de betydelige tilførselene av likviditet fra myndighetene det siste året. Emisjonsvolumene av egenkapital økte betydelig gjennom fjoråret.

Olje- og andre råvarepriser steg markert i første halvår 2009, bl.a. som følge av sterk vekst i flere asiatiske land. For oljemarkedet spilte trolig også OPECs produksjonskutt mot slutten av 2008 en viktig rolle. Siden juni 2009 har oljeprisen stort sett holdt seg i området 65 – 80 USD per fat. Oljeprisen (Brent blend) var i februar 2010 i gjennomsnitt ca 75 USD per fat. Gassprisene har imidlertid falt betydelig den siste tiden, både som følge av lavere etterspørsel i kjølvannet av finanskrisen, økt tilbud fra bl.a. Qatar og utvikling av ukonvensjonell gass i USA.

Tilbakeslaget i internasjonal økonomi har betydd at *arbeidsledigheten* har økt kraftig til et svært høyt nivå i mange land. I OECD-området sett under ett var arbeidsledigheten i gjennomsnitt 8,2 prosent i 2009, og OECD anslår at den vil øke til 9 prosent i 2010 før den flater ut og avtar svakt i 2011. *Sysselsettingen* har falt i alle OECD-landene i denne perioden, men det varierer hvilken form dette har funnet sted. I flere land har det blitt iverksatt tiltak for kortere arbeidstid for å begrense nedgangen i sysselsettingen. Slike tiltak har vært særlig utbredt i flere EU-land. Dette kan også tilsi at man vil se en raskere oppgang i sysselsettingen i bl.a. USA og Storbritannia når den økonomiske veksten tar seg opp, mens man i flere europeiske land i første

omgang vil få en gjeninnhenting i timeverkenes før sysselsettingen tar seg opp.

Veksten i konsumprisene anslås å bli lav i mange land framover bl.a. som følge av at kapasitetsutnyttelsen er lav i mange land. OECD anslår en vekst i konsumprisene hos våre handelspartnere på 1,3 prosent i 2010, opp fra 0,5 prosent i 2009.

IMF anslår at BNP-veksten vil holde seg godt oppe i framvoksende økonomier framover. Også vekstutsiktene i industrilandene ventes å bli noe sterkere enn lagt til grunn for bare noen måneder siden, men oppgangen kan bli svakere enn det som har vært vanlig etter nedgangskonjunkturer. Det er flere grunner til det:

- Myndighetens finanspolitiske tiltak for å dempe tilbakeslaget medførte en sterk svekkelse av offentlige finanser i så godt som alle OECD-landene. Ifølge OECD anslås offentlig sektors nettogjeld til privat sektor og utlandet å gå opp fra 38,8 prosent av BNP ved utgangen av 2007 til 63,7 prosent av BNP ved utgangen av 2011 i OECD-landene sett under ett. Bruttogjelden vil overstige 100 prosent av BNP i 2011, 30 prosentpoeng høyere enn i 2007.
- Høy arbeidsledighet og nedbygging av gjeld hos husholdningene vil bidra til å bremse veksten i deres etterspørsel i tiden framover.
- Det er fortsatt store ubalanser i handelen mellom land. På sikt må disse bygges ned. Dette vil innebære at enkelte land (bl.a. USA) vil måtte erstatte innenlandsk etterspørsel med eksport. En utlikning av ubalansene vil kunne dempe veksten i internasjonal økonomi.

IMF forventer en vekst i verdensøkonomien på 4 prosent i 2010, $\frac{3}{4}$ prosentpoeng høyere enn organisasjonens anslag fra oktober i fjor. Mye av oppjusteringen skyldes den høye veksten i 4. kvartal i fjor og økt overheng inn i 2010. For Norges handelspartnere anslår IMF at BNP vil øke med om lag 2,3 prosent i 2010, mens Consensus Forecasts anslår en vekst på 2,6 prosent. I de fleste industrilandene ventes det fortsatt høy arbeidsledighet. For handelspartnerne samlet anslår OECD arbeidsledigheten til 9,2 prosent i 2010. Dette bidrar også til at inflasjonen ventes å holde seg lav gjennom 2010 og 2011 i de fleste OECD-landene, og i enkelte land ventes prisene å falle.

Usikkerheten til utviklingen framover er stor, bl.a. knyttet til utviklingen i finansmarkedene, offentlige finanser i flere land og ubalansene i verdenshandelen, jf. omtalt over. Det er også usikkerhet knyttet til når og hvordan myndighetene vil trekke tilbake politikkestimulansene, ettersom en for tidlig «exit» kan innebære en fare for at veksten

ennå ikke er tilstrekkelig selvdrevet. En fortsatt ekspansiv finanspolitikk vil på den annen side kunne medføre ytterligere svekkelse av statsfinansene, mens en vedvarende lav rente vil kunne føre til oppbygging av nye ubalanser i økonomien.

Utviklingen har variert betydelig mellom land. Det er også variasjoner i vekstutsiktene framover:

I USA steg BNP med 0,6 prosent i 3. kvartal 2009, og 1,4 prosent i 4. kvartal. Oppgangen i amerikansk økonomi har i stor grad vært drevet av ekspansiv penge- og finanspolitikk og lageroppbygging. Også økt privat forbruk og økt nettoeksport har bidratt til å trekke veksten opp. Videre har boligmarkedet stabilisert seg og boliginvesteringene økt. Arbeidsledigheten økte kraftig i 2008 og 2009. Den siste tiden har ledigheten falt noe, og den var i februar 9,7 prosent. De siste tallene kan tyde på at ledighetstoppen er nådd. Høy ledighet og gjeldsnedbygging hos husholdningene vil, sammen med svekket handlingsrom i budsjettpolitikken, bidra til å bremse veksten framover. Overheng fra 2009 vil likevel trekke opp den gjennomsnittlige veksten i 2010. IMF anslår en vekst i BNP i USA på 2,7 prosent i 2010, mens Consensus Forecasts anslår en vekst på 3,1 prosent. Arbeidsledigheten forventes å ligge på rundt 10 prosent i 2010 av både OECD og Consensus Forecasts, mens konsumprisene anslås å stige med henholdsvis 1,7 og 2,2 prosent.

I euroområdet økte BNP i 3. kvartal i fjor med 0,4 prosent, mens veksten i 4. kvartal var på 0,1 prosent. Veksten er svak i de fleste landene i området. I land som Hellas, Irland, Finland og Spania var det nedgang i BNP også mot slutten av fjoråret, mens Frankrike hadde den høyeste veksten på 0,6 prosent i 4. kvartal. Stigende arbeidsledighet og nedbygging av privat og offentlig gjeld vil bidra til å dempe veksten også framover. En oppgang i eksporten som følge av økt handel internasjonalt vil kunne bidra til å trekke veksten opp. IMF anslår en vekst i BNP i euroområdet på 1,0 prosent i 2010, mens Consensus Forecasts anslår en vekst på 1,1 prosent. Arbeidsledigheten var i 2009 på 9,4 prosent, og forventes å stige til rundt 10½ prosent i 2010 av både OECD og Consensus Forecasts. Konsumprisene i euroområdet anslås å stige med henholdsvis 0,9 og 1,1 prosent i 2010 av OECD og Consensus Forecasts.

I Storbritannia falt BNP med 0,3 prosent i 3. kvartal 2009 og økte med 0,3 prosent i 4. kvartal. Storbritannia var blant de landene som ble hardest rammet av finanskrisen. Myndighetene satte inn omfattende tiltak for å stabilisere finansmarkedene, og gjennom finans- og pengepolitikken ble det satt i gang tiltak for å dempe effektene på real-

økonomien. Tiltakene har bidratt til høye underskudd på offentlige budsjetter og en kraftig gjeldsoppbygging. Husholdningenes etterspørsel har falt og arbeidsledigheten har økt kraftig, til rundt 9 prosent i 4. kvartal 2009. IMF anslår en vekst i BNP i Storbritannia på 1,3 prosent i 2010, mens Consensus Forecasts anslår en vekst på 1,4 prosent. OECD forventer at arbeidsledigheten vil stige svakt, til 9,3 prosent, i 2010. Konsumprisene i Storbritannia steg med vel 2 prosent i 2009, og OECD anslår at de vil stige med 1,7 prosent i 2010.

I Sverige falt BNP med 0,1 og 0,6 prosent i 3. og 4. kvartal i fjor. Svensk eksport ble kraftig rammet av nedgangen i internasjonal økonomi og husholdningenes etterspørsel falt. Arbeidsledigheten økte kraftig og var i 4. kvartal 2009 på hele 10 prosent. Den siste tiden har utenrikshandelen økt, og utviklingen i arbeidsmarkedet er ikke så svak som fryktet for en tid tilbake. Inflasjonen har økt den siste tiden og situasjonen i finansmarkedene har bedret seg. Ekspansiv penge- og finanspolitikk har bidratt til å øke etterspørselen fra husholdningene. Sentralbankens styringsrente er satt ned til 0,25 prosent, og ifølge banken vil renteoppgangen i Sverige ikke starter før i begynnelsen av 2011. Svensk industri har opplevd en sterk nedgang, men det kan se ut til at nivået nå har stabilisert seg. Det forventes at etterspørselen etter svenske produkter tar seg opp når veksten internasjonalt øker. IMF anslår en vekst i BNP i Sverige på 2,0 prosent i 2010, mens Consensus Forecasts anslår en vekst på 2,1 prosent. Arbeidsledigheten var i 2009 på 8,2 prosent, og forventes å stige til rundt 10¼ prosent i 2010 av OECD. Konsumprisene i Sverige anslås å stige i området 1 – 1½ prosent i 2010 av OECD og Consensus Forecasts.

I flere framvoksende økonomier har aktiviteten økt gjennom 2009, herunder i Kina, India og Brasil. I Kina har aktiviteten tatt seg kraftig opp, med en vekst på 10,7 prosent i 4. kvartal 2009 fra 4. kvartal 2008. Kinesiske myndigheter har bidratt til veksten gjennom kraftige politikktiltak, særlig i form av infrastrukturprosjekter og andre realinvesteringer. Disse investeringene har vært delvis finansiert gjennom låneopptak i innenlandske banker, og det var en svært sterk kredittvekst i 2009. I januar 2010 har myndighetene innført ulike tiltak for å bremse kredittveksten, bl.a. for å unngå overoppheting og utvikling av bobler i eiendomsmarkedet. Prisstigningen i Kina er generelt på et lavt nivå. Myndighetenes tiltak den senere tiden løser imidlertid ikke et grunnleggende makroøkonomisk strukturelt problem i Kina, der privat og offentlig forbruk som andel av BNP bør økes på bekostning av et svært høyt eksportoverskudd og høye realinvesteringer.

Tabell 4.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før

	Bruttonasjonalprodukt			Konsumprisindeksen			Arbeidsledighet (nivå) ³					
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010			
	IMF/OECD ¹ CF ²		OECD ³ CF ²		OECD ³ CF ⁴							
Euroområdet	0,5	-4,0	1,0	1,1	3,3	0,2	0,9	1,1	7,5	9,4	10,6	10,4
USA	0,4	-2,5	2,7	3,1	3,8	-0,4	1,7	2,2	5,8	9,2	9,9	9,7
Japan	-0,7	-5,3	1,7	1,9	1,4	-1,2	-0,9	-1,1	4,0	5,2	5,6	5,1
Storbritannia	0,6	-4,7	1,3	1,4	3,6	2,1	1,7	2,6	5,7	8,0	9,3	5,3
Tyskland	1,0	-4,9	1,5	1,7	2,8	0,8	1,0	0,8	7,2	7,6	9,2	8,7
Frankrike	0,3	-2,3	1,4	1,4	2,8	0,1	1,1	1,2	7,4	9,1	9,9	10,0
Sverige	-0,4	-4,7	2,0	2,1	3,4	-0,3	1,4	1,1	6,2	8,2	10,3	-
Danmark	-1,2	-4,5	1,3	1,2	3,4	1,3	1,4	1,4	3,3	5,9	6,9	-
Finland	0,8	-6,9	0,4	1,1	4,1	0,1	1,0	1,1	6,4	8,3	9,7	-
OECD-området	0,6	-3,5	1,9	-	-	-	-	-	5,9	8,2	9,0	-
Kina	9,0	8,5	10,0	9,9	5,9	-0,1	0,6	-	-	-	-	-
Norges handelspartnere ⁵	0,5	-4,0	2,3	2,6	3,4	0,5	1,3	1,3	6,0	7,8	9,2	-

¹ For Euroområdet, USA, Japan, Storbritannia, Tyskland, Frankrike og Kina: World Economic Outlook Update (26. januar 2010), for øvrige land: OECDs Economic Outlook 86 (16. november 2009).

² Consensus Forecasts (mars 2010).

³ OECDs Economic Outlook 86 (16. november 2009).

⁴ Det er ikke gitt at alle prognosemakere som rapporterer til Consensus Forecasts benytter samme definisjon på arbeidsledighet som OECD.

⁵ Vektet sammen med nytt handelspartneraggregat, jf. nærmere omtale i kapittel 3.

Kilder: IMF, OECD og Consensus Forecasts.

Dette vil bl.a. kunne skje dersom sparingen i husholdninger og bedrifter faller. Den høye sparingen til husholdningene skyldes bl.a. lite utbygde offentlige utdannings-, helse-, pensjonsordninger. Kinesiske myndigheter arbeider med ulike reformer innen disse områdene. En eventuell styrking av den kinesiske valutaen ville bidra til å redusere handelsoverskuddet. Både Consensus Forecasts og IMF anslår at veksten i Kina vil bli på rundt 10 prosent i 2010. Prisstigningen anslås til 0,6 prosent. Usikkerheten i utviklingen framover er imidlertid betydelig, bl.a. knyttet til kvaliteten på de omfattende utlånene fra banksystemet den senere tiden.

4.2 Norsk økonomi

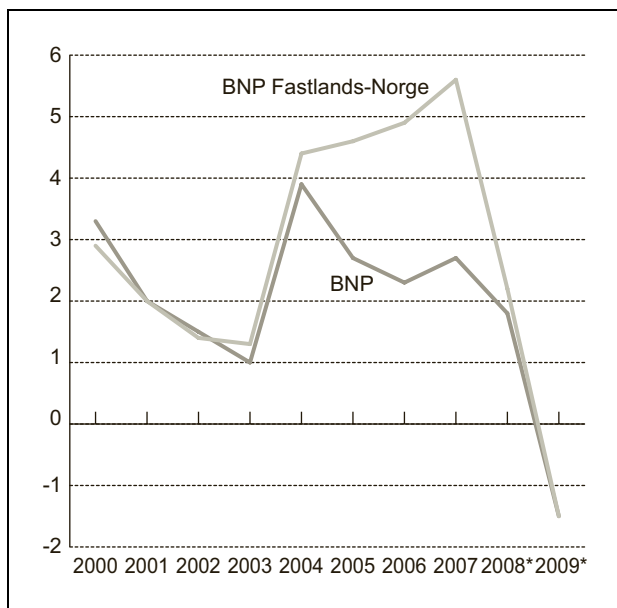
4.2.1 Konjunktursituasjonen

Norsk økonomi ble negativt påvirket av finanskrisen. Konjunkturedgangen ble dempet av svært ekspansiv finans- og pengepolitikk i mange land. Ekspansiviteten var særlig sterk i Norge, der hovedtyngden av den finanspolitiske stimulansen kom gjennom økte offentlige utgifter. I Meld.St. 1 (2009-2010) Nasjonalbudsjettet 2010 anslås den finanspolitiske stimulansen i 2009 til 3 prosent av trend-BNP for Fastlands-Norge. Sammen med

markert fall i rentenivået og en svak kronekurs i perioden, har dette bidratt til at finanskrisen har hatt begrenset virkning på den norske økonomien samlet sett i 2009.

Utviklingen i fastlandsøkonomien snudde til nedgang rundt årsskiftet 2007/2008 og virkningene av finanskrisen forsterket nedgangen og BNP falt mot slutten av 2008. I 2009 fortsatte nedgangskonjunkturen, men fallet i BNP for Fastlands-Norge som man så siden høsten 2008 stoppet opp i 2. kvartal i fjor. På grunn av den markerte nedgangen i 4. kvartal 2008 og 1. kvartal 2009 viser foreløpige nasjonalregnskapstall at BNP for Fastlands-Norge lå 1,5 prosent lavere i 2009 sammenliknet med 2008. Fra 2007 til 2008 var veksten 2,2 prosent. En svak utvikling i oljeproduksjonen har bidratt til at veksten i BNP-totalt har vært lavere enn for Fastlands-Norge i flere år. I 2009 ble imidlertid veksten i BNP-totalt lik veksten i Fastlands-Norge, -1,5 prosent mot 1,8 prosent året før.

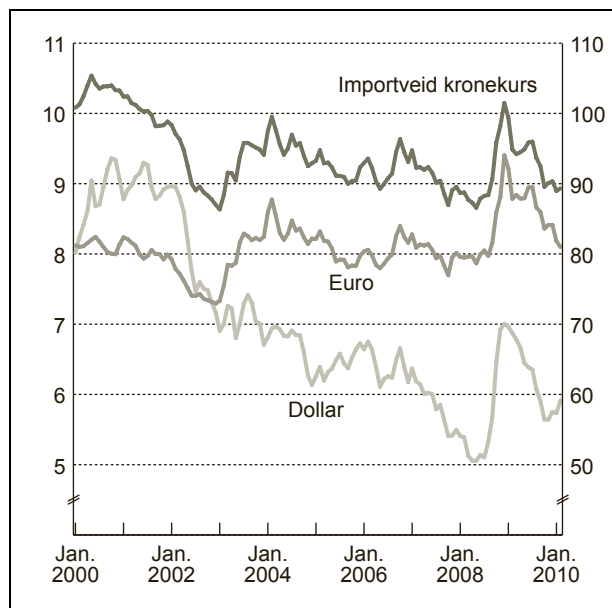
Konjunkturoppgangen 2003-2007 var drevet av en markert vekst i petroleumsinvesteringene og en nedgang i realrentenivået. I 2007 steg imidlertid realrenta, og konjunkturedgangen gjennom 2008 kom først og fremst som følge av en nedgang i husholdningenes boliginvesteringer og utflating i konsumet. I 2009 er det i første rekke eksporten og

Figur 4.3 BNP – volumvekst fra året før i prosent

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.4 Utviklingen i kronekursen

Kilde: Norges Bank.

næringslivsinvesteringene som har bidratt til en svak utvikling i fastlandsøkonomien. I tillegg har den negative utviklingen i boliginvesteringene fortsatt. Den svært sterke veksten i offentlig etterspørsel har sammen med et relativt høyt nivå på petroleumsinvesteringene dempet nedgangen i norsk økonomi.

I forskriften for *pengepolitikken* heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting er en vekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte, midlertidige forstyrrelser.

Siden høsten 2008 og gjennom store deler av 2009 har *rente- og valutakursutviklingen* bidratt klart ekspansivt til utviklingen i norsk økonomi. Pengemarkedsrentene i Norge hadde fram til da økt klart, fra en bunn på $1\frac{3}{4}$ prosent i mars 2004. Internasjonal finansuro bidro til at pengemarkedsrentene var unormalt høye sett i forhold til styringsrenta i 2007 og 2008. Påslaget på styringsrentene ble ekstra stort etter Lehman Brothers-konkursen 15. september 2008. Det samme har vært tilfellet i de fleste andre OECD-land. Pengemar-

kedsrenta nådde en topp i Norge med 7,9 prosent i oktober 2008. Etter dette ble styringsrentene i Norge og internasjonalt satt kraftig ned, og pengemarkedsrentene gikk enda mer ned. Rentepåslaget ble altså gradvis mindre. I Norge kom den siste nedgangen i styringsrenten 17. juni 2009. Renten ble da satt ned til 1,25 prosent. Utsikter til ny oppgang i norsk økonomi gjennom 2009 bidro til at Norges Bank økte styringsrenten med 0,25 prosentpoeng i oktober 2009, og ytterligere 0,25 prosentpoeng 16. desember 2009. Norges Bank har varslet videre oppgang i styringsrenten. Ved midten av mars 2010 lå den norske pengemarkedsrenten om lag $\frac{1}{2}$ prosentpoeng over styringsrenten. Påslaget var med det omtrent $\frac{1}{4}$ prosentpoeng høyere enn før den internasjonale finansuroen.

Kronekursen har beveget seg mye i perioden med uro i de internasjonale finansmarkedene. I gjennomsnitt kostet euroen 8,73 kroner i 2009 mot 8,22 kroner i 2008, en økning på 6,2 prosent. Norske kroner svekket seg enda mer mot amerikanske dollar i den samme perioden, men styrket seg mot blant andre britiske pund og svenske kroner. Målt mot den importveide kronekursen var krona 3,3 prosent svakere i 2009 sammenliknet med 2008. Fra januar 2008 og fram til og med august 2008 lå kronekursen målt mot euro for det meste mellom 7,9 og 8,0, men etter dette svekket krona seg kraftig, til rundt 10 kroner ved utgangen av 2008. I gjennomsnitt kostet en euro 9,40 kroner i desember 2008, 14,7 prosent svakere enn gjen-

nomsnittlig 2007-nivå. Også mot den amerikanske dollaren svekket krona seg markert høsten 2008. I løpet av første kvartal 2009 styrket imidlertid krona seg kraftig, og styrkingen har fortsatt gjennom 2009. I 2010 har styrkingen fortsatt mot euroen, men krona har svekket seg noe mot amerikanske dollar. Ved midten av mars 2010 kostet euroen om lag 8,0 kroner og den amerikanske dollaren kostet omtrent 5,9 kroner. Dette er henholdsvis 8,3 og 6,1 prosent sterkere enn gjennomsnittlige kurser i 2009. I vedlegg 3 er det redegjort nærmere for valutakursutviklingen.

Disponibel realinntekt i husholdningene steg med 4,8 prosent fra 2008 til 2009. På årsbasis var veksten fra 2007 til 2008 på 3,1 prosent. Den høyere inntektsveksten i 2009 kan i stor grad føres tilbake til reduserte renteutgifter og lavere konsumprisvekst. Den nominelle lønnsveksten var imidlertid lavere enn på flere år. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 5.

Fra 2003 til 2007 har *forbruket i husholdninger og ideelle organisasjoner* økt med 22 prosent, eller i gjennomsnitt 5½ prosent årlig. I 2008 falt forbruksveksten til 1,3, og var uendret fra 2008 til 2009. At forbruket var uforandret fra 2008 til 2009 må ses på bakgrunn av en markert nedgang i forbruket gjennom 2008. Nedgangen skyldes trolig at fallet i eiendoms- og aksjeprisene i 2008 gjorde at husholdningene ønsket å øke forholdet mellom inntekter og gjeld gjennom å øke sparingen. Dessuten kan mangelen på likviditet ha begrenset forbruksveksten i denne perioden. Først andre halvår 2009 tok forbruket seg opp. Fra 4. kvartal 2008 til 4. kvartal 2009 steg forbruket i husholdningene med 3,2 prosent.

Investeringsene i fast kapital har økt rundt 12 prosent årlig i perioden 2003-2007. I 2008 ble veksten redusert til vel 1 prosent, og i 2009 var det en nedgang på 7,9 prosent. Det var spesielt sterk nedgang i boliginvesteringene i 2008 og 2009, som samlet sett ble redusert med om lag 30 prosent i disse to årene. Også investeringene i næringslivet i fastlandsøkonomien hadde lavere vekst i denne perioden. Veksten var likevel positiv i 2008, men næringslivsinvesteringene falt 14,5 prosent i 2009. I offentlig forvaltning steg investeringene med 2,7 prosent i fjor, mot en vekst på 4,7 prosent året før. Hovedårsaken til den moderate investeringsveksten i fjor er at det ble importert og investert en fregatt mindre. Fregatten ble planlagt levert i 4. kvartal 2009, men kommer i stedet i 1. kvartal 2010.

Internasjonal konjunkturedgang har bidratt til at den *tradisjonelle vareeksporten* har falt markert i 2009, etter flere år med sterk eksportvekst. Eksporten av tradisjonelle varer ble redusert med

7,8 prosent fra 2008 til 2009. Eksporten falt spesielt mye 4. kvartal 2008 og 1. kvartal 2009. Av de store eksportvaregruppene var det særlig eksporten av metaller og treforedlingsprodukter som falt mye i denne perioden. Det var stor nedgang også for andre varegrupper. Etter mange år med vekst, var det i tillegg nedgang i tjenesteeksporten i fjor. Bruttofrakter i utenriks sjøfart og reiselivstrafikken falt spesielt mye, men også eksporten av finans- og forretningstjenester ble redusert. I andre halvår 2009 kom en markert oppgang i den tradisjonelle vareeksporten, etter eksportvekt av viktige produkter som metaller, verkstedsprodukter, kjemiske råvarer og kjemiske og mineralske produkter. Det har dessuten vært sterk vekst i eksporten av oppdrettsfisk og fiskeprodukter gjennom hele 2009. I takt med en avdemping i konsumet og i investeringsaktiviteten, har *importen* også vist nedgang i 2009. Sett i forhold til 2008 var importen 9,7 prosent lavere. Året før var det en vekst på 2,2 prosent.

Høye oljepriser har bidratt til at overskuddet på *driftsbalansen overfor utlandet* har vært meget høyt i flere år. Gjennomsnittsprisen på Brent Blend har økt fra 205 kroner per fat i 2003 til 536 kroner per fat i 2008. Gjennom 2008 falt imidlertid oljeprisen betydelig. Fallet stoppet opp tidlig i 2009, og oljeprisen steg gjennom året. Gjennomsnittsprisen i 2009 ble 388 kroner per fat. I januar 2010 har oljeprisen ligget på rundt 440 kroner per fat. I takt med økende oljepris, kom overskuddet på driftsbalansen overfor utlandet opp i vel 470 milliarder kroner i 2008. I 2009 falt overskuddet til om lag 360 milliarder kroner. 2009 var første året siden 1953 Norge opplevde overskudd på rente- og stønadbalansen overfor utlandet. I etterkrigsårene og fram til og med 1953 bidro Marshallhjelpen til store overskudd på stønadbalansen. I 2009 var det rentebalansen som gikk med et betydelig overskudd.

Fra og med statsbudsjettet for 2002 har *finanspolitikken* vært utformet med utgangspunkt i handlingsregelen for finanspolitikken. Ifølge denne skal innretningen av finanspolitikken sikte mot en jevn og opprettholdbar innfasing av petroleumsinntektene, i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Regelen er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerede budsjettunderskuddet over tid skal tilsvare den forventede realavkastningen av Statens pensjonsfond utland (Petroleumsfondet) ved inngangen til budsjettåret, der forventet realavkastning er satt til 4 prosent.

I Meld.St. 1 (2009-2010) Nasjonalbudsjettet 2010 ble det strukturelle, oljekorrigerede underskuddet på statsbudsjettet i 2003 anslått til 37,8 milliarder kroner. Målt i faste 2010-priser var dette knapt 18

milliarder kroner mer enn det 4-prosentregelen isolert sett skulle tilsi, og målt i forhold til trend-BNP for Fastlands-Norge utgjorde dette 2,9 prosent. Underskuddet økte så moderat fram til og med 2007, og klart mindre enn den forventede realvækstningen fra Statens pensjonsfond – Utland. I 2007 ble det anslått at underskuddet var vel 14 milliarder kroner lavere enn 4-prosentregelen skulle tilsi. Selv om underskuddet økte i 2008, var den fortsatt under 4-prosentregelen det året. I meldingen anslås det at underskuddet i 2009 økte kraftig fra 72,2 milliarder kroner i 2008 til nær 130 milliarder kroner, en økning fra 4,2 til 7,2 prosent av anslått trend-BNP for Fastlands-Norge. For 2010 anslås det en videre

økning i budsjettunderskuddet til 148,5 milliarder kroner. Økningen var anslått til å være like stor som økningen i pensjonsfondets verdi, slik at avstanden til 4-prosentsregelen opprettholdes. Budsjettunderskuddet for 2009 og 2010 ble med dette anslått til å tilsvare 5,7 prosent av pensjonsfondets verdi ved inngangen til budsjettårene.

4.2.2 Arbeidsmarkedet

Ifølge nasjonalregnskapet har *sysselsettingen* økt sterkt siden begynnelsen av 2006 til og med 3. kvartal 2008. Fra 2005 til 2006 økte sysselsettingen med 85 000 personer, en vekst på 3,6 prosent. I

Boks 4.1 Hvordan fanger statistikken opp arbeidsinnvandringen?

Sysselsettingsstatistikk fanger opp innvandringen på ulike måter:

- *Ordinær registerbasert befolkningsstatistikk:* Dette registeret viser alle personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. De bosatte er personer som forventes å oppholde seg mer enn seks måneder i Norge.
- *Arbeidskraftundersøkelsen (AKU):* Denne statistikken er basert på et utvalg av personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret.
- *Sysselsetting i nasjonalregnskapet:* Nasjonalregnskapet viser sysselsettingen i norske bedrifter, uavhengig av om den sysselsatte er bosatt i Norge eller ikke. I nasjonalregnskapet regnes personer på korttidsopphold (ikke-bosatte) med dersom de tar arbeid i en innenlandsk bedrift, det vil si at bedriften forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder. Denne gruppen dekker personer bosatt i våre naboland og som pendler daglig eller ukentlig over grensen for å arbeide i Norge, utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller norske skip i utenriksfart og personer på asylmottak i Norge som ikke har fått oppholdstillatelse. Personer som er ansatt i en utenlandsk bedrift på oppdrag i Norge som varer under 12 måneder omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet. Dette gjelder uavhengig av om personen regnes som bosatt eller ikke-bosatt. Produksjonen som disse bedriftene utfører i Norge regnes som import av tjenester.
- *Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere:* Statistikken gjelder kun dem som er

registrert bosatt, det vil si at de ifølge folkeregisteret forventes å oppholde seg her i landet i minst seks måneder.

- *Annen registerbasert sysselsettingsstatistikk:* SSB har laget en spesialstatistikk hvor man forsøker å fange opp alle sysselsatte på korttidsopphold (ikke-bosatte), også tjenesteytere som ikke omfattes av nasjonalregnskapet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende eller sjøfolk fra land utenfor EØS-området.
- *Oppholdstillatelser fra Utlendingsdirektoratet:* Alle borgere fra land utenfor Norden og EØS/EFTA som ønsker å ta arbeid i Norge, må som hovedregel søke om oppholdstillatelse. EØS-borgere som oppholder seg i Norge som arbeidstakere i mer enn tre måneder trenger som hovedregel kun å registrere seg. Familie-medlemmer til en EØS-borger, som selv er borgere fra land utenfor EU/EØS-området, plikter å registrere seg for å få oppholdskort. En EØS-borger som er arbeidssøkende og har egne midler til underhold, har rett til opphold i inntil seks måneder. For Bulgaria og Romania, som ble en del av EØS-samarbeidet 1. august 2007, videreføres overgangsordningene inntil videre fram til 1. januar 2012, men med en årlig vurdering. Tjenesteytere og selvstendig næringsdrivende som selv er EØS-borgere og som skal arbeide i Norge i mindre enn tre måneder, trenger ikke å registrere seg hos utlendingsmyndighetene, men de skal i likhet med andre som kommer hit for å jobbe registrere seg hos skattemyndighetene. Ved arbeid over tre måneder gjelder samme regler som for øvrige EØS-borgere.

2007 var sysselsettingsveksten enda sterkere med 100 000 personer, eller 4,1 prosent. Dette er den høyeste årlige sysselsettingsveksten som er registrert på mer enn 40 år. I konjunkturoppgangene på 1970, -80, og -90 tallet var årsveksten på det meste om lag 60 000 personer. Den gjennomsnittlige sysselsettingsveksten fra 2007 til 2008 var 3,2 prosent. Den lavere vekstraten skyldes en nedgang i den sesongjusterte sysselsettingen i 4. kvartal 2008, og samlet sett var sysselsettingen 0,4 prosent lavere i 2009 sammenliknet med 2008. Som følge av økt sykefravær, redusert overtid og flere permitteringer var nedgangen i timeverkene i 2009 1,1 prosentpoeng kraftigere enn nedgangen i antall sysselsatte personer.

Veksten i sysselsettingen fram til utgangen av 2008 skriver seg i hovedsak fra offentlig forvaltning og private tjenesteytende næringer. Også bygge- og anleggsvirksomheten har hatt sterk sysselsettingsvekst fram til og med 2007. Etter en vekst på vel 2 prosent i 2008, falt sysselsettingen innen bygge- og anleggsvirksomheten med vel 4 prosent i 2009. Nasjonalregnskapstallene viser at det på årsbasis også var sysselsettingsvekst i industrien i perioden 2005-2008, etter nedgang i hvert av årene i perioden 1998-2004. I 2009 falt industrisysselsettingen også med vel 4 prosent. I

perioden 2001-2005 var sysselsettingen i offentlig forvaltning nær uendret. I perioden 2006-2009 har det imidlertid vært en klar sysselsettingsvekst, med særlig sterk sysselsettingsvekst i kommuneforvaltningen.

Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 har ført til økt arbeidsinnvandring til Norge. Mye tyder på at utviklingen har snudd i 2009. Det er imidlertid vanskelig å måle omfanget av arbeidsinnvandringen, blant annet som følge av et økt omfang av kortvarig arbeidsinnvandring. I nasjonalregnskapet blir deler av denne arbeidsinnsatsen registrert som import av tjenester. Dette omfatter personer fra utlandet som jobber i utenlandske bedrifter på oppdrag i Norge under ett år. Etter å ha økt med nesten 7 prosent i 2007 og 5 prosent i 2008, falt importen av tjenester med 1,8 prosent i fjor. Blant annet tall fra UDI kan tyde på at arbeidsinnvandringen er redusert. Nedgangen må i så fall sees i sammenheng med konjunkturedgangen og et mindre stramt arbeidsmarked i Norge. Se boks 4.1 for en oversikt over hvordan arbeidsinnvandringen fanges opp i ulike statistikker.

Som følge av den sterke veksten i arbeidsinnvandringen og familiegjenforeninger, har det de siste årene vært en rekordhøy vekst i antall innvan-

Tabell 4.2 Arbeidsmarkedet ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU), 1000 personer ^{1,3}

	Nivå	Endring fra året før ^{1,3}						
	2009	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Arbeidsstyrke (15-74 år) ¹	2590	-3	7	18	39	61	84	-1
Sysselsatte	2508	-17	7	13	65	81	81	-16
15-24 år ¹	330	-6	0	-3	12	19	25	-22
25-54 år	1715	-28	1	3	28	38	39	-1
55-74 år	463	19	6	12	24	24	16	7
Kvinner	1191	-5	3	4	30	43	38	-1
Menn	1317	-12	3	10	35	38	43	-15
Deltidssysselsatte	673	3	13	-7	34	8	21	-1
Undersysselsatte ²	60	11	12	0	-22	-10	-7	1
Midlertidig ansatte	186	-11	12	-9	14	-3	-4	-24
Arbeidsledige	82	14	-1	4	-27	-21	4	15
Kvinner	32	4	0	5	-10	-10	1	2
Menn	49	10	0	-1	-15	-11	4	11

¹ Fra 2006 ble aldersgrensen for å bli med i AKU senket fra 16 til 15 år. Samtidig ble aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder på referansetidspunktene for undersøkelsen. Endringstallene er etter gammel definisjon fram til og med 2006, og ny definisjon i 2007.

² Deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid.

³ Pga. feil i datafangsten er sysselsettingstallet blitt om lag 6 000 for høyt i 1. kvartal 2008 og 12 000 for høyt i 2. kvartal 2008. Dette slår ut i nivåtallene i tabellen for aldersgruppen 15-19 år og dermed også totalen 15-74 år.

drere som har bosatt seg i Norge. Statistisk sentralbyrå har beregnet at folketilveksten for 2009 ble på knapt 59 000 personer, eller 1,2 prosent, hvorav 2/3 skyldtes innflyttingsoverskudd fra utlandet. Befolkningsveksten var i fjor litt lavere enn i 2008, men bortsett fra det den høyeste i norsk historie. Nettoinnvandringen var i fjor på 38 600 personer, 4 700 færre enn i 2008. Utvandringen økte med nesten 3000 personer, og innvandringen var knapt 2000 lavere.

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og arbeidsledige. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av atferdsendringer (endringer i yrkesaktiviteten for ulike grupper). Gitt konstante yrkesfrekvenser etter kjønn, alder, utdanningsnivå og utdannings- og pensjonsmottakerstatus er befolkningsutviklingen med null nettoinnvandring beregnet å bidra til å øke arbeidsstyrken med om lag 5 500 i 2009 og 3 000 de neste to årene. Innvandringen kommer i tillegg. Tilsvarende beregninger viser en samlet vekst i arbeidsstyrken fra 2004 til 2008 på 30 000 personer. Ifølge Arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) økte arbeidsstyrken med nær 200 000 personer i denne perioden. Selv om det er usikkert hvor mye av dette som skyldes økt innvandring, tyder tallene på at det også har vært en klar økning i yrkesfrekvensene gjennom disse årene. Det svakere arbeidsmarkedet fra og med 2. halvår 2008 har bidratt til å redusere veksten i arbeidsstyrken. Fra 4. kvartal 2008 til 4. kvartal 2009 ble arbeidsstyrken ifølge AKU redusert med 19 000 personer, mot en vekst på hele 53 000 personer i samme tidsrom året før. Det siste året var nedgangen særlig stor blant menn mellom 15-24 år,

mens kvinner i samme aldersgruppe opplevde en mindre nedgang. Nedgangen i arbeidsstyrken har spesielt kommet ved økt tilstrømming til høyere utdanning og at flere eldre har gått over i pensjon. Det er usikkert i hvilken grad mindre arbeidsinnvandring kan ha bidratt. Andelen av befolkningen i aldersgruppen 15-74 år som var sysselsatt, har økt fra 72,0 prosent i 2006 til 73,9 prosent i 2008. I 2009 falt andelen til 72,8 prosent.

Ifølge AKU lå *arbeidsledighetsraten* relativt stabilt rundt 2,5 prosent gjennom hele 2007 og fram til høsten 2008. Etter dette tok ledigheten til å øke. AKU publiserer sesongjusterte tall som tre måneders glidende gjennomsnitt, og i perioden desember 2008-februar 2009 var den sesongjusterte ledigheten kommet opp i 3,0 prosent. Deretter har ledighetsraten kun økt svakt. Gjennomsnittlig ledighet i oktober-desember 2009 var 3,2 prosent. Antall deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid (undersysselsatte) viser en relativt flat utvikling det siste året, etter en lengre periode med nedgang. I 2009 var 60 000 personer undersyssel-satte, mot 59 000 i fjor og 66 000 i 2007. Ved å summere tilbudet av arbeidstimer fra de arbeidsledige og de undersysselsatte, får vi at disse to gruppene i 4. kvartal 2009 tilbød et antall arbeidstimer som svarer til 83 000 heltidsjobber, en økning på 10 000 fra året før.

Personer på tiltak og registrerte ledige hos Arbeids- og velferdsetaten har hatt en noe sterkere økning enn AKU-ledigheten. Summen av personer på tiltak og registrerte ledige har gått ned fra et årgjennomsnitt på 108 500 personer i 2004 til knapt 52 000 sesongjustert ved utgangen av august 2008. Etter dette har det vært et omslag i arbeidsmarkedet. Ved utgangen av april 2009 var summen av personer på tiltak og registrerte ledige økt til vel

Tabell 4.3 Arbeidsstyrken i prosent av alle personer i hver gruppe, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU)¹

	Nivå	Endring fra året før i prosentpoeng ¹					
	2009	2004	2005	2006	2007	2008	2009
I alt	72,8	-0,3	-0,2	0,4	0,8	1,1	-1,1
Kvinner, 15-24 ¹	59,2	-0,8	-1,8	0,0	2,2	2,2	-3,3
Menn, 15-24 ¹	58,0	-1,3	-0,8	-1,8	0,4	4,3	-4,9
Kvinner, 25-54	85,2	0,2	0,3	0,3	0,6	1,6	-0,4
Menn, 25-54	90,9	0,0	0,1	0,5	0,3	0,5	-0,5
Kvinner, 55-74	44,8	-0,6	0,3	1,3	2,2	0,5	-0,2
Menn, 55-74	54,4	0,0	0,5	1,8	0,8	0,5	-0,7

¹ Fra 2006 ble aldersgrensen for å bli med i AKU senket fra 16 til 15 år. Samtidig ble aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder på referansetidspunktene for undersøkelsen. Endringstallene er etter gammel definisjon fram til og med 2006, og ny definisjon fra og med 2007.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.4 Arbeidsmarkedstall fra Arbeids- og velferdsetaten, tall i 1000 personer

	Nivå		Endring fra året før					
	2009	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Feb. 2010 ¹
Registrert helt ledige	70,4	-1,1	-8,1	-20,6	-16,7	-3,5	27,9	7,2
Helt permitterte	7,8	-5,1	-1,7	-1,5	-0,6	0,4	6,3	
Ordinære tiltaksdeltakere	15,9	2,6	-3,8	-3,0	0,0	0,7	5,0	4,2
Delvis sysselsatte	29,0	0,8	-1,1	-9,3	-8,9	-5,0	9,0	
Tilgang ledige stillinger	260,3	2,7	35,6	94,2	66,6	-41,4	-97,8	
Beholdning ledige stillinger	23,9	-0,4	2,6	5,6	5,4	2,4	-2,8	

¹ Sesongjusterte tall ved utgangen av februar 2010 i forhold til årsgjennomsnittet for 2009.

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten.

84 000 personer, en økning på noe over 32 000 personer på åtte måneder. Deretter avtok økningen. Ved utgangen av februar 2010 var det nesten 97 700 personer på tiltak og registrerte ledige. Antall personer på arbeidsmarkedstiltak har økt i perioden med økende ledighet, fra vel 10 000 personer ved utgangen av august 2008 til vel 20 000 personer ved utgangen av februar 2010. Den svakere utviklingen i arbeidsmarkedet illustreres også ved at antall ledige stillinger annonsert i media eller meldt til Arbeids- og velferdsetaten har blitt redusert markert.

Arbeidsledige med en varighet på 26 uker eller lenger regnes som *langtidsledige*. I årene 2005-2008 sank både korttidsledigheten og langtidsledigheten. I 2009 har det vært motsatt. I 2009 utgjorde de langtidsledige 24 prosent av de helt arbeidsledige, mot 18 prosent i 2008.

I 2009 gikk den registrerte ledigheten opp i alle fylker. Den største prosentvise oppgangen kom i Rogaland med 95 prosent høyere ledighet og Akershus med en økning på 89 prosent. Ledighetsraten var ved utgangen av februar i år lavest i Sogn og Fjordane med 2,5 prosent, og Akershus, Opp-

Tabell 4.5 Sysselsatte ifølge nasjonalregnskapet¹, 1000 personer

	Nivå		Endring fra året før					
	2008*	2009*	2004	2005	2006	2007	2008*	2009*
I alt	2614,8	2604,8	10,8	28,4	85,4	99,3	78,3	-10,0
Olje og utenriks sjøfart	94,2	94,4	2,2	3,5	3,0	5,4	5,3	0,2
Fastlands-Norge	2520,6	2510,4	8,5	25,0	82,4	93,9	73,0	-10,2
Industri og bergverksdrift	297,0	284,5	-9,5	0,2	13,6	9,2	6,4	-12,5
Annen vareproduksjon	272,1	262,9	-0,6	2,6	11,3	12,8	2,8	-9,2
Primærnæringer	73,2	71,8	-2,9	-3,7	-1,7	-2,1	-0,9	-1,4
Elektrisitetforsyning	10,8	11,0	-1,0	-0,6	-0,1	-0,6	-0,2	0,2
Bygge- og anleggsvirksomhet	188,0	180,1	3,2	7,1	13,0	15,6	3,7	-7,9
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	1194,6	1182,1	18,5	20,4	40,6	55,3	45,2	-12,5
Varehandel	350,1	340,8	8,5	3,5	1,2	12,1	11,3	-9,3
Samferdsel	156,0	151,3	-3,4	1,5	-1,4	5,0	3,7	-4,7
Annen tjenesteyting	688,5	690,0	13,3	15,4	40,7	38,2	30,3	1,5
Offentlig forvaltningsvirksomhet	756,9	780,9	0,3	1,7	16,9	16,6	18,6	24,0
Statsforvaltningen	267,8	274,8	4,6	0,2	3,7	4,4	2,4	7,0
Kommuneforvaltningen	489,1	506,1	-4,3	1,5	13,2	12,2	16,2	17,0

* Foreløpelige tall.

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip og arbeidsinnvandrere på korttidsopphold (ikke-bosatte).

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

land og Møre og Romsdal med 2,7 prosent. Den høyeste ledigheten hadde Oslo med 4 prosent.

I 2009 har det på årsbasis vært økning i arbeidsledigheten for alle *yrkesgrupper*. Størst var økningen blant personer med bygg- og anleggsgfag, med en økning på 137 prosent, og industrifag, med 96 prosent. Med 12 prosent flere ledige i 2009 enn året før var økningen minst for undervisningspersonell. Nivået på ledigheten var ved utgangen av februar 2010 høyest i yrker innen bygg og anlegg med 7,2 prosent, industri med 5,1 prosent og reiseliv og transport på 4,6 prosent. Med bare 0,7 prosent ledige var det færrest ledige blant undervisningsarbeidere. Blant ingeniør- og ikt-arbeidere, ledere, akademikere og helse, pleie- og omsorgsarbeidere var ledigheten 1,2-1,4 prosent.

4.2.3 Utsiktene framover

Det ligger an til at lavkonjunkturen i den norske økonomien fortsetter i inneværende år. Veksttakten antas likevel å bli klart høyere enn i 2009, da nivået på BNP for Fastlands-Norge ble redusert. Årsaken til at veksten antas å ta seg opp er forventninger om klar vekst i husholdningenes konsum, mindre nedgang i fastlandsinvesteringene og ny vekst i eksporten.

Nedenfor følger en kort gjennomgang av de siste publiserte *prognosene* for utviklingen i norsk økonomi framover fra Finansdepartementet (oktober 2009), Norges Bank (mars 2010) og Statistisk sentralbyrå (SSB) (februar 2010). Prognosene er basert på en en pengemarkedsrente på om lag 2½ prosent i 2010. Finansdepartementet legger til grunn som teknisk forutsetning at kronkursen holder seg om lag uendret fra 2009 til 2010. Norges Bank antar at krona styrkes med vel 5 prosent, mens SSB antar en styrking på knapt 6 prosent.

SSB og Norges Bank antar at husholdningenes *forbruk* øker med henholdsvis 5,5 og 5 prosent fra 2009 til 2010. Finansdepartementet forventer at forbruket øker med 4 prosent. Litt lavere lønnsvekst og lavere vekst i husholdningenes netto renteinntekter bidrar til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt i 2010 sammenliknet med 2009. En litt lavere konsumprisvekst i SSBs og Finansdepartementets prognoser trekker imidlertid realinntektsveksten opp. SSB forventer 3,5 prosent vekst i husholdningenes disponible

realinntekt i 2010, 1,3 prosentpoeng lavere enn i 2009. Konsumet i offentlig forvaltning ventes å øke med 2-3 prosent i år.

Endringer i *bruttoinvesteringer i fast kapital* har tradisjonelt vært viktige for konjunkturutviklingen, og det er ofte knyttet spesielt stor usikkerhet til anslag på investeringsveksten. Norges Bank legger til grunn en nedgang i *petroleumsinvesteringene* på 4½ prosent i år. Finansdepartementet og SSB antar at petroleumsinvesteringene øker med henholdsvis 3 og 3,7 prosent i 2010. Investeringene i Fastlands-Norge er antatt å bli redusert med om lag 2 prosent. Det er en klart mindre nedgang enn i fjor, da investeringene falt med vel 12 prosent. Både negativ vekst i boliginvesteringene og i næringslivsinvesteringene bidrar til nedgangen begge disse årene. Investeringene i offentlig forvaltning antas imidlertid å øke med 2-3 prosent i 2010.

Som årsgjennomsnitt ventes den økonomiske veksten hos våre handelspartnere å ta seg opp gjennom 2010 etter den kraftige nedgangen i fjor. Dette innebærer at nedgangen i *tradisjonell vareeksport* på 7,8 prosent fra 2008 til 2009 snur til en oppgang på 1,6 prosent i Finansdepartementets analyser, og hele 5¼ og 6,7 prosent ifølge henholdsvis Norges Bank og SSB.

Økt etterspørselsvekst ventes å bidra til en klar økning i aktivitetsveksten i norsk økonomi i år. Anslagene på veksten i *BNP Fastlands-Norge* ligger mellom 2-2¼ prosent. Alle prognosemakerne venter at BNP i alt øker mindre på grunn av redusert oljeproduksjon. SSB og Finansdepartementet anslår at oljeprisene som årsgjennomsnitt blir henholdsvis 458 og 425 kroner per fat i 2010. I 2009 var gjennomsnittlig oljepris 388 kroner per fat. *Over-skuddet på driftsbalansen* ventes å øke fra nesten 360 milliarder kroner i 2009 til knapt 390 milliarder kroner i 2010.

Prognosene viser at det ventes enten uendret eller nedgang på opptil 0,4 prosent i antall *sysselsatte* i 2010. Ifølge prognosene vil arbeidsledigheten målt ved AKU stige fra 3,1 prosent i 2009 til 3½-3¾ prosent i 2010.

SSBs og Finansdepartementets anslag for *lønnsveksten* i 2010 er om lag 3½ prosent, og Norges Banks anslag er 3¾ prosent. Anslagene på *prisveksten* målt ved KPI i 2010 er 1¾ hos SSB og Finansdepartementet. Norges Bank forventer en prisvekst på 2½ prosent.

Tabell 4.6 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår. Regnskapstallene for 2008 og 2009 er foreløpige

	2008	2009	2010		
	Regnskap	Regnskap	SSB ¹	NB ²	FIN ³
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1,3	0,0	5,5	5	4,0
Konsum i offentlig forvaltning	4,1	5,2	2,7	3	2,1
Bruttoinvesteringer i fast kapital	1,4	-7,9	-3,1	..	-1,0
- Fastlands-Norge	1,0	-12,1	-1,6	-2	..
- Utvinning og rørtransport	3,7	6,4	-3,7	-4½	3,0
Eksport	0,9	-4,3	2,4	..	0,1
- Tradisjonelle varer	4,3	-7,8	6,7	5¼ ⁴	1,6
Import	2,2	-9,7	6,8	5	2,4
- Tradisjonelle varer	-0,4	-13,1	6,2	..	1,9
Bruttonasjonalprodukt	1,8	-1,5	1,5	1¼	1,3
- Fastlands-Norge	2,2	-1,5	2,0	2¼	2,1
Sysselsatte personer	3,1	-0,4	-0,1	0	-0,4
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	3,2	-1,5	0,4
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	2,6	3,2	3,5	3¾	3,7
Årslønn	6,3	4,1	3,4	3¾	3½
Konsumprisindeksen	3,8	2,1	1,7	2½	1¾
Driftsbalansen, mrd. Kroner	472,8	360	388,2
Husholdningenes disponible realinntekt	3,1	4,8	3,5
MEMO:					
Pengemarkedsrente (nivå)	6,2	2,5	2,6	2,4	..
Importveid kronekurs ⁵	0,0	3,3	-5,9	-4,5	..
Gjennomsnittlig lånerente ⁶ (nivå)	7,3	4,8	4,0
Råoljepris ⁷ i kroner (nivå)	536	388	458	..	425

¹ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 1/2010, februar 2010.

² Anslag ifølge Norges Bank. Pengepolitisk rapport 1/2010, mars 2010.

³ Anslag ifølge Finansdepartementet, Meld.St. 1 (2009-2010), oktober 2009.

⁴ Inkludert reisetrafikk og andre tjenester.

⁵ Positivt tall innebærer svekket krone.

⁶ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

⁷ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kapittel 5

Inntektsutviklingen for husholdningene

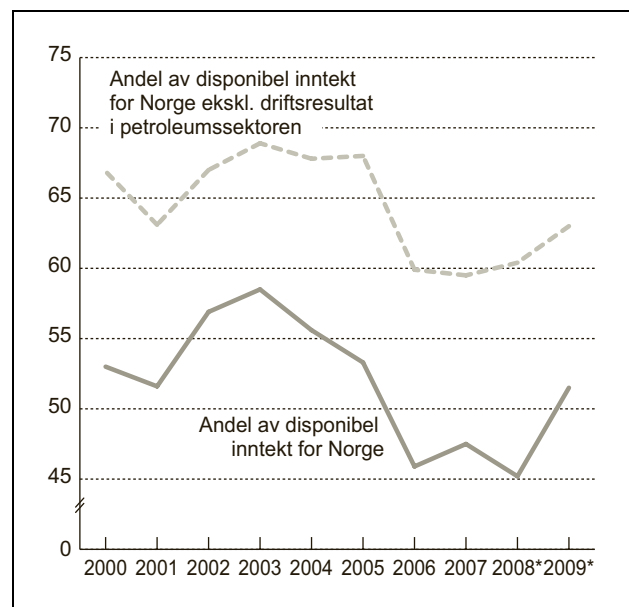
- Husholdningenes disponible realinntekt økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 4,8 prosent fra 2008 til 2009. Regnet per person over 18 år var oppgangen på 4,1 prosent. Både reallønnsvekst, offentlige stønader og særlig lavere netto renteutgifter, bidro til å trekke opp disponibel realinntekt.
- Reallønn etter skatt for lønnstakere i alt økte med 2,1 prosent fra 2008 til 2009, mot 2,3 prosent året før. Veksten var størst for kommuneansatte med 2,5 prosent. Ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring fikk en gjennomsnittlig nedgang i reallønn etter skatt på 0,7 prosent.
- Inntektsulikheten i yrkesbefolkningen var i hovedsak uendret fra 2007 til 2008 målt med Gini-koeffisienten.
- Inntektsulikheten har vært nokså stabil i perioden 2005 til 2008 når en ser bort fra utbytteutbetalinger. Svingningene i målt inntektsulikhet samlet sett i denne perioden skyldes i stor grad tilpasninger til endringer i skattesystemet.
- For yrkestilknyttede bidrar barnetrygden til en lavere inntektsulikhet målt med Gini-koeffisienten. Denne virkningen har vært relativt stabil i perioden 1998-2008, på tross av at tilsvarende tall for hele befolkningen viser at barnetrygden har fått redusert betydning. Det skyldes at andelen kvinner med barn blant yrkestilknyttede har økt i perioden.

5.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Dette avsnittet fokuserer på husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på foreløpige tall fra nasjonalregnskapet.

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren, se boks 5.1)

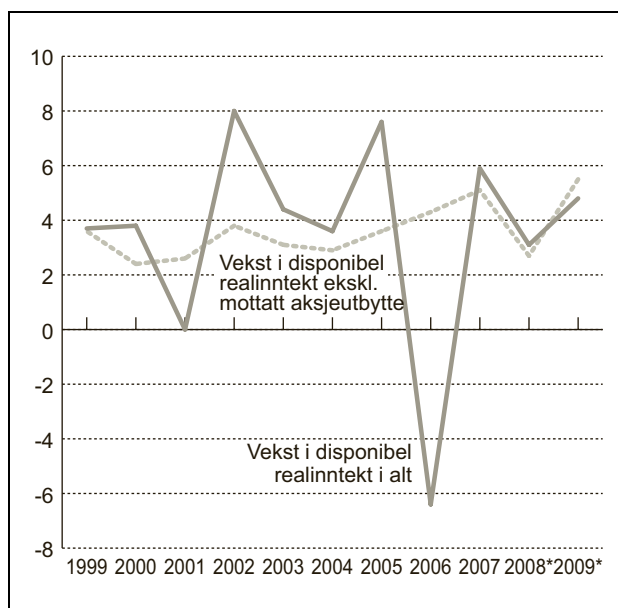
Figur 5.1 viser husholdningenes disponible inntekt i prosent av disponibel inntekt for Norge, og i prosent av disponibel inntekt for Norge uten driftsresultatet i petroleumsnæringene. Det framgår at husholdningenes andel av den disponible inntekten utenom petroleumsnæringene var relativt stabil rundt 69 prosent i årene 2003-2005, mens den falt relativt kraftig fra 2005 til 2006. Fra 2006 til 2008 holdt andelen seg rundt 60 prosent, mens den økte til om lag 63 prosent i 2009. Husholdningenes disponible inntekt regnet som andel av total disponibel inntekt i Norge, økte fra 45 prosent i 2008 til nærmere 52 prosent i 2009. Denne oppgangen skyldes at driftsresultatet i petroleumsnæringene falt sterk fra 2008 på grunn av lavere oljepris og dermed trakk ned total disponibel inntekt.

Figur 5.1 Disponibel inntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Andel av disponibel inntekt for Norge i prosent

* Foreløpige tall for 2008 og 2009.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.2 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før

* Foreløpige tall for 2008 og 2009.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Disponibel realinntekt var i 2009 4,8 prosent høyere enn året før, mens den økte med 3,1 prosent fra 2007 til 2008. Tabell 5.1 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 2000-2009. Bidragene fra *real-lønn*, som er den største inntektskomponenten, har jevnt over vært store i de siste årene med unntak av 2003, da vekstbidraget fra lønnsinntektene var negativt. Tall fra nasjonalregnskapet viser at vekstbidraget fra lønn var på 4,2 prosentpoeng i 2008 og 0,5 prosentpoeng i 2009.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 2000-2009 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Utviklingen i offentlige stønader økte veksten i disponibel realinntekt med 2,0 prosentpoeng i 2009. Det er en økning i forhold til tilsvarende vekstbidraget fra 2008 som var 1,0 prosentpoeng. Nærmere halvparten av vekstbidraget kom fra økning i utbetalingene av sykepenger og arbeidsledighetstrygd.

Vekst bidraget fra *skatt av inntekt og formue* vil, med denne type dekomponering, være negative så

Tabell 5.1 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt i 2006-priser. Prosentpoeng

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*	2009*	Gj.sn. 2000-09
Vekst i disponibel realinntekt i prosent	3,8	0,0	8,0	4,4	3,6	7,6	-6,4	6,3	3,1	4,8	3,5
<i>herav: vekst i disp. realinntekt ekskl. aksjeutbytte</i>	2,4	2,6	3,8	3,1	2,9	3,5	4,3	5,1	2,7	5,5	3,6
Bidrag fra											
Inntekter											
- Lønn	1,6	2,4	3,6	-0,8	3,0	3,3	5,0	7,4	4,2	0,5	3,0
- Blandet inntekt ¹	0,1	0,0	0,6	0,2	-0,9	0,0	0,4	0,4	-0,9	0,0	0,0
- Formuesinntekter	1,9	-1,2	4,6	0,5	-0,5	4,4	-9,8	3,3	1,7	-3,2	0,2
<i>herav: mottatt aksjeutbytte</i>	1,5	-2,5	4,3	1,4	0,9	4,3	-10,2	1,2	0,5	-0,6	0,1
- Offentlige stønader	1,3	1,5	1,9	1,9	0,7	0,2	0,4	1,0	1,0	2,0	1,2
- Andre inntekter, netto	0,6	-0,1	-1,6	0,7	0,1	1,0	-0,1	1,0	0,2	0,5	0,2
Utgifter											
- Skatt av inntekt og formue	-1,5	-1,2	-0,7	0,1	-1,6	-1,3	-1,0	-3,4	-0,8	-0,7	-1,2
- Formuesutgifter	-0,3	-1,6	-0,7	1,3	2,2	-0,1	-1,0	-3,3	-3,1	4,9	-0,2
Korreksjon for indirekte målte banktjenester	0,1	0,2	0,3	0,5	0,6	0,1	-0,3	0,0	0,8	0,7	0,3

* Foreløpige tall.

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Denne inntekten inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 5.1 Noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, utenom lønnsinntekt. *Blandet inntekt* er driftsresultatet fra næringsvirksomhet og som tilfaller husholdningssektoren. Den inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Blandet inntekt inkluderer også en beregnet avkastning av boligkapitalen (ofte omtalt som driftsresultatet fra egen bolig). Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder.

Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester, og mottar den beregnede avkastningen på boligkapitalen som en del av sin inntekt.

Tallene i dette kapitlet inneholder også inntektene og utgiftene til ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.

Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en fel-

les prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i kapittel 6 er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes *forsikringskrav som føres som inntekt og deretter inngår i husholdningenes finansinvesteringer*. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva og lignende ikke realiserte aksjegevinst/tap, endringer i verdien av boligkapitalen og lignende, inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Indirekte målte bank- og finanstjenester defineres som tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke tar betalt for ved hjelp av gebyrer, men gjennom rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn på utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester. Husholdningenes del av rentemarginene er inkludert som en inntektskomponent under disponibel inntekt. Samme beløp blir konsumert av husholdningene slik at rentemarginene påvirker ikke husholdningenes sparing.

lenge realinntektene øker og skatten ikke reduseres. Skatt av inntekt og formue bidro til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 0,7 prosentpoeng i 2009. Til sammenligning reduserte skatt av inntekt og formue veksten i disponibel realinntekt med i gjennomsnitt 1,2 prosentpoeng i 10-årsperioden 2000-2009.

Husholdningenes formuesinntekter består av renter på bankinnskudd, aksjeutbytte, beregnet avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Formuesutgiftene består i all hoved-

sak av gjeldsrenter. Gjentatte rentenedsettelse i 2009 resulterte i at formuesutgiftene ble vesentlig redusert sammenlignet med året før. Dette bidro til å øke disponibel realinntekt i 2009 med 4,9 prosentpoeng. Lavere renter bidro også til at renteinntektene ble reduserte selv om det var en liten vekst i husholdningenes rentebærende aktiva. Reduserte renteinntekter er hovedforklaringen på at formuesinntektene trakk ned disponibel realinntekt med 3,2 prosentpoeng. Siden husholdningenes renteutgifter er vesentlig høyere enn renteinnt-

Tabell 5.2 Vekst i disponibel realinntekt per person over 18 år. Vekst fra året før i prosent

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*	2009*	Gj.sn. 2000-09
Disponibel realinntekt pr. person over 18 år	3,2	-0,5	7,6	3,8	3,0	6,9	-7,2	5,3	1,7	4,1	2,8
Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte pr. person over 18 år	1,7	2,1	3,3	2,6	2,3	2,9	3,4	4,1	1,2	4,8	2,9

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

tektene, bidro lavere rentenivå samlet sett til å øke den disponible realinntekten med 2,3 prosentpoeng.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke gjenspeiler endringer i husholdningenes antall og sammensetning. Disponibel inntekt regnet per person over 18 år kan for 2009 anslås til om lag 295 700 kroner.

I tabell 5.2 vises beregnet vekst i disponibel realinntekt per person over 18 år fra 2000 til 2009, både med og uten aksjeutbytte. I 10-årsperioden 2000-2009 var den gjennomsnittlige årlige veksten per person 2,8 prosent, mens veksten utenom aksjeutbytte var 2,9 prosent. I 2009 var disponibel realinntekt per person over 18 år 4,1 prosent høyere enn året før, mens veksten var på 1,7 prosent fra 2007 til 2008.

5.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

I forrige avsnitt ble husholdningenes samlede disponible realinntekt omtalt, hvor alle typer inntekter inngår (jf. boks 5.1). I dette avsnittet er det utviklingen i reallønn etter skatt for ulike grupper som studeres. Utviklingen i reallønn etter skatt bestemmes av forløpene til lønn, skatt og prisstigning.

5.2.1 Reallønn etter skatt fra 2007 til 2009

Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent siden 1992. Maksimal marginalsatt på lønn i denne perioden er gjengitt i tabell 5.3. Inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2004 til 2010 framgår i tabell 4.1 i vedlegg 4.

I tabell 5.4 legger Beregningsutvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 2007 til 2009. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabell 1.1. Det er videre

sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag. Lønnsutviklingen i 2009 i enkelte områder er sterkt påvirket av andre forhold enn tillegg ved tariffoppgjørene, bl.a. gjelder dette i HSH-bedrifter i varehandel, jf. avsnitt 1.2.5 i kapittel 1.

Tabell 5.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarende gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på 2,1 prosent fra 2008 til 2009. Dette er 0,2 prosentpoeng lavere enn veksten i reallønn etter skatt fra 2007 til 2008, selv om lønnsveksten er 2,2 prosentpoeng lavere. Dette skyldes lavere konsumprisvekst fra 2007 til 2008 (3,8 prosent) enn fra 2008 til 2009 (2,1 prosent). Ansatte i HSH-bedrifter i varehandel har i gjennomsnitt hatt uendret reallønn etter skatt fra 2008 til 2009. Ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring har i gjennomsnitt hatt en negativ vekst i reallønn etter skatt fra 2008 til 2009. Veksten var størst for kommuneansatte.

Beregningsutvalget har også sett på kjøpekraftsutviklingen for ulike familietyper. I tabell 5.5 har en beregnet utvikling i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2009 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv.

Tabell 5.3 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992-2010.

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalsatt på lønnsinntekt. Prosent
1992	28	48,8
1993-1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000-2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006-2010	28	47,8

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 5.4 Gjennomsnittlig årslønn, lønnsvekst, og reallønnsvekst etter skatt for utvalgte grupper. Per årsverk. Lønnstakere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standardfradrag. Vekst i prosent fra året før

Grupper	Årslønn i 2008, kr	2008		2009 ¹	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ²	354 400	5,7	1,8	3,9	1,9
Industrifunksjonærer ³	537 500	6,3	2,2	4,5	2,4
HSH-bedrifter i varehandel ⁴	376 500	4,4 ⁸	0,6	1,8 ⁹	0
Forretnings- og sparebanker og forsikring ^{4,5}	522 400	9,2	4,4	½	÷0,7
Statsansatte	410 600	6,7	2,6	4,4	2,3
Kommuneansatte ⁶	367 200	6,7	2,6	4,6	2,5
Veid snitt av alle grupper ⁷	402 300	6,3	2,3	4,1	2,1

¹ Lønnsveksten for 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

² Gjelder for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke. Omfatter industriarbeidere i NHO-bedrifter.

³ Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

⁴ Heltidsansatte.

⁵ Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet. Bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten både i 2007 og 2008, mens de trakk ned i 2009.

⁶ Inklusive skoleverket.

⁷ Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen.

⁸ Nye bedrifter som kom inn i lønnsstatistikken i 2008, trakk lønnsveksten ned.

⁹ Strukturendringer i området og lavere bonusutbetalinger trakk lønnsveksten ned.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 5.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag og minstefradrag).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1. august 1998.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 3,8 prosent fra 2007 til 2008 og med 2,1 prosent fra 2008 til 2009.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

Tabell 5.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Vekst i prosent

Lønnsinntekt i 2009	2008		2009	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>300 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	6,3	2,2	4,1	2,1
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	6,3	1,6	4,1	1,7
<i>550 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	6,3	2,2	4,1	2,1
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	6,3	1,8	4,1	1,9
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴	6,3	1,9	4,1	1,9
<i>750 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	6,3	2,2	4,1	2,1
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	6,3	1,9	4,1	1,9
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ⁴	6,3	1,9	4,1	1,9

¹ Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

² Ektepar med én inntekt og enslige med forsørgeransvar blir liknet i klasse 2.

³ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger.

⁴ Ektefellene i dette typehusholdet blir liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 5.2. Utvalget har i beregningene i tabell 5.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 6,3 prosent fra 2007 til 2008 og 4,1 prosent fra 2008 til 2009.

Tabell 5.5 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2008 til 2009 for de utvalgte typehusholdningene fra 1,7 prosent til 2,1 prosent. Veksten i reallønn etter skatt er gjennomgående minst for husholdningstyper med barn. Det skyldes at barnetrygden ble videreført nominelt fra 2008 til 2009.

5.2.2 Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2009 til 2010

Lønnsbeskatningen blir langt på vei videreført på 2009-nivå i 2010, dvs. innslagspunktene for topp-

skatt, minstefradraget og personfradraget er oppjustert i tråd med anslått lønnsvekst fra 2009 til 2010. Det er imidlertid vedtatt andre endringer i skattereglene for 2010 som berører lønnstakere. Blant annet er:

- fradraget for fagforeningskontingent økt til 3 660 kroner
- innslagspunktene i formuesskatten økt til 700 000 kroner (1 400 000 kroner for ektepar)
- ligningsverdiene for fritidseiendom hevet med 10 prosent
- innført nytt system for å fastsette ligningsverdier på bolig
- barnetrygden holdt nominelt uendret fra 2009 til 2010

5.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon, sært tillegg og tilleggspensjon. Grunnpensjonen for enslige pensjonister tilsvarer ett grunnbeløp i folketrygden (G).

Tabell 5.6 Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring fra året før

	Minstepensjon i 2009, kr	2008		2009	
		Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	141 144	11,3	7,3	7,9	5,7
Ektepar, begge har minstepensjon	260 680	11,9	7,8	8,2	6,0

Kilder: Arbeids- og velferdsetaten og Beregningsutvalget.

5.3.1 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2007

Minstepensjon består av grunnpensjon og særtillegg. Sært tillegg gis til pensjonister som ikke har opptjent tilleggspensjon, eller som har tilleggspensjon lavere enn særtillegget. Fram til 30. april 2008 var særtillegget 0,7933 G for enslige minstepensjonister og 1,5866 for et ektepar der begge har minstepensjon. Fra 1. mai 2008 ble særtilleggene økt til 0,94 G og 1,88 G for hhv. enslige og ektepar. Fra 1. mai 2009 ble særtilleggene økt videre til 0,97 G og 1,94 G for hhv. enslige og ektepar.

Trygdeoppgjøret 2008 innebar en stor økning i minstepensjonen fra 1. mai 2008. Regjeringen og partene har blitt enig om en gradvis økning i minstepensjonen slik at den fra 1. mai 2010 blir 2 G for enslige og 3,70 G for minstepensjonistektepar. For 2009 sett under ett øker minstepensjonsnivået til 141 144 kroner for enslige og til 260 680 kroner for minstepensjonistektepar.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir normalt regulert 1. mai hvert år. Dersom det ikke er vedtatt endringer i grunnpensjon eller særtillegg, endrer pensjonene fra folketrygden seg i takt

med grunnbeløpet (G). Tallene i tabell 5.6 refererer til utbetalt minstepensjon i løpet av året.

Tabell 5.6 viser beregnet vekst og realvekst i minstepensjon for enslige og ektepar fra 2007 til 2008 og fra 2008 til 2009. Minstepensjon er skattefri under forutsetning av at det ikke påløper skatt som følge av kapitalinntekter eller nettoformue utover 200 000 kroner (se 5.3.2.).

Beregningene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger og andre inntekts- og formuesforhold.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige som er født uføre eller blir uføre i ung alder, i perioden 1.5 1993 til 30.4 2010 framgår av tabell 4.2 i vedlegg 4.

Tabell 5.7 viser veksten i overføringer fra 1993 til 2008 for pensjonistene som samlet gruppe. Det har vært en reell vekst i overføringene fra 1993 til 2008 på om lag 63 prosent. Overføringer utgjør 86,8 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2008. Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 1993.

Tabell 5.7 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 1993 til 2007 målt som andel av samlet inntekt før skatt og i prosentvise årlige og samlede vekstrater Prosent

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 1993
1993	86,0		
1999	86,7		20,3
2000	85,4	2,2	23,0
2001	86,4	2,6	26,2
2002	86,1	5,2	32,8
2003	87,1	2,7	36,3
2004	88,6	5,5	43,9
2005	85,7	2,7	47,7
2006	88,9	2,1	50,9
2007	86,4	5,5	59,3
2008	86,8	2,5	63,3

¹ Inkluderer både offentlige- og private tjenestepensjon.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget.

5.3.2 Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2008 til 2010

Uførepensjonister og alderspensjonister med pensjon fra folketrygden har rett på særfradrag for alder og uførhet mv. Alle pensjonister betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. I tillegg sikrer en særskilt skattereduksjonsregel at pensjonister uten særlig formue eller inntekter utover minstepensjonsnivå ikke betaler skatt. Denne fordelingen avkortet gradvis med økende inntekt.

Øvre grense i minstepensjonisten for pensjonsinntekt ble økt i tråd med den forventede lønnsveksten i statsbudsjettet for 2010. Særfradraget for alder og uførhet mv. ble nominelt videreført. Formuestillegget i skattebegrensingsregelen på 1,5 prosent av nettoformue over 200 000 kroner, ble også videreført nominelt. Nytt fra 2010 er imidlertid at primærbolig ikke inngår i beregningen av formuestillegget.

Som en oppfølging av trygdeoppjøret 2008, ble minstepensjonen også økt fra 1. mai 2009. Tilsvarende som i 2008 og 2009 ble grensen for skattefri nettoinntekt i skattebegrensingsregelen for ektepar i 2010 økt utover anslått lønnsvekst til 206 700 kroner for å sikre at grensen for å betale skatt også i 2010 blir høyere enn minstepensjonsnivået for minstepensjonistektepar. For enslige minstepensjonister er den skattefrie nettoinntekten oppjustert med den anslåtte lønnsveksten til 113 700 kroner.

Endringene i skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2010 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger om lag 153 600 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over om lag 279 300 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standardfradrag og at nettoformuen ikke overstiger 200 000 kroner.

5.4 Fordeling av inntekt

Beregningsutvalget legger i dette avsnittet fram en del statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for individer. Det er spesielt lagt vekt på å redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av arbeids- og kapitalinntekter. Det er gjort nærmere rede for inntektsbegrepet som er lagt til grunn i boks 5.4.

5.4.1 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede

I dette avsnittet ses det på sammensetningen og fordelingen av samlet inntekt for individer som er yrkestilknyttet. For å få en best mulig oversikt over utviklingen og sammensetningen av samlet inntekt for de personene som antas å være yrkestilknyttet på «fulltid», er det nødvendig skille ut de personene som har reduserte stillingsbrøker (blant annet jobber mange studenter ved siden av studiene). Utvalget har valgt å definere yrkestilknyttede som de personene som har en sum av lønnsinntekt og næringsinntekt som minst utgjør 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Samlet sett utgjør denne gruppen vel 1,9 mill. personer i 2008. Til sammenligning var det samlet sett vel 2,5 mill. sysselsatte personer i 2008.

Tabell 5.8 viser sammensetningen av de ulike inntektskomponentene for yrkestilknyttede i 1997 og 2008 etter at individene er sortert etter stigende inntekt etter skatt (desiler), jf. boks 5.3. Tabellen viser at lønnsinntekt er den viktigste inntektskilden i alle desiler. Kapital- og næringsinntekt betyr mye mer i desil 10 enn i de øvrige inntektsgruppene og det reduserer betydningen av lønn kraftig. Lønnsandelen er økt for alle desiler fra 1997 til 2008.

Det har vært store svingninger i både lønnsandelen og andelen kapitalinntekter for desil 10 i de senere år. Dette skyldes først og fremst tilpasninger til innføringen av utbytteskatten fra 2006. Innføringen av utbytteskatt på avkastning ut over en normalavkastning (skjermingsmetoden for aksjonærer), var kjent i god tid før den ble iverksatt. Aksjeutbytte ble tatt ut for deretter å bli skutt inn igjen som ny egenkapital fordi dette økte aksjonærens skjermingsgrunnlag, samt at innskutt kapital senere kan tas ut fra selskapene uten ekstra beskatning.¹ Nivået på aksjeutbytte i 2005, samt reduksjonen i aksjeutbytte i 2006 - 2008, viser da også at en slik tilpasning har foregått i stor stil. Økningen i utbytten etter 2006 kan imidlertid gi en indikasjon på at utbyttene er i ferd med å komme opp på et mer normalt nivå.²

Andelen som næringsinntekt utgjorde for gruppen samlet falt fra 8,6 prosent i 1997 til 6,8 prosent

¹ Dette har sammenheng med at innskutt kapital i skattemessig forstand allerede er skattlagt kapital.

² I 2003 og 2004 var aksjeutbytte til husholdninger og ideelle organisasjoner hhv. 55,5 mrd. kroner og 63,2 mrd. kroner. Reinvestert utbytte var disse to årene var på hhv. 36,5 mrd. kroner og 38,7 mrd. kroner. I 2005 utgjorde utbytte 103,5 mrd. kroner, mens reinvestert utbytte var på 70,0 mrd. kroner. I 2006 - 2008 var utbytte redusert til hhv. 7,4, 17,2 og 25,0 mrd. kroner.

Tabell 5.8 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for yrkestilknyttede.¹ Andel i prosent av gruppens samlede inntekt før skatt der ikke annet framgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Nivå i 2008-priser. 1997 og 2008

1997 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Samlet gj.sn. inntekt før skatt		Skatt mm.	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	86,8	11,7	-0,8	2,2	100	198 600	27,1	72,9
2	89,3	6,4	0,8	3,5	100	236 500	26,4	73,6
3	90,2	5,3	0,9	3,7	100	261 300	26,8	73,2
4	90,6	4,8	0,9	3,6	100	283 100	27,1	72,9
5	90,7	4,7	1,0	3,7	100	304 700	27,6	72,4
6	90,3	4,8	1,1	3,8	100	327 800	28,2	71,8
7	89,4	5,3	1,2	4,0	100	354 800	28,8	71,2
8	87,7	6,4	1,6	4,3	100	392 700	29,8	70,2
9	84,8	8,6	2,4	4,1	100	461 600	31,7	68,3
10	62,6	15,9	19,5	2,0	100	862 800	33,8	66,2
Alle	82,6	8,6	5,5	3,4	100	368 400	29,8	70,2
2008								
Desil								
1	98,1	7,9	-8,0	2,1	100	246 800	27,2	72,8
2	92,0	4,0	1,0	3,0	100	306 200	23,9	76,1
3	92,1	3,5	1,2	3,2	100	340 100	24,2	75,8
4	91,7	3,6	1,3	3,3	100	370 000	24,4	75,6
5	91,5	3,8	1,5	3,2	100	400 900	24,8	75,2
6	91,4	3,9	1,6	3,1	100	433 900	25,3	74,7
7	90,6	4,6	1,9	2,9	100	474 000	26,0	74,0
8	89,3	5,7	2,4	2,6	100	533 400	27,3	72,7
9	87,2	7,4	3,3	2,1	100	645 800	29,7	70,3
10	71,0	12,1	15,4	1,5	100	1 189 600	34,3	65,7
Alle	86,1	6,8	4,7	2,5	100	494 100	28,1	71,9

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 648 245 personer i 1997 og 1 945 255 personer i 2008.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i 2008. Andelen er relativt høy for desil 1 og faller så til og med desil 5 i 1997 og til og med desil 3 i 2008. Deretter stiger næringsinntektsandelen.

Tabell 5.8 viser også at andelen av samlet inntekt som betales i skatt i alle desiler med unntak av desil 1 og 10 var lavere i 2008 enn i 1997. Redusert toppskatt og økte bunnfradrag i beskatningen av lønn i denne perioden, er en medvirkende årsak til at skatteandelene er redusert i de fleste desiler. Også endringer i renter og dermed rentefradrag vil kunne påvirke skatteandelene i tabellen. At skatteandelen i desil 1 har økt fra 1997 til 2008 kan i stor grad tilskrives et betydelig fall i kapitalinntekten i 2008. Den viktigste forklaringen er at en god del

personer med tap på aksjer har havnet i desil 1 i 2008, noe som illustrerer at desil 1 er en svært sammensatt gruppe.

Tabell 5.9 viser hvordan de samlede inntektene fra de ulike inntektskomponenter fordeler seg på de ulike inntektsdesiler (etter skatt) i 1997 og 2008. Desilenes andeler av lønnsinntekt, næringsinntekt og overføringer endret seg relativt lite fra 1997 til 2008. Det er en svak tendens til at de med høyest samlet inntekt mottar en økende andel av den samlede lønnsinntekten.

I 2005 utgjorde desil 10 sin andel av samlede inntekter etter skatt hele 30,5 prosent, jf. NOU 2009:7 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene

Tabell 5.9 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2008-priser. 1997 og 2008

1997 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Skatt- mm.	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 97-08
1	5,7	7,3	-0,8	3,6	4,9	5,6	144 900	
2	6,9	4,8	0,9	6,6	5,7	6,7	174 000	
3	7,7	4,4	1,1	7,8	6,4	7,4	191 400	
4	8,4	4,3	1,3	8,4	7,0	8,0	206 400	
5	9,1	4,5	1,5	9,1	7,7	8,5	220 600	
6	9,7	5,0	1,8	10,1	8,4	9,1	235 400	
7	10,4	5,9	2,2	11,6	9,3	9,8	252 500	
8	11,3	7,9	3,1	13,8	10,7	10,7	275 500	
9	12,9	12,6	5,5	15,5	13,3	12,2	315 200	
10	17,8	43,3	83,3	13,7	26,6	22,1	571 400	
Alle	100	100	100	100	100	100	258 800	
Gini-koeffisient						0,217		
2008								
Desil								
1	5,7	5,8	-8,6	4,2	4,8	5,1	179 700	24,0
2	6,6	3,7	1,3	7,4	5,3	6,6	233 200	34,0
3	7,4	3,6	1,8	8,8	5,9	7,3	257 800	34,7
4	8,0	4,0	2,1	10,0	6,5	7,9	279 700	35,5
5	8,6	4,5	2,6	10,5	7,2	8,5	301 500	36,7
6	9,3	5,1	3,1	10,8	7,9	9,1	324 200	37,7
7	10,1	6,6	3,9	11,1	8,9	9,9	350 900	39,0
8	11,2	9,1	5,5	11,5	10,5	10,9	388 000	40,8
9	13,2	14,4	9,2	11,1	13,8	12,8	454 000	44,0
10	19,9	43,2	79,1	14,8	29,3	22,0	782 100	36,9
Alle	100	100	100	100	100	100	355 100	37,2
Gini-koeffisient						0,228		

¹ Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 648 245 personer i 1997 og 1 945 355 personer i 2008.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2009. Som nevnt må dette høye nivået ses i sammenheng med innføringen av utbytteskatten fra 2006. Fra 2005 til 2006 ble desil 10 sin andel av samlede inntekt etter skatt redusert til 21,4 prosent. Fra 2006 til 2007 økte andelen noe, til 22,4 prosent, mens den falt noe igjen fra 2007 til 2008 til 22,0 prosent. Det siste har sammenheng med at andelen samlet kapitalinntekt falt fra 5,3 prosent til 4,7 prosent.

I vedleggstabell 4.11 er det gitt en nærmere oversikt over fordelingen av de ulike kategorier kapitalinntekter for yrkestilknyttede.

5.4.2 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede

Tabell 5.10 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene for pensjonister og trygdede. Samlet inntekt etter skatt har økt mer enn gjennomsnittet for desil 2 til 7 fra 1997 til 2008, mens de øvrige desilene har hatt en noe lavere vekst. Dette er hovedsakelig på grunn av en utjevning i overføringene hvor desil 1 til 5 har fått økt andel overføringer. Dette skyldes først og fremst at samordningsfradraget for ektefeller er redusert i perioden, og økningen i særtillegget, særlig i 2008. Et betydelig fall i nærings- og kapitalinntekt i 2008

Tabell 5.10 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2008-priser. 1997 og 2008

1997 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Skatt- mm.	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå Vekst 97-08	
1	2,8	-5,7	1,0	4,5	2,6	4,4	59 300	
2	2,7	1,2	2,9	5,9	2,8	6,0	81 900	
3	3,1	3,6	3,9	6,7	3,4	6,9	93 900	
4	3,6	5,4	3,7	7,8	4,6	7,8	105 900	
5	4,4	5,9	3,8	8,8	6,1	8,6	116 900	
6	6,2	7,2	4,2	9,9	8,1	9,5	128 900	
7	8,0	8,3	4,9	11,1	10,3	10,5	142 600	
8	11,3	10,4	6,0	12,4	12,5	11,8	159 500	
9	18,4	15,6	8,3	14,1	15,7	13,5	183 400	
10	39,6	48,2	61,2	18,9	34,0	21,0	284 300	
Alle	100	100	100	100	100	100,0	135 700	
Gini-koeffisient						0,241		
2008								
Desil								
1	3,1	-12,4	-12,0	5,1	3,2	3,6	73 400	23,8
2	3,3	1,1	3,6	6,3	3,2	6,5	132 100	61,3
3	3,8	1,6	4,6	7,3	4,0	7,4	150 500	60,3
4	4,3	2,4	4,5	8,1	4,9	8,2	165 800	56,6
5	5,7	3,3	5,0	9,0	6,5	8,9	180 400	54,3
6	7,1	5,0	5,7	9,9	8,2	9,7	196 200	52,2
7	8,8	6,8	6,9	10,9	10,1	10,6	213 900	50,0
8	11,7	9,8	8,8	12,0	12,2	11,7	236 300	48,2
9	17,6	17,4	12,3	13,6	15,4	13,3	269 600	47,0
10	34,4	64,9	60,6	17,7	32,3	20,1	406 600	43,0
Alle	100	100	100	100	100	100	202 500	49,2
Gini-koeffisient						0,231		

¹ Omfatter trygdede og pensjonister hvor trygdeytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjon. Dette var en gruppe på 942 529 personer i 1997 og 1 064 199 personer i 2008.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

³ Inkluderer både offentlig- og privat tjenestepensjon.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

reduserer inntektsveksten for desil 1. Den viktigste forklaringen er at en god del personer med tap på aksjer har havnet i desil 1 i 2008, noe som illustrerer at desil 1 er en svært sammensatt gruppe. Sammensetningen av inntekten innfor de ulike inntektsgruppene for pensjonister framgår av vedleggstabell 4.12.

I gjennomsnitt utgjør overføringer 86,8 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2008, jf. tabell 5.11. Tabell 5.11 viser utviklingen i overføringer for pensjonister fra 1997 til 2008 for de ulike inntektsdesilene. Det har vært en reell vekst i overføringene for alle desilene i gjennomsnitt. For desil 1

har veksten vært størst (68,4 prosent), mens desil 10 har hatt den laveste veksten (38,9 prosent). Veksten i overføringer skyldes først og fremst økningen i grunnbeløpet og at nye pensjonister har oppjent høyere tilleggspensjon. I tillegg har særtillegget blitt økt flere ganger i perioden, spesielt ble særtillegget økt mye i 1998 og 2008. Det har også vært en opptrapping av ektefellepensjonene i denne perioden.

Overføringenes andel av samlet inntekt er redusert siden 1997 for alle desilene unntatt for desil 1, som har fått økt andelen av samlet inntekt siden 1997. For årene 2005, 2006 og 2008 har desil 1 i gjen-

Tabell 5.11 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 1997 til 2008 målt i 2008- kroner og som prosentandel av samlet inntekt. Desilfordelt etter inntekt etter skatt.

Desil	I 2008- kroner					Andel av samlet inntekt før skatt					Vekst 97-08. Prosent
	1997	2005	2006	2007	2008	1997	2005	2006	2007	2008	
1	63 700	94 100	97 000	102 200	107 300	96,5	100,7	101,3	98,7	124,2	68,4
2	83 800	118 200	120 800	127 300	134 000	94,1	95,4	94,6	93,2	92,5	59,9
3	95 500	136 000	139 600	147 300	153 200	93,2	95,1	94,4	92,9	91,9	60,4
4	110 500	154 300	158 000	166 700	171 800	94,0	95,5	94,8	93,6	92,5	55,5
5	124 900	171 200	175 300	185 000	190 100	94,2	95,2	94,6	93,1	91,9	52,2
6	140 100	189 700	193 700	204 800	209 700	93,7	94,7	94,0	92,8	91,4	49,7
7	157 600	210 400	214 300	225 800	230 500	93,2	94,0	93,4	91,9	90,5	46,3
8	176 600	233 200	237 200	249 300	254 200	92,2	92,8	92,0	90,2	88,9	43,9
9	201 300	263 400	267 100	281 400	286 200	90,0	90,3	89,5	87,6	86,1	42,2
10	269 200	339 400	348 100	369 600	373 900	72,5	60,6	72,5	67,9	69,5	38,9
Alle	142 200	191 000	195 100	205 900	211 100	88,2	85,7	88,9	86,4	86,8	48,5

¹ Inkluderer både offentlig- og privat tjenestepensjon.
Kilde: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget.

nomsnitt en overføringsandel som overstiger 100 prosent, noe som skyldes negative kapitalinntekter.

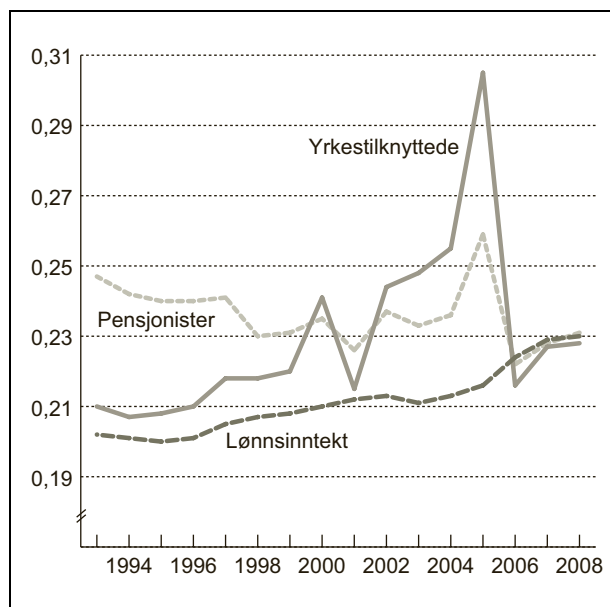
5.4.3 Utviklingen i inntektsfordelingen i perioden 1993 – 2008

Den vanligste metoden for å sammenlikne inntektsfordelingen over tid, og mellom land, er å benytte Gini-koeffisienter, se boks 5.3 for definisjon. En Gini-koeffisient på 0 innebærer at inntekten er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 betyr at én person mottar all inntekt.

Figur 5.3 viser utviklingen i Gini-koeffisienten, i perioden 1993 – 2008 for personer med yrkesinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn og for pensjonister. I tillegg viser figuren fordelingen av lønnsinntekt, jf. vedleggstabell 4.13. For de to individgruppene ser vi på inntektene etter skatt, mens fordelingen av lønnsinntekt er før skatt. Figuren viser at fordelingen av samlet inntekt i disse to gruppene er sterkt preget av de store svingningene i utbytteinntektene de senere år, jf. tabell 5.12. Figuren viser også at fordelingen av lønnsinntekt før skatt har blitt noe skjevare siden midten av 1990-tallet.

At mye av endringen i ulikhet i perioden 2000 til 2008 er knyttet til endringer i utbytte illustreres også i tabell 5.12. Tabell 5.12 viser hhv. utviklingen i Gini-koeffisienten med og uten utbytte i inntektsbegrepet. Når utbytte holdes utenfor, var inntektsulikhetene om lag uendret i perioden 1999 til 2004. Men selv når utbytte holdes utenfor inntektsbegrepet, var det likevel en viss økning i Gini-koeffisienten fra 2004 til 2005. En viktig forklaring på

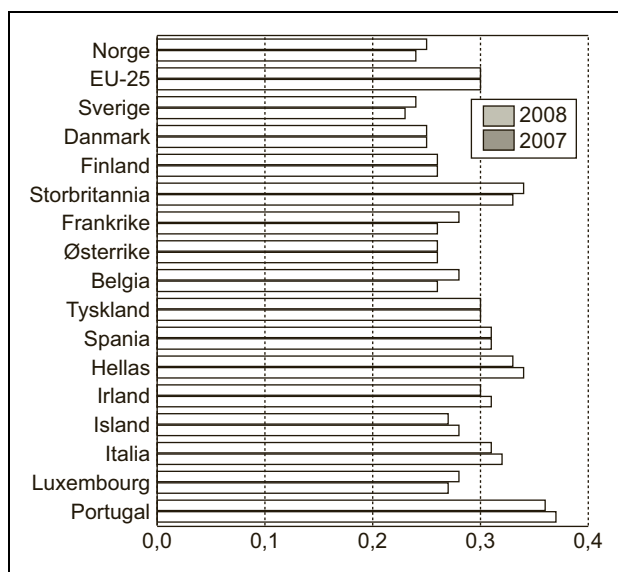
dette er at det fra 2004 til 2005 også var en betydelig økning i aksjegevinster, som er inkludert i inntektsbegrepet. Gevinstene var også betydelige i 2006 og 2007 og bidro til en noe større ulikhet enn i årene før 2005. Gevinstene falt deretter betydelig

Figur 5.3 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede og pensjonister og utvikling i lønnsinntekt¹ før skatt i perioden 1993 til 2008. Målt ved Gini-koeffisienten per person.

¹ Lønn er definert som i selvangivelsen, dvs. kontant lønn, naturalytelser og sykepenger.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdningene (1993 – 2008). Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.4 Fordelingen av husholdningenes inntekt per forbruksenhet i EU-25¹ og for enkelte land i Europa i 2007 og 2008. Målt ved Gini-koeffisienten.

¹ Gini-koeffisienten for EU-25 er beregnet av Eurostat.

Kilde: Eurostat.

i 2008, noe som reduserte ulikheten noe når en ser bort fra utbytte. Med utbytte økte ulikheten noe på grunn av en betydelig vekst i utbyttene i 2008.

Tabell 5.12 viser også hvilket bidrag barnetrygden har hatt på utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede. Hvis en tar

ut barnetrygden i beregningen av Gini-koeffisienten, viser tabellen at fordelingen blir mer ulik. Denne differansen i Gini-koeffisienten ligger mellom 0,005 og 0,006 etter 1998, dvs. at den utjevningseffekten av barnetrygden har blitt opprettholdt i perioden for yrkestilknyttede. Dette er i kontrast til tall for hele populasjonen (regnet ut fra inntekt etter skatt pr. forbruksenhet) som viser at barnetrygden over tid har hatt et fallende bidrag til utjevning. I 1997 bidro barnetrygden med å redusere Gini-koeffisienten med 0,014. I 2008 er bidraget redusert til 0,006. Dette har sammenheng med at barnetrygden i store deler av perioden har blitt holdt nominelt uendret. Forklaringen på at bidraget er relativt konstant over tid for yrkestilknyttede kan i stor grad tilskrives at andelen kvinner med barn blant de yrkestilknyttede har økt gjennom perioden, og at dette derfor har økt barnetrygdens betydning for denne gruppen.

Ulikheter i fordelingen av inntekt målt ved Gini-koeffisienter varierer mellom europeiske land. Figur 5.4 viser Gini-koeffisienten i EU-25 og for enkelte land i Europa for årene 2007 og 2008. Telleenheten i utregningene av Gini-koeffisientene i figuren er den enkelte person, og hver person (også barn) har blitt tilordnet sin husholdnings disponible inntekt per forbruksenhet. Gini-koeffisientene for yrkestilknyttede og pensjonister mv. som presenteres i tabellene og figurene for øvrig i avsnitt 5.4, er derimot kun basert på inntekt per person.

Tabell 5.12 Utvikling i fordeling av samlet inntekt etter skatt hhv. med og uten utbytte og med og uten barnetrygd i perioden 1997 til 2008 for yrkestilknyttede¹ målt ved Gini-koeffisienter

År	Inntektsulikhet med utbytte og barnetrygd i inntektsbegrepet	Inntektsulikhet uten utbytte i inntektsbegrepet ²	Inntektsulikhet uten barnetrygd i inntektsbegrepet ³
1997	0,217	0,199	0,221
1998	0,217	0,196	0,226
1999	0,220	0,197	0,227
2000	0,241	0,208	0,249
2001	0,215	0,205	0,222
2002	0,244	0,202	0,249
2003	0,248	0,195	0,253
2004	0,255	0,199	0,262
2005	0,305	0,223	0,311
2006	0,216	0,212	0,221
2007	0,227	0,219	0,233
2008	0,228	0,218	0,233

¹ Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn det enkelte år.

² Barnetrygd er med i inntektsbegrepet.

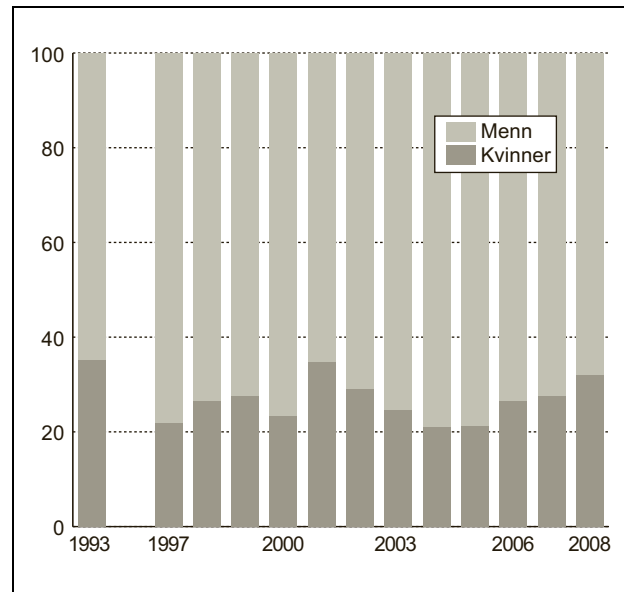
³ Utbytte er med i inntektsbegrepet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Inntektsstatistikk for husholdninger.

Figur 5.4 viser at inntektsfordelingen er relativt jevn i Norge og de andre skandinaviske landene sammenlignet med øvrige land i Europa. Figuren viser en Gini-koeffisient for Norge på om lag 0,25 i 2008, noe som er litt høyere enn nivået i 2007. Gini-koeffisienten i 2008 er på samme nivå som i 2004, men lavere enn i 2005 og 2006. Det høyere nivået i disse årene skyldes særlig tilpasninger til nye utbytteskatteregler i 2006. Eurostat har estimert Gini-koeffisienten for EU-25 til 0,30 for 2008.

5.4.4 Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn

Som vist i tabell 5.9 er fordelingen av kapitalinntekter mellom de ulike inntektsgruppene relativt skjev, men fordelingen av kapitalinntekter er også skjev mellom kvinner og menn. Figur 5.5 viser at denne forskjellen økte betydelig mellom 1993 og 1997, ble redusert fram til 2001, men økte igjen fra 2001 til 2004.³ Fra 2004 til 2005 var det ingen nevneverdig endring i fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn. Fra 2005 til 2008 har kvinners andel av kapitalinntektene økt igjen med om lag 11 prosentpoeng. En betydelig økning i tap

Figur 5.5 Prosentvis fordeling av brutto kapitalinntekter¹ mellom kvinner og menn, 1993 og 1997-2008. Populasjonen er definert som bosatte kvinner og menn 17 år og over.

¹ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytter og netto gevinster ved salg av aksjer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

³ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, aksjeutbytte og netto gevinster fra realisasjon av aksjer. Renteutgifter er ikke tatt med. Det siste må ses i sammenheng med at heller ikke verdien av boligkonsum er tatt med. I den grad det er vesentlige forskjeller mellom kjønnene i hvem som eier bolig og har renteutgifter vil dette ikke vises i figur 5.5.

ved salg av aksjer i 2008 bidrar til en noe jevnere fordeling av kapitalinntektene i 2008. Kvinners andel av kapitalinntektene økte fra 28 prosent i 2007 til 32 prosent i 2008.

Boks 5.3 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller:

I fordelingsanalyser rangeres ofte individene etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet individer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 prosent med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 prosent for desil 2 osv. til de 10 prosent med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Individene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100. I tabell 5.10 er desil 10 oppdelt i fem like store deler. Dvs. at hver gruppe inneholder to persentiler.

Gini-koeffisienten:

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle individer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterkest endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

Boks 5.4 Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som blir lagt til grunn i hoveddelen av avsnitt 5.4, er inntekt etter skatt. Dette begrepet kommer fram på følgende måte:

Yrkesinntekt

- Lønn (inkl. sykepenger)
- Netto næringsinntekt

+ *Kapitalinntekter*

- Renteinntekter
- Aksjeutbytte
- Netto realisasjonsgevinster
- Andre kapitalgevinster

+ *Skattepliktige overføringer*

- Pensjoner fra folketrygden
- Tjenestepensjon mv.
- Dagpenger ved arbeidsledighet

+ *Skattefrie overføringer*

- Barnetrygd
- Bostøtte
- Stipend
- Sosialhjelp
- Kontantstøtte
- Barnebidrag

= *Samlet inntekt*

- *Utlignet skatt og negative overføringer*

- Utlignet skatt
- Negative overføringer (tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag administrert av det offentlige)

= *Inntekt etter skatt*

Nærmere om begrepet inntekt etter skatt i forhold til velferd

Inntektsstatistikken omfatter alle kontante inntekter som husholdningene mottar. Det er likevel andre forhold som også påvirker den enkeltes forbruksmuligheter og som ikke inngår i statistikken. Dette gjelder for eksempel for noen typer av naturalytelser og ikke-realiserede gevinster, verdien av alle offentlige tjenester, familieoverføringer (arv og gaver), verdien av boligjenester og andre varige forbruksgoder mv. Flere av disse komponentene er beheftet med betydelige måleproblemer og er derfor ikke inkludert i statistikken. Heller ikke renteutgifter er inkludert i inntektsbegrepet som er lagt til grunn i denne analysen.

Kapittel 6

Den samlede inntektsutviklingen

- Etter flere år med styrking i bytteforholdet overfor utlandet, ble det en svekkelse fra 2008 til 2009. Mesteparten av svekkelsen i bytteforholdet kan forklares med lavere gjennomsnittlig oljepris, og dette var hovedfaktoren bak en reduksjon i disponibel realinntekt for Norge på nærmere 9 prosent fra 2008 til 2009. Også nedgang i produksjonen bidro til å trekke ned disponibel realinntekt i 2009.
- Lønnskostnadsandelen – lønnskostnader i prosent av faktorinntekt – i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge var som i 2008 på rundt 70 prosent. For industrien var lønnskostnadsandelen i 2009 også uendret fra året før, vel 79 prosent.

6.1 Disponibel inntekt for Norge

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at *disponibel inntekt* for Norge var nærmere 6 prosent lavere i 2009 enn i 2008. Det var særlig redusert olje- og gassproduksjon og lavere oljepriser, sammenlignet med 2008, som bidro til nedgangen. Disponibel inntekt for Norge anslås til vel 2065,6 milliarder kroner, som svarte til over 426 500 kroner per innbygger.

I 2009 lå *disponibel realinntekt* for Norge om lag 9 prosent lavere enn i samme periode i 2008, mot en vekst på 7,9 prosent året før. Tross nedgangen fra 2008 har disponibel realinntekt fra siste konjunkturedgang i 2002 økt med om lag 33 prosent.

Nedgangen i disponibel realinntekt kan splittes i bidrag fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet. Vekstbidragene er vist i tabell 6.2, og bidraget fra produksjonsvekst er splittet opp i vekst i henholdsvis petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidraget fra *produksjonsveksten i petroleumsvirksomheten* for 2009 var på -0,4 prosentpoeng, mens det i 2008 var på -0,1 prosentpoeng. *Produksjonsutviklingen i øvrige næringer* trakk ned disponibel realinntekt med 1,7 prosentpoeng i 2009 mot et positivt bidrag på 0,8 prosentpoeng i 2008.

Prisutviklingen på olje og gass er særlig viktig for *utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet*. Prisen på olje og gass sett under ett økte jevnt gjennom hele 2009, men som årsgjennomsnitt var prisen vesentlig lavere enn i 2008. Oljeprisfallet trakk veksten i disponibel realinntekt ned med 7,5 prosentpoeng. Svekkelsen i bytteforholdet i 2009, kom etter flere år med klar styrking i bytteforholdet.

Tabell 6.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)¹

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*	2009*
Bruttonasjonalprodukt	1481,2	1536,9	1532,3	1593,8	1743,0	1945,7	2159,6	2271,6	2543,2	2408,3
- Kapitalslit	200,1	213,7	217,8	222,8	235,1	247,9	265,1	291,9	335,8	355,9
= Nettonasjonalprodukt	1281,1	1323,2	1314,5	1371,0	1507,9	1697,8	1894,5	1979,7	2207,4	2052,5
+ Formuesinntekt og lønn til utlandet, netto	-20,0	1,4	4,7	9,9	3,4	13,5	1,6	-7,3	6,9	44,5
= Nasjonalinntekt	1261,1	1324,6	1319,2	1380,9	1511,3	1711,3	1896,1	1972,5	2214,2	2097,0
+ Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto	-11,1	-14,2	-17,4	-20,6	-17,6	-17,2	-19,1	-20,5	-21,3	-31,4
= Disponibel inntekt for Norge	1250,1	1310,3	1301,8	1360,3	1493,7	1694,1	1876,9	1952,0	2192,9	2065,6

* Foreløpige tall.

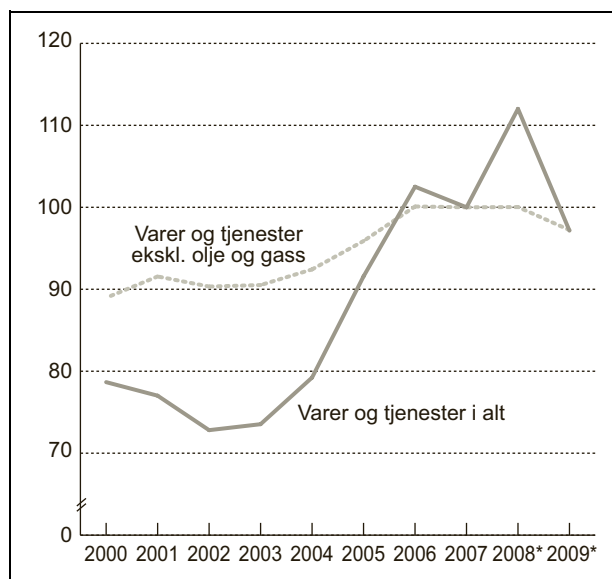
¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

* Foreløpige tall.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 2007=100

* Foreløpige tall.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Prisutviklingen på eksport og import utenom olje og gass ga positive vekstbidrag til disponibel realinntekt i årene fra 2003 til 2006, mens den ikke påvirket disponibel realinntekt i 2007 og 2008. For 2009 viser foreløpige tall et negativt bidrag fra pris-

utviklingen på varer og tjenester utenom olje og gass på 0,5 prosentpoeng. Samlet sett bidro endringen i bytteforholdet med 8 prosentpoeng til nedgangen i disponibel realinntekt.

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent

	Gj. snitt 2000-09	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*	2009*
Vekst i disponibel realinntekt for Norge	4,3	16,5	1,4	-2,8	1,2	8,0	11,0	7,5	0,8	7,9	-8,9
Vekstbidrag fra ² :											
Produksjonsvekst i oljevirkosomhet ³	-0,1	0,9	1,7	0,4	0,1	0,1	-1,0	-1,6	-1,5	-0,1	-0,4
Produksjonsvekst ellers ³	1,9	2,3	0,1	0,9	0,8	4,0	3,8	3,8	4,0	0,8	-1,7
Endring i bytteforholdet	2,3	14	-2	-4,1	0,2	4,2	7,6	6,1	-1,2	6,4	-8,0
Herav: prisutviklingen på råolje og naturgass	1,9	13	-3	-4,1	0,0	3,8	6,5	4,9	-1,1	6,4	-7,5
Endring i rente- og stønadsbalansen	0,1	-1	1	0,0	0,2	-0,2	0,7	-0,8	-0,5	0,7	1,2

* Foreløpige tall.

¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttlevninger inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Utviklingen i internasjonale finans- og valuta-markeder er viktig for avkastningen av de samlede formuesinntektene for Norge, blant annet gjennom plasseringen av midlene til Statens pensjonsfond - Utland. *Endringen i rente- og stønadsbalansen* trakk disponibel realinntekt opp med 0,7 prosentpoeng i 2008 og med 1,2 prosentpoeng i 2009.

6.2 Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Samlet faktorinntekt for Norge beregnes som nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. Det tilsvarer summen av lønnskostnader og driftsresultat.

Faktorinntekten for økonomien som helhet gikk ned med 7,6 prosent i 2009 mot en vekst på 13,6 prosent året før ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall.

De samlede *lønnskostnadene* i Norge økte med 3,1 prosent i 2009, mot en vekst på 9,6 prosent i 2008. *Driftsresultatet* for økonomien som helhet gikk ned og var vel 20 prosent lavere enn i 2008. Dette står i kontrast til året før, da veksten i driftsresultatet var på 18,8 prosent. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten. Driftsresultatet i petroleumsvirksomhet og rørtransport ble redusert i 2009 sammenlignet med 2008 da veksten var på nærmere 40 prosent. Driftsresultatet i de øvrige næringene viste nedgang både i 2008 og 2009, med henholdsvis 4,1 og 2,7 prosent.

For å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen vises tall for driftsresultat i tabell 6.4 og lønnskostnader i figur

6.3. Det understrekes at tallene for driftsresultat for årene 2008 og 2009 er foreløpige og usikre.

De foreløpige tallene for lønnskostnadene i 2009 viser at de *samlede lønnskostnadene* var på nærmere 1112 milliarder kroner mot om lag 1180 milliarder kroner i 2008. I markedsrettet virksomhet var lønnskostnadene om lag 758 milliarder kroner mot 750 milliarder kroner året før. Forskjellen mellom totale lønnskostnader og lønnskostnader i markedsrettet virksomhet utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning¹ og ideelle organisasjoner. Lønnskostnadene i markedsrettet virksomhet som andel av totale lønnskostnader har økt gradvis over flere år og er foreløpig anslått til å være i overkant av 68 prosent i 2009.

Driftsresultat påvirkes av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i oljeprisen er av særlig betydning ettersom overskuddene i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge. I 2009 var petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet nærmere 53 prosent, som er om lag 8 prosentpoeng lavere enn i 2008.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* gikk ifølge de foreløpige tallene ned med 184 milliarder kroner fra 2008 til i 2009. *Industriens driftsresultat* var rundt 38 milliarder kroner i 2009, noe som er en økning fra 2008 på i underkant av 1 prosent.

Utviklingen i driftsresultatet etter 2003 kan forklares med en relativ sterk prisoppgang på

¹ Eksklusive vannforsyning, kloakk og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen.

Tabell 6.3 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	2000 ¹	2001 ¹	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*	2009*
Nettonasjonalprodukt	21,5	3,3	-0,7	4,3	10,0	12,6	11,6	4,5	11,5	-7,0
= Faktorinntekt	23,9	3,7	-0,6	5,0	10,1	13,3	11,4	3,9	13,6	-7,6
- Lønnskostnader	5,7	6,2	4,7	2,6	4,9	6,1	9,3	11,0	9,6	3,1
= Driftsresultat	61,5	0,4	-8,2	9,1	18,1	23,1	13,8	-4,2	18,8	-20,6
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	163,6	-8,7	-18,1	4,9	30,9	36,2	20,2	-9,9	39,5	-31,6
Driftsresultat i øvrige næringer	9,1	11,7	1,8	12,6	8,3	11,1	6,5	3,1	-4,1	-2,7

* Foreløpige tall.

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.4 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

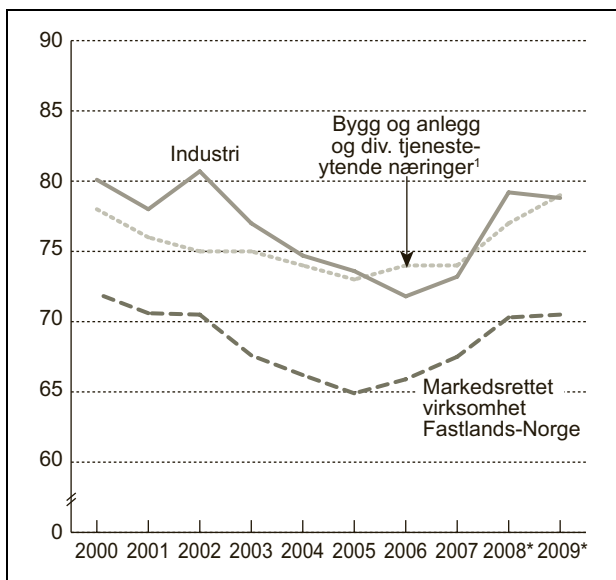
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*	2009*
Alle næringer	471,4	473,3	434,3	473,9	559,5	689,0	783,8	751,1	892,7	708,9
Offentlig forvaltning ¹	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ideelle organisasjoner og eget bruk	45,1	47,5	50,3	49,2	45,2	44,6	49,3	49,4	45,8	46,4
Markedsrettet virksomhet ²	426,3	425,8	383,9	424,7	514,3	644,4	734,5	701,7	846,8	662,5
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	261,0	238,3	195,2	204,7	267,9	365,0	438,9	395,5	551,8	377,2
Markedsrettet virksomhet ellers	165,3	187,5	188,8	220,0	246,3	279,3	295,6	306,2	295,0	285,3
Markedsrettet virksomhet ²										
Fastlands-Norge	160,2	179,2	187,7	218,1	243,2	274,3	290,8	303,2	291,7	289,6
Industri	24,2	28,1	24,5	30,1	35,3	39,5	48,3	49,1	37,9	38,2
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	4,2	5,4	7,5	8,7	8,2	10,8	14,5	17,5	23,1	32,0
Råvarebasert industri	11,6	10,6	4,7	7,5	9,9	11,5	15,0	17,2	3,1	-5,4
Øvrige industrinæringer	8,4	12,0	12,3	14,0	17,2	17,3	18,8	14,4	11,7	11,6

* Foreløpige tall.

¹ Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

² Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

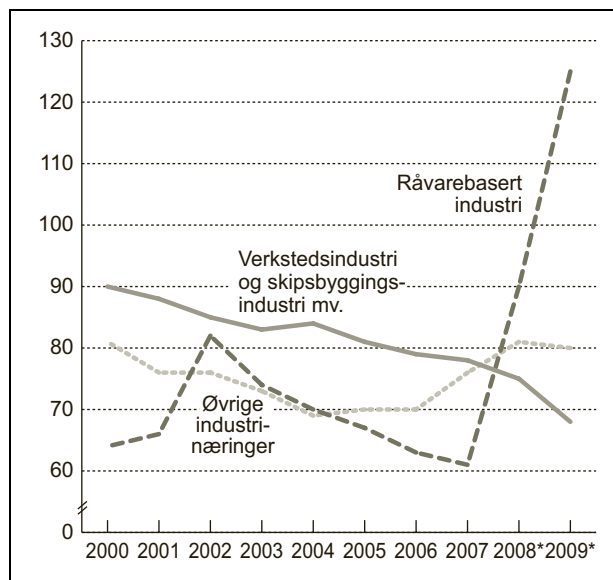

Figur 6.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

* Foreløpige tall.

¹ Bygg og anlegg og div. tjenesteytende næringer omfatter markedsrettet virksomhet i næringene: bygg- og anleggsvirksomhet, varehandel og reparasjon av kjøretøyer mv., hotell og restaurantvirksomhet, transport ellers (omfatter all transportvirksomhet med unntak av utenriks sjøfart og transport av petroleum i rørledninger), post og telekommunikasjon og forretningsmessig tjenesteyting.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.4 Industriens lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 6.1 Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekt for Norge, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturlønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

eksportmarkedet for en rekke råvarer, mens prisene på innsatsfaktorer viste klart lavere vekst. Prisutviklingen på eksportmarkedet var særlig gunstig for Norge i årene 2006 og 2007, mens det var fall i råvareprisene både i 2008 og 2009. *Industriens andel* av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge utgjorde 13 prosent i 2009, om lag som i 2008.

Figur 6.3 viser utviklingen i lønnskostnadsandelen for markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge, industrien og et aggregat som omfatter et utvalg av øvrige markedsrettede næringer i Fastlands-Norge.

I *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* falt lønnskostnadsandelen fra nærmere 72 prosent i 2000 til underkant av 65 prosent i 2005. Etter dette har lønnskostnadsandelen økt og utgjorde 70 pro-

sent i 2009. I industrien lå lønnskostnadsandelen i 2000 på 80 prosent. Ifølge nasjonalregnskapet falt andelen gradvis fram til 2006, da den var på 72 prosent. I 2007 lå lønnskostnadsandelen i industrien på samme nivå som året før, mens for 2008 og 2009 antas andelen å ha økt til om lag 79 prosent. Bak denne utviklingen ligger fall i lønnskostnadsandelen for verkstedindustri og skipsbygging, mens andelen i råvarebasert og øvrig industri økte fra året før, se figur 6.4.

I andre markedsrettede næringer, var det også en reduksjon i lønnskostnadsandelen fram til og med 2005. Andelen var i 2005 på 73 prosent. De foreløpige nasjonalregnskapstallene viser at lønnskostnadsandelen for disse næringne var 79 prosent i 2009. Det er en økning på 2 prosentpoeng fra 2008.

Vedlegg 1

Lønnsoppgjør i 2009

For de fleste tariffområder ble det i 2008 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 2009.

I dette vedlegget gis en oversikt over avtalte lønnstillegg i en del store forhandlingsområder. For oversikt over lønnsoppgjørene i 2008 vises det til vedlegg 1 i NOU 2009:7.

1 Vedtak foran lønnsoppgjørene i 2009

Representantskapet i LO behandlet kravene foran mellomoppgjøret 17. februar. I vedtaket het det bl.a.:

«Et viktig prinsipp for LOs krav også i 2008 var at inntektsutviklingen måtte tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. Som vedtatt av kongressen, må næringer utsatt for internasjonal konkurranse sette rammene for inntektsutviklingen (frontfagsmodellen). Ved sammenlikning mellom sektorer må alle yrkesgrupper tas med. Frontfagsmodellen er ikke opprettholdbar over tid hvis enkelte områder/grupper systematisk får lavere lønnsvekst enn lønnsveksten i de internasjonalt konkurranseutsatte sektorene. Frontfagsmodellen gir således mulighet til kompensasjon til områder/grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen.

Ut fra hensynet til å forsvare de sentrale oppgjørenes betydning for lønnsdannelsen, vil kravene til lønn for 2009 være:

- Generell bedring av kjøpekraften
- Likelønnsprofil på sentralt og lokalt avtalte tillegg, bl.a. ved mer enn forholdsmessig andel til kvinner der slik styring er mulig.
- Garantiordninger, heving av overenskomstenes lønnssetser og særskilte tillegg til lavlønte.

I arbeidet for en samfunnsmessig fornuftig lønnsdannelse er det avgjørende at alle grupper omfattes. I nedgangstider er det særlig viktig å unngå at enkeltgrupper kommer svært godt ut, mens andre bærer ekstra byrder som følge av et svekket arbeidsmarked.»

Representantskapet ga sekretariatet/forhandlingsutvalgene fullmakt til å utforme de endelige kravene på basis av de ovennevnte retningslinjene.

Hovedstyret i NHO vedtok 10. februar følgende retningslinjer for mellomoppgjøret i 2009:

«Tariffoppgjøret 2009 representerer en særskilt utfordring. Samlet sett må lønnveksten ikke medføre at norsk næringslivs konkurransevne over tid svekkes ytterligere ved at vi får en lønnsvekst som er høyere enn i våre konkurrentland. Det er også viktig at bedriftenes evne til å komme igjennom den økonomiske krisen verden nå opplever ikke svekkes grunnet kostnadsøkninger knyttet til årets tariffoppgjør. I dagens situasjon er det viktig å styrke konkurranseutsatt sektor slik at sysselsettingen kan opprettholdes. Det sterkeste bidraget fra partene i arbeidslivet i så måte vil være å få en lavere lønnsvekst. Eventuelle lønnstillegg både sentralt og lokalt må i den aktuelle økonomiske situasjonen begrenses. For den enkelte vil kjøpekraften bli opprettholdt i 2009 selv uten lønnstillegg.»

Styret i Unio vedtok 10. mars en tariffpolitisk uttalelse foran mellomoppgjøret 2009 der det ble lagt vekt på følgende:

- Mellomoppgjøret 2009 gjennomføres i en tid med stor usikkerhet og lav økonomisk vekst både internasjonalt og i Norge. Dette må ikke påvirke de langsiktige utfordringene som vil prege oppgjøret. Tilpasningen av de offentlige tjenestepensjonsordningene til ny folketrygd må gjøres uten at dette svekker de offentlige tjenestepensjonene. 2009-oppgjøret må ha fokus på likelønn og den negative utviklingen må snus. Videre må kompetanse- og rekrutteringspolitikken i arbeidslivet utnytte det rom som finanskrisa åpner for. Offentlige arbeidsgivere må satse på og verdsette kompetanse, kvalitet, ansvar og sikkerhet.

Unio vil arbeide for:

- Gode offentlige tjenestepensjonsordninger og AFP.
- En lønsmessig prioritering av utdanningsgruppene.

- At den samlede lønnsveksten for arbeidere og funksjonærer i konkurranseutsatt industri og andre sammenlignbare tariffområder legges til grunn når det forhandles om økonomisk ramme.
- En opptrappingsplan for likelønn gjennom særskilte lønnstiltak for kvinnedominerte utdanningsgrupper i offentlig sektor.
- At offentlig sektor er attraktiv og konkurransekyktig i kampen om kompetent arbeidskraft.
- At bruken av deltid reduseres, og at retten til heltid styrkes.

Representantskapet i *Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund* (YS) vedtok den 25. februar følgende retningslinjer/krav for mellomoppgjøret 2009:

- YS legger til grunn at den økonomiske veksten avtar både i Norge og internasjonalt som følge av finanskrisen.
- I privat sektor må det gjennomføres reelle forhandlinger etter overenskomstens bestemmelser og gis lønnstillegg i virksomheter hvor det er rom for tillegg.
- YS legger til grunn at meklingsresultatet i KS-oppgjøret for 2008, som inneholdt tillegg per 1. mai 2009, får betydning for lønnsoppgjørene i andre offentlig relaterte tariffområder.
- YS vil prioritere å få videreført offentlig tjenestepensjon som en modifisert bruttoordning, som sikrer alle ansatte en pensjon på linje med dagens tjenestepensjon samtidig som arbeidslinjen understøttes.

Vedtakene i representantskapsmøtene i LO og YS foran mellomoppgjøret 2009 gjaldt også for offentlig sektor.

Akademikerne uttalte:

- Kunnskap, kompetanse, innsats og faglig og administrativt ansvar i større grad må legges til grunn for lønnsutvikling, både for grupper og individer.
- Offentlig sektor må ha mulighet til å bruke lønnsystemet på en slik måte at den kan rekruttere og beholde kvalifisert personell. Akademikerne går inn for at offentlige virksomheter gis større handlefrihet i lokale lønnsforhandlinger.
- I privat sektor må de sentrale avtaleparters rolle være begrenset til å fastsette retningsgivende kriterier for den lokale lønnsdannelsen. De lokale forhandlingene ved bedriftene skal ta utgangspunkt i den enkelte bedrifts situasjon; økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.

- Akademikerne vil arbeide for at menn og kvinner skal kunne utnytte sine egenskaper og ressurser i arbeidslivet på en likeverdig måte. Det er viktig at rekrutteringen til de ulike sektorene blir mest mulig kjønnsmessig balansert. Det samme gjelder rekruttering til lederstillinger.

KS la følgende til grunn følgende hovedretningslinjer for mellomoppgjøret 2009:

«I hovedtariffoppgjøret 2008 ble det avtalt lønnstillegg for 2009 for stillinger som følger forhandlingsbestemmelsene i hovedtariffavtalens kapittel 4. Disse tilleggene, samt overheng til 2009 og anslått lønnsglidning i 2009, utgjør samlet sett en lønnsvekst på om lag 4,7 %. Kombinert med et anslag for prisvekst i 2009 på om lag 2 % innebærer dette en betydelig reallønnsvekst og kjøpekraftsforbedring uten at det gis ytterligere tillegg ved årets oppgjør. Det er derfor ikke grunnlag for ytterligere sentrale lønnsendringer ved årets oppgjør.

For stillingene som omfattes av hovedtariffavtalens kapitler 3, pkt 3.4 og Kap 5 føres lokale forhandlinger i 2009 i henhold til de respektive forhandlingsbestemmelsene.

Offentlige tjenestepensjoner er en viktig del av arbeidet med pensjonsreformen. De offentlige tjenestepensjonsordningene må tilpasses endringene i folketrygden og underbygge de overordnede målene for pensjonsreformen. KS vil arbeide for at det fortsatt skal være tilnærmet like tjenestepensjonsordninger i offentlig sektor.

Pensjonsordningen i offentlig sektor bør:

- Gi pensjonsbestemmelser i samsvar med pensjonsforliket og meklingsresultatet fra 2008
- Være enkel
- Være et godt personalpolitisk verktøy.
- Ha akseptable og forutsigbare kostnader som sikrer en økonomisk bærekraftig ordning.
- Bidra til effektiv bruk av samfunnets ressurser; understøtte arbeidslinjen.»

2 Oppgjørene i privat sektor

2.1 LO-NHO-oppgjøret

Forhandlingene mellom LO og NHO ble gjennomført som et samordnet oppgjør. Forhandlingene startet opp 20. mars. Den 31. mars kom partene fram til et anbefalt forhandlingsresultat som senere er vedtatt.

Fra 1. april ble det gitt et generelt tillegg på kr 1,- per time. I tillegg ble det gitt ytterligere kr 1,- per time, dvs. totalt kr 2,- per time, til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2008 (ca. 319 000 kroner).

På bakgrunn av bedriftenes økonomiske situasjon kan partene lokalt avtale at tillegg helt eller delvis skal bortfalle eller utsettes til et senere tidspunkt. Det er en forutsetning at eventuell enighet ikke skal medføre avlønning i strid med overenskomstens lønnsbestemmelser.

Om lokale forhandlinger heter det at de skal føres på basis av de enkelte overenskomster og slik at tillegg skal gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs. bedriftens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne. De lokale forhandlingene skal være reelle.

Partene forutsatte at den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt skal være normgivende både for ledere og andre grupper av arbeidstakere i bedriftene, og for hele arbeidsmarkedet for øvrig.

2.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO-NHO-området

Den 31. mars kom også *YS og NHO* fram til et anbefalt forhandlingsresultat som senere er vedtatt av partene. Det ble gitt de samme lønnstilleggene som i oppgjøret mellom LO og NHO.

Mellom *HSH og LO* og mellom *HSH og YS* foreligger det vedtatte forhandlingsresultater som blant annet omfatter varehandel, transport, reiseliv, renhold, IT, apoteker og begravellesbyråer med flere. Mellom LO og HSH ble det på Landsoverenskomsten (Handel og Kontor (HK)) gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 1,- per time og et ytterligere tillegg fra samme dato på kr 1,- per time på minstelønnsattsene i trinn 1-6. På Grossistoverenskomsten (Norsk Transportarbeiderforbund) ble det også gitt kr 1,- per time i generelt tillegg fra 1. april og et ytterligere tillegg på kr 1,- på minstelønnsattsene. Andre avtaler fulgte modellen fra LO-NHO-oppgjøret med hensyn til tillegg.

På bakgrunn av bedriftenes økonomiske situasjon kan partene lokalt avtale at tillegg helt eller delvis skal bortfalle eller utsettes til et senere tidspunkt. Det er en forutsetning at eventuell enighet ikke skal medføre avlønning i strid med overenskomstens lønnsbestemmelser.

Mellom *YS og HSH* ble det på Funksjonæravtalene og på Kontoroverenskomsten gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 1,- per time, og ytterligere

et tillegg på kr 1,- fra samme dato til arbeidstakere på minstelønnsattsene i trinn 1-6. På Grossistoverenskomsten (Parat og Yrkestrafikkforbundet) ble det også fra 1. april gitt kr 1,- per time i generelt tillegg og ytterligere et tillegg på kr 1,- på minstelønnsattsene. Andre avtaler fulgte modellen fra *YS-NHO*-oppgjøret med hensyn til tillegg.

På bakgrunn av bedriftenes økonomiske situasjon kan partene lokalt avtale at tillegg helt eller delvis skal bortfalle eller utsettes til et senere tidspunkt. Det er en forutsetning at eventuell enighet ikke skal medføre avlønning i strid med overenskomstens lønnsbestemmelser.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom LO/Handel og Kontor og HSH som vanligvis gir et tillegg per 1. februar, ble i år omregnet og flyttet til 1. april. Dette ga et tillegg på kr 3,- på minstelønnsattsene. På Grossistoverenskomsten (LO/NTF) ble garantitillegget kr 0,42 fra 1. april.

Også innen *YS-HSH*-området ble tillegg etter garantiordningen fra 1. februar omregnet og flyttet til 1. april.

I HUK¹-området ble forhandlingene avsluttet 16. juni med enighet mellom HSH og arbeidstakerorganisasjoner for private virksomheter innen helse, utdanning, kultur og frivillig sektor. Området omfattet syv landsomfattende overenskomster inngått som parallelle avtaler med til sammen 33 arbeidstakerorganisasjoner for 800 virksomheter med ca. 30 000 arbeidstakere. Tilleggene på de ulike overenskomstene fulgte resultater i korresponderende områder (staten, KS-området og helseforetakene).

I tillegg ble det avtalt at det skulle nedsettes et utvalg som skulle beskrive om det kan være mulig å være tilknyttet AFP-ordningen i privat sektor i kombinasjon med pensjonsbestemmelser i de ulike HUK-avtalene. Frist for dette arbeidet ble satt til 31. januar 2010.

Når det gjelder pensjon for HUK-virksomheter som i dag har en offentlig lik tjenestepensjon, avtalte partene å forholde seg til resultatet av meklingen i offentlig sektor, og forutsetter at tilpasninger for virksomheter på HUK-området vil skje tilsvarende det som framkommer av Riksmeklingsmannens møtebok.

Mellom *LO/HK og Samfo* (samvirkeforetak) foreligger det et godkjent forhandlingsresultat for Landsoverenskomsten som ga tilsvarende tillegg som for Landsoverenskomsten (HK) i LO-HSH-oppgjøret. På andre overenskomster med et lønns-

¹ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

nivå under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, ble det gitt et lavlønnstillegg på kr 1,- per time i tillegg til det generelle tillegget på kr 1,- per time fra 1. april 2009.

På bakgrunn av bedriftenes økonomiske situasjon kan partene lokalt avtale at tillegg helt eller delvis skal bortfalle eller utsettes til et senere tidspunkt. Det er en forutsetning at eventuell enighet ikke skal medføre avlønning i strid med overenskomstens lønnsbestemmelser.

For ansatte i *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* foreligger det vedtatte forhandlingsresultat mellom Finansforbundet og Finansnæringen Arbeidsgiverforening og mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finansnæringen Arbeidsgiverforening. Med virkning fra 1. mai 2009 ble det på lønnsregulativet gitt et generelt tillegg på kr 1 950 per år. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 1 950 per år til arbeidstakere med lavere lønnsnivå enn kr 373 567.

På bakgrunn av bedriftenes økonomiske situasjon kan partene lokalt avtale at tillegg helt eller delvis skal bortfalle eller utsettes til et senere tidspunkt. I en ensidig protokolltilførsel fra LO heter det at LO reagerer meget sterkt på og beklager at det i årets oppgjør mellom Finansnæringens Arbeidsgiverforening og Finansforbundet er enighet om å kunne lønne under tariffavtalens lønnsregulativ. Mellom LO og Finansnæringen Arbeidsgiverforening er det enighet om i fellesskap å gjennomgå systemet for lønnsdannelse i finanssektoren før hovedoppgjøret i 2010.

3 Oppgjørene i offentlig sektor

I det *statlige tariffområdet* startet forhandlingene 3. april. Den 30. april ble det brudd i forhandlingene mellom staten v/Fornyings- og administrasjonsdepartementet og LO Stat, YS Stat, Unio Stat og Akademikerne. Norges Farmaceutiske Forening brøt også forhandlingene 30. april. Oppgjørene gikk så til mekling. Den 4. juni ble partene enige om et meklingsforslag. Fornyings- og administrasjonsdepartementet godtok forslaget, mens arbeidstakerorganisasjonene anbefalte forslaget. Svarfrist ble satt til 25. juni. Forslaget hadde følgende økonomiske hovedpunkter:

- Det ble gitt et kombinert krone- og prosenttillegg på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai 2009. Tillegget var på kr 2 400 opp til og med lønnstrinn (ltr) 45, og et prosentvis tillegg på 0,68 prosent fra og med ltr 46 til og med ltr 80, og et kronetillegg fra ltr 81 og oppover på kr 4 800.

Det ble åpnet opp for lokale forhandlinger. Det ble imidlertid ikke avsatt midler sentralt til slike forhandlinger.

Om likelønn i staten ble partene enige om følgende protokolltilførsel:

«Det nedsettes en parts sammensatt arbeidsgruppe med representanter fra Fornyings- og administrasjonsdepartementet og hovedsammenslutningene som skal utarbeide konkrete forslag til tiltak for å sikre likelønn i staten. Arbeidsgruppen skal gjøre nødvendige undersøkelser og vurderinger for å fremme forslag til tiltak. Tiltakene skal gi grunnlag for et like lønnsloft i tilknytning hovedoppgjøret 2010. Tiltakene må tilpasses statens særpreg og blant annet bygge på likelønnskommisjonens rapport. Arbeidsgruppas rapport skal senest foreligge 1. februar 2010».

Under oppgjøret i 2008 ble partene enige om å sette ned et partssammensatt utvalg som skulle forberede behandling av offentlig tjenestepensjon, og vurdere den endelige tilpassing og utforming av AFP i offentlig sektor i lønnsoppgjøret i 2009. Utvalget skulle også vurdere særaldersgrensene. Tilsvarende formuleringer lå også i avtalen for kommunene.

I det *kommunale tariffområdet* startet forhandlingene i KS-området 15. april. Den 30. april ble det brudd i forhandlingene mellom KS og LO Kommune, Unio Kommune, YS Kommune og Akademikerne Kommune. Oppgjørene gikk så til mekling. Den 4. juni ble partene enige om et meklingsforslag.

Det ble ikke avtalt nye tillegg i 2009 utover de som ble avtalt i 2008-oppgjøret. I 2008-oppgjøret ble det avtalt at det fra 1. mai 2009 skulle gis et generelt tillegg på 3,1 prosent på den enkelte grunnlønn eller minimum kr 9 000. Minstelønnssetninger ble også økt fra samme dato. Videre ble det enighet om at minstelønnsnivået ved 20 års ansiennitet på kr 300 000 fra 1. mai 2009 for stillinger uten særskilt krav om utdanning, i framtida skal reguleres med den prosentvise endringen per 1. mai i folketrygdens grunnbeløp.

I *Oslo kommune* gikk også oppgjøret til mekling. Den 4. juni ble partene enige om et meklingsforslag som gir et tillegg fra 1. mai på 1,95 prosent eller minimum kr 6 000 per år.

Pensjon i offentlig sektor

Under meklingen i offentlig sektor (staten, KS-området og Oslo kommune) ble partene enige om å sette ned en parts sammensatt gruppe for å arbeide videre med løsningen av spørsmålene

knyttet til tjenestepensjon og AFP. Gruppen kom 4. juni fram til et enighetsdokument kalt avtale om offentlig tjenestepensjon og AFP i offentlig sektor. Der heter det:

«Dagens regler for offentlig tjenestepensjon (bruttoordningen) og AFP i offentlig sektor videreføres med nødvendige tilpasninger til innføring av fleksibel alderspensjon i folketrygden fra 2011, og med de tilpasninger som følger av Stortingets vedtak fra mai 2005.

I tråd med Stortingets vedtak skal alderspensjon fra offentlige tjenestepensjonsordninger levealdersjusteres og reguleres etter nye regler på samme måte og fra samme tidspunkt som alderspensjon fra folketrygden.

Levealdersjustering i dagens offentlige tjenestepensjon gjennomføres slik at grunnlovsvernet ivaretas. Det gis en individuell garanti for opptjente rettigheter i tjenestepensjonsordningene pr. 1. januar 2011 som sikrer at medlemmer av offentlige tjenestepensjonsordninger med 15 år eller mindre igjen til 67 år er sikret 66 prosent av pensjonsgrunnlaget ved 67 år etter 30 års opptjening.

Personer som velger å ta ut alderspensjon fra folketrygden før 67 år kan ikke i tillegg ta ut folketrygd- eller tjenestepensjonsberegnet AFP.

Beregning av tjenestepensjon – herunder samordning med alderspensjon i folketrygden – skal skje slik at tjenestepensjonen ikke påvirkes av når den nye fleksible alderspensjonen fra folketrygden tas ut. Det gis anledning til å kompensere for levealdersjusteringen av tjenestepensjonen ved å stå i stilling ut over 67 år.

Det vises til at Fornøyings- og administrasjonsdepartementet har en pågående prosess i samarbeid med partene i arbeidslivet for vurdering av særaldersgrenser og fratreden ved disse. Det avtales ikke endringer i gjeldende særaldersgrenser i forbindelse med lønnsoppgjøret 2009.»

I Oslo kommune skal det ikke gjøres endringer i pensjonsvedtektenes formelle status, jf. fellesbestemmelsenes §7.1 annet ledd som garanterer 70 prosent av sluttlønn.

Brev av 3. juni 2009 fra statsministeren til Riksmeklingsmannen (jf. undervedlegg 1) ble vedlagt Riksmeklingsmannens møtebok.

I den partsammensatte arbeidsgruppen under meklingen ble det også lagt fram et kombinasjonsalternativ som ble vedlagt Riksmeklingsmannens møtebok.

Tabell 1.1 Minstelønnsatser i KS-området med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år eller 16 år)

Stillingsgrupper	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. mai 2008	1. mai 2009	Endring	1. mai 2008	1. mai 2009	Endring
Stillinger uten særskilt krav om utdanning ¹	223 700	232 700	9 000	280 000	289 000	9 000
Fagarbeiderstillinger/ tilsvarende fagarbeiderstillinger	263 100	272 100	9 000	306 000	316 500	10 500
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	301 300	310 700	9 400	343 000	353 700	10 700
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med ytterligere spesialutdanning	320 300	330 300	10 000	362 000	375 400	13 400
Stillinger med krav om mastergrad	340 500	351 100	10 600	402 000	414 500	12 500
	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 16 år		
	1. mai 2008	1. mai 2009	Endring	1. mai 2008	1. mai 2009	Endring
Lærer	306 200	316 400	10 200	380 000	391 800	11 800
Adjunkt	334 400	349 000	14 600	401 000	414 700	13 700
Adjunkt (med tilleggsutdanning)	348 300	364 100	15 800	422 000	437 400	15 400
Lektor	363 600	381 400	17 800	452 000	468 900	16 900
Lektor (med tilleggsutdanning)	375 800	395 000	19 200	474 000	492 200	18 200

¹ Per 1. mai 2008 skal arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 290 000 i 100 % stilling og per 1. mai 2009 ikke lavere enn kr 300 000.

4 Oppgjørene i Spekter-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom Spekter og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, Unio, Akademikerne og mellom Spekter og Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i Spekter, SAN.

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2009 på kr 1 950 per år. Det ble gitt ytterligere et tillegg på kr 1 950 per år til arbeidstakere med en årslønn lavere enn kr ca. 319 000 i 2008. Også i dette oppgjøret kunne de lokale parter avtale at tilleggene kunne bortfalle helt eller delvis eller utsettes til et senere tidspunkt. Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeföreningen) gis det ikke sentrale tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

For helseforetakene samt Lovisenberg Diakonale sykehus kom Spekter og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvis forhandlingene (A2). Avtalen innebar at det ble gitt et generelt tillegg på kr 9 000, og at minstelønnsatsene ble hevet fra 1. september 2009. Tilleggene inkluderer tillegg gitt i de innledende sentrale forhandlingene. Avtalen innebar også at minstelønnen i stillingsgruppe I for ansatte med 20 års ansiennitet (stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdan-

ning), skal være minimum kr 300 000 fra 1. september 2009. Det skal ikke gjennomføres lokale forhandlinger i 2009.

For helseforetakene samt Lovisenberg Diakonale sykehus kom Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvis avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet i de sentrale forbundsvis forhandlingene (A2). For medlemmer av Norsk Sykepleierforbund ble det gitt et generelt tillegg på 2 prosent til spesialsykepleiere/jordmødre og på 1,5 prosent til øvrige medlemmer fra 1. november 2009. Dessuten ble minstelønnsatser hevet fra 1. november. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger i 2009. For de øvrige forbundene ble det inngått avtaler med tilsvarende økonomiske tillegg.

Den norske legeförening og Spekter kom til enighet i de sentrale forbundsvis forhandlingene (A2). Det ble fra 1. januar 2009 gitt tillegg til turnusleger og leger i spesialisering som varierte fra kr 14 000 til kr 23 000. For leger i spesialisering ble lønnsoppgjøret avsluttet ved de sentrale tilleggene, mens forhandlingene fortsatte lokalt for de øvrige legene. De øvrige foreningene i Akademikerne Helse og Spekter har gjennomført lokale forhandlinger.

I tariffområdet Spekter ble partene i 2008 enige om at de endringene som blir gjort i de offentlige tjenestepensjonsordningene (med tilknyttet AFP-ordning) i kommunal sektor og i staten, skal gjøres gjeldende også i de av Spekters medlemsvirksomheter, herunder helseforetakene og Lovisenberg Diakonale Sykehus AS, som har slik ordning når endringen vedtas.

5 Konflikter i 2009-oppgjøret

Meklingen mellom NHO Luftfart og Norsk Flygerforbund ble avsluttet uten resultat 1. oktober 2009. Det var varslet streik blant flygerne som var omfattet av meklingen. Regjeringen besluttet samme dag som meklingen ble brutt å foreslå tvungen lønnsnemnd, og streik ble ikke iverksatt.

Tabell 1.2 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for Unios medlemsforbund. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år)

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. juli/ 1. august 2008	1. november 2009	Endring	1. juli/ 1. august 2008	1. november 2009	Endring
Grunnstillinger	300 000	310 000	10 000	345 000	354 000	9 000
Stillinger med spesialkompetanse	325 000	330 000	5 000	380 000	385 000	5 000

Tabell 1.3 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for LO- og YS-forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år)

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. juli 2008	1. september 2009	Endring	1. juli 2008	1. september 2009	Endring
Stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning ¹	230 000	239 000	9 000	280 000	289 000	9 000
Fagarbeiderstillinger/3 års videregående utdanning m.m.	265 000	274 000	9 000	305 000	317 000	12 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	300 000	310 000	10 000	345 000	354 000	9 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med spesialutdanning	325 000	330 000	5 000	380 000	385 000	5 000

¹ Etter 20 års ansiennitet er mistelønnsatsen fra 1. juli 2008 kr 290 000 og fra 1. september 2009 kr 300 000.

Undervedlegg 1

Brev av 3. juni 2009 til Riksmeklingsmannen fra statsminister Jens Stoltenberg

Jeg viser til årets lønnsoppgjør i offentlig sektor der det også forhandles om tilpasninger i offentlig tjenestepensjon. Disse forhandlingene bygger på avtalen om AFP i offentlig sektor i lønnsoppgjøret 2008. Jeg viser også til arbeidet i den partssammensatte arbeidsgruppen under ledelse av arbeids- og inkluderingsminister Dag Terje Andersen som har resultert i at partene er enig om videreføring av dagens regler for offentlig tjenestepensjon og AFP i offentlig sektor. Dette er nedfelt i et dokument av 3. juni 2009.

Partene har blitt enige om at dagens regler for offentlig tjenestepensjon (bruttoordningen) og AFP i offentlig sektor videreføres med nødvendige tilpasninger til innføring av fleksibel alderspensjon i folketrygden fra 2011, og med de tilpasninger som følger av Stortingets vedtak fra mai 2005.

I tråd med Stortingets vedtak skal alderspensjon fra offentlige tjenestepensjonsordninger levealdersjusteres og reguleres etter nye regler på samme måte og fra samme tidspunkt som alderspensjon fra folketrygden.

Levealdersjustering i dagens offentlige tjenestepensjon gjennomføres slik at grunnlovsvernet ivaretas. Det gis en individuell garanti for opptjente rettigheter i tjenestepensjonsordningene pr. 1. januar 2011. Denne sikrer at medlemmer av offentlige tjenestepensjonsordninger med 15 år eller mindre igjen til 67 år er sikret 66 prosent av pensjonsgrunnlaget ved 67 år etter 30 års opptjening.

Personer som velger å ta ut alderspensjon fra folketrygden før 67 år kan ikke i tillegg ta ut folketrygd- eller tjenestepensjonsberegnet AFP.

Beregning av tjenestepensjon – herunder samordning med alderspensjon i folketrygden – skal skje slik at tjenestepensjonen ikke påvirkes av når den nye fleksible alderspensjonen fra folketrygden tas ut. Det gis anledning til å kompensere for levealdersjusteringen av tjenestepensjonen ved å stå i stilling ut over 67 år.

Regjeringen er innstilt på å fremme forslag for Stortinget om endringer i de lovbestemte offentlige tjenestepensjonsordningene i tråd med innholdet i enighetsdokumentet. Regjeringen legger til grunn at hovedtrekkene i endringene i reglene for tjenestepensjon i staten også gis virkning for øvrige offentlige tjenestepensjonsordninger.

Med vennlig hilsen

Jens Stoltenberg

Vedlegg 2**Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.**

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedslønnen eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og per beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet «per beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner mm.

Grunnlaget for utvalgets beregning av årslønn er lønnsstatistikken. I lønnsstatistikken måles gjennomsnittlig lønn for lønnstakere som er i arbeid på tellingstidspunktet. Dette betyr at endringer i sykefraværet ikke vil påvirke årslønnsveksten slik den beregnes av utvalget.

Lønn per normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber omregnet til heltidsjobber (med andel av fulltidsjobb som vekt). Andelen fulltidsjobb for deltidsansatte vurderes ut fra avtalt arbeidstid i forhold til avtalt arbeidstid for heltidsansatte. Personer som er permitterte av arbeidsgiver, regnes ikke for å ha jobb. Gjennomsnittlig antall utførte timeverk i et normalårsverk, vil avhenge av antall virkedager, mengde overtid og alle typer fravær, og vil variere mellom næringer og over tid.

Lønn i nasjonalregnskapet er definert som lønnskostnader fratrukket arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier, og skal omfatte ordinære lønnsutgifter som påløper under produksjonspro-

sessen, bonusutbetalinger knyttet til arbeidsforhold, samt naturallønn som fordel ved fri bil (eller bruk av bil til redusert pris), gratis telefon og aviser mv. Lønn i nasjonalregnskapet inkluderer også avlønning for overtidarbeid og lønn utbetalt til arbeidstakere under sykdom i arbeidsgiverperioden, det vil si de første 16 dager av sykefraværsforløp etter dagens regelverk. For sykefravær utover arbeidsgiverperioden, har arbeidstakeren krav på sykepenger fra Arbeids- og velferdsetaten. Sykepenger regnes i nasjonalregnskapet som trygd, og inngår dermed ikke i lønnsbegrepet. For eksempel vil en nedgang i langtidssykefraværet isolert sett øke arbeidsgivernes samlede lønnsutbetalinger (til fast ansatte lønnstakere), mens trygdeutbetalingene reduseres.

Lønn per normalårsverk, definert som forholdet mellom lønn og antall normalårsverk, er et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Veksten i lønn per normalårsverk i nasjonalregnskapet kan tolkes som utviklingen i virksomhetenes samlede lønnsutgifter per beregnet heltidsstilling.

Lønn per utførte timeverk

Lønn per utførte timeverk er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter ekskl. arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte timeverk inngår overtidstimer, mens fravær på grunn av ferie, sykdom eller permisjon ikke inngår. Mer overtidarbeid bidrar til å øke antall utførte timeverk, mens høyere fravær trekker utførte timeverk ned. Antall utførte timeverk er også påvirket av kalendermessige forhold (bevegelige helligdager og skuddår). Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Timelønnskostnader og årslønn

Utviklingen i nasjonalregnskapsbegrepet lønn per normalårsverk kan utvikle seg annerledes enn timelønnskostnadene bl.a. som følge av endringer i overtid, antall virkedager og sykefravær. Mens endringer i antall virkedager jevnes ut over tid, og

således ikke har betydning for den underliggende utviklingen i relative lønnskostnader vis-à-vis utlandet, vil endringer i sykefravær, overtid, ferie mv. kunne gi uttrykk for reelle bidrag til utviklingen i lønnskostnadene.

Timelønnskostnadene som omtales i kapittel 3.1 utgjør i hovedsak samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver) og indirekte lønnskostnader (arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver, samt naturallønn). Antall utførte timeverk regnes eksklusive fravær, som for eksempel ferie, permisjon og sykefravær, men inklusive overtid.

Årslønn for en lønnstakergruppe er definert som gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner m.v. Årslønnen kan dermed sies å gi et samlet uttrykk for veksten i de avtalte lønnsattsene for arbeidstakerne i gruppen som en betrakter.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i betalt fravær, f.eks. sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår

- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepengene

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor, vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

I nasjonalregnskapet opereres det med de to lønnsbegrepene lønn per normalårsverk og lønn per utførte timeverk, jf. omtale i dette vedlegget. Tabell 2.1 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge.

I 2008 var veksten i timelønnskostnadene i Fastlands-Norge 0,3 prosentpoeng lavere enn veksten i lønn per normalårsverk. Dette kan tilskrives flere virkedager i 2008 enn året før. Økning i andre arbeidskraftkostnader, høyere sykefravær og reduksjon i bruken av overtid trakk i motsatt retning. I 2009 økte timelønnskostnadene med 0,9 prosentpoeng mer enn lønn per normalårsverk. Denne utviklingen må særlig ses i sammenheng med en reduksjon i bruken av overtid og en økning i sykefraværet. Tallene for 2008 og 2009 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for

Tabell 2.1 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i Fastlands-Norge. Bidrag i prosentpoeng

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*	2009*
Lønnskostnader pr. time, prosent	7,5	5,7	4,9	2,8	4,1	5,7	5,7	5,6	4,2
Lønn per normalårsverk, prosent	5,1	5,4	3,7	4,7	3,8	4,7	5,5	5,9	3,3
Avvik i prosentpoeng ¹	2,4	0,3	1,2	-1,9	0,3	1,0	0,2	-0,3	0,9
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ² :									
- Fravær	0,1	0,2	0,4	-1,0	-0,3	0,2	-0,1	0,1	0,4
- Overtid	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	-0,3	0,0	0,2	0,4
- Ferie	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Antall virkedager	0,4	0,0	-0,3	-0,1	0,4	0,8	0,0	-0,8	0,0
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	1,3	0,0	0,1	0,1	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1

* Foreløpige tall.

¹ Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn lønn per normalårsverk.

² Økt fravær og ferieutvidelser vil bidra til høyere timelønnskostnader sammenliknet med lønn per normalårsverk. Økt overtid og flere virkedager vil trekke i motsatt retning.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. «Andre arbeidskraftkostnader» i tabell 2.1) bygger på et svært foreløpig kildemateriale.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen mellom to år for ulike lønnstakergrupper.

I praksis vil størrelsen på overhenget ofte være et tolkingsspørsmål, bl.a. knyttet til tidspunktene for når lønnsøkningen skjer. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år, og som ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang, og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det forutsatt en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Bonus utbetalt i ett år får dermed virkning for lønnsveksten i beregningsåret, men får ikke virkning for lønnsveksten året etter. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For de fleste hovednæringsområdene i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng definisjonen av overheng gitt ovenfor. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken (lønnsstatistikken) per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønns-

endring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen senere i vedlegget) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for tariffområder er derimot ikke fullt ut i samsvar med den prinsipielle definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken (september/oktober¹) holder seg på samme nivå ut året. Det betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået på tellingspunktet i forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning til det forholdet at vi har lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Denne beregningsmetoden gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i HSH-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, kommunene, undervisningssektoren og Spekter-bedrifter. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og kan gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn et beregnet lønnsnivå ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvis forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, tillegg på minstelønnsatser etc. som følge av sentrale eller forbundsvis forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvning

¹ For kommuneansatte er tellingspunktet 1. desember.

ger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. For ansatte i staten og i kommunene med sentral lønnsdannelse, er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre grense. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene overføre penger fra driftsbudsjettet til lønnsmidler. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.3 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i bidrag fra overheng fra året før og bidrag fra tariff tillegg og lønnsglidning i beregningsåret. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhengen til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene². Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i de fleste næringshovedområder³ i privat sektor med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent av alle ansatte i næringshovedområdene med i gjennomsnitt om lag 67 prosent, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. I stat og kommune og helse-

foretakene er det fulltelling. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontant lønnsbegrepet, gjennomsnittlig månedslønn. I månedslønningen inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg⁴ og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturaltelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene utenom bonus er et gjennomsnitt per måned for perioden «hittil i år», dvs. fra 1. januar til tellingstidspunktet for statistikken. Bonuser og provisjoner med videre er et beregnet gjennomsnitt per måned for perioden 1. oktober året før og til tellingstidspunktet. Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

Den lovbestemte alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/uke. Ved arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid på 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er time-lønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig

² For fiskeoppdrett ble det for første gang utarbeidet lønnsstatistikk i 2002. Fiskeoppdrett har vært med i NHO-tallene siden 1999.

³ I følge Standard for næringsgruppering (SN2007).

⁴ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallings tillegg, skift tillegg, smusstilllegg, off-shoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f. eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. I offisiell lønnsstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedslønnen for arbeidstakere som har time-lønn. Avtalt arbeidstid er eksklusiv spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke, blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltid og deltid

I lønnsstatistikken regnes som nevnt alle ansatte med en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer per uke som heltidsansatte. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlige eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. Deltidsansatte er definert som alle ansatte som har avtalt arbeidstid på mindre enn 33 timer per uke eller en stillingsandel på mindre enn 100 prosent⁵.

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenlikne lønn mellom hel- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkodning til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes i størst mulig grad standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskodning C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdanningsregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskodning som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsstatistikk

SSB utarbeider en kvartalsvis lønnsindeks i privat sektor. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget trekkes blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken, og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. Siden 1. kvartal 2009 har SSB publisert endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for de samme næringsområder som i strukturstatistikken med unntak av fiskeoppsett.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken for lønn (lønnsstatistikken). Lønnsbegrepene (utbetalt avtalt lønn og månedslønn i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken for lønn. Utviklingen i utbetalt avtalt lønn, som er hovedkomponenten i månedslønnen i alt, er direkte sammenliknbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedslønnen er derimot ikke direkte sammenliknbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i strukturstatistikken, mens i den kvartalsvise lønnsindeksen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkkvartalets utløp.

⁵ Enkelte yrker (f. eks. piloter) hvor det arbeides mindre enn 33 timer per uke, regnes likevel som heltidsansatte.

Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst, jf. også boks 1.1 i kapittel 1

Beregningene som utvalget legger fram i tabell 1.1 i kap. 1, bygger på Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Videre bygger beregningene i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. SSBs lønnsstatistikk er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

I privat sektor bygger SSBs lønnsstatistikk på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder⁶ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent, med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. Foretakene som omfattes av det årlige utvalget, leverer data på elektroniske media og i økende grad via Altinn-portalene⁷.

I offentlig sektor bygger lønnsstatistikken for ansatte i staten på opplysninger fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister (SST) hos Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet, mens den for ansatte i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet bygger på opplysninger fra Personal administrativt informasjonssystem (PAI) hos KS. Både for ansatte i staten, i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet og i helseforetakene er det totaltelling. SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og for ansatte i de statlige helseforetakene. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for ansatte både i staten, de statlige helseforetakene, kommunene og for undervisningssektoren.

I beregningene forutsettes det at det ikke skjer noen glidning fra tellingstidspunktet for lønnsstati-

stikken og ut året. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Dette har forholdsvis liten betydning for gjennomsnittlig årslønn og årslønnsvekst, men kan i noe større grad påvirke størrelsen på overhenget til neste år.

I beregningene av årslønn for heltidsansatte i privat sektor etter næringshovedområde inngår som hovedregel de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med definisjonen av heltid i offisiell lønnsstatistikk. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan SSB sette andre grenser. For ansatte i staten og kommunene inkl. undervisningssektoren er heltid definert som dellønnsprosent/stillingandel på 100 prosent. For de statlige eide helseforetakene har en også mulighet for å sette grenser mellom heltid og deltid som i privat sektor.

Deltidsansatte er alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller dellønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er om lag 44 prosent i varehandelen (utfører om lag $\frac{1}{3}$ av årsverkene) og om lag 34 prosent blant undervisningspersonale (utfører om lag $\frac{1}{4}$ av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabell 1.1 i kapittel 1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere unntatt for helseforetakene hvor andelen ligger rundt 48 prosent.

⁶ Ifølge Standard for næringsgruppering (SN2007)

⁷ Internettportal for offentlig innrapportering

Vedlegg 3

Kursutviklingen for norske kroner

Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronkursen de siste årene. En omtale av valutakursutviklingen lenger tilbake i tid gis i NOU-rapport 2003:10.

Kronekursindekser

Industriens effektive valutakurs er en nominell effektiv kronkurs beregnet på grunnlag av kursene på NOK mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Stigende indeksverdi betyr depresierende kronkurs.

Den importveide valutakursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av 44 valutakurser. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges import fra 44 land, som dekker 97 prosent av total import. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Stigende indeksverdi betyr depresierende kronkurs. Indeksen er beregnet etter samme prinsipp som konkurransekursindeksen.

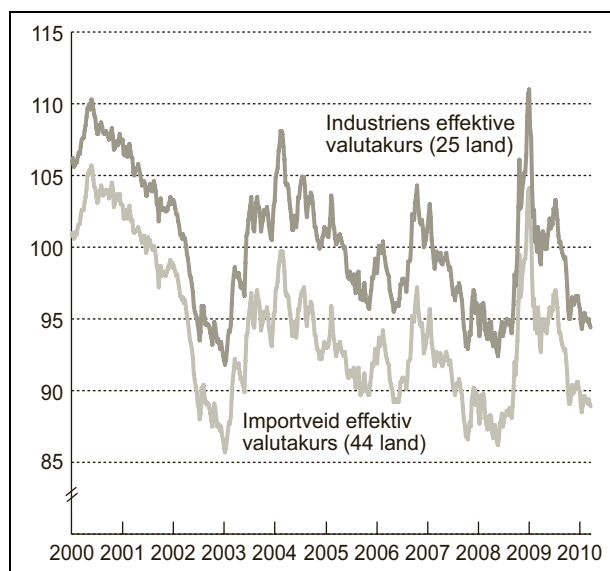
Utviklingen i de to valutakursindeksene de siste ti årene er illustrert i figur 3.1 nedenfor.

Utviklingen i kronkursen de siste årene

Målt ved industriens effektive kronkurs styrket kronen seg markert fra sommeren 2000 til vinteren 2002/2003, jf. figur 3.1. På sitt sterkeste i januar 2003 var kronen hele 17 prosent sterkere enn det svakeste nivået fra mai 2000. Den markerte kronestyrkingen i denne perioden må trolig ses i sammenheng med den betydelige positive rentedifferansen mellom Norge og handelspartnerne, jf. figur 3.2.

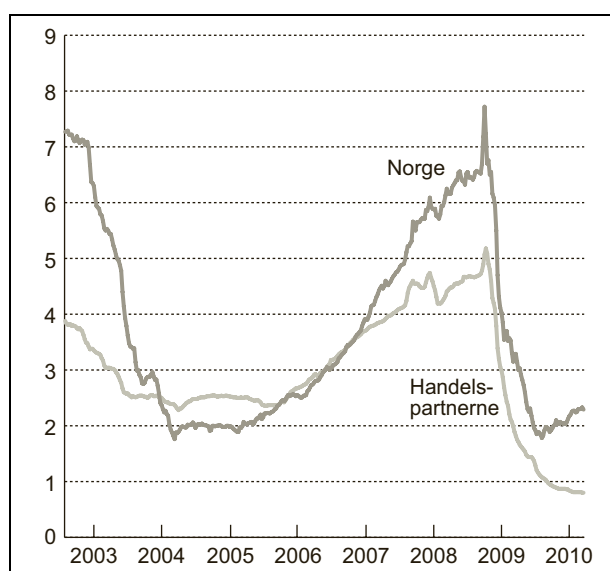
Gjennom 2003 falt rentedifferansen mellom Norge og handelspartnerne betydelig, noe som bidro til at kronkursen svekket seg markert. I januar 2004 var nivået på pengemarkedsrentene i Norge lavere enn nivået hos et vektet gjennomsnitt av handelspartnerne. Samtidig var kronkursen på sitt svakeste nivå siden februar 2001.

Kronen styrket seg klart fra starten av 2004 til sommeren 2008, perioden sett under ett. Målt ved industriens effektive valutakurs styrket kronen

Figur 3.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kronkurs. Fallende kurve angir sterkere kronkurs

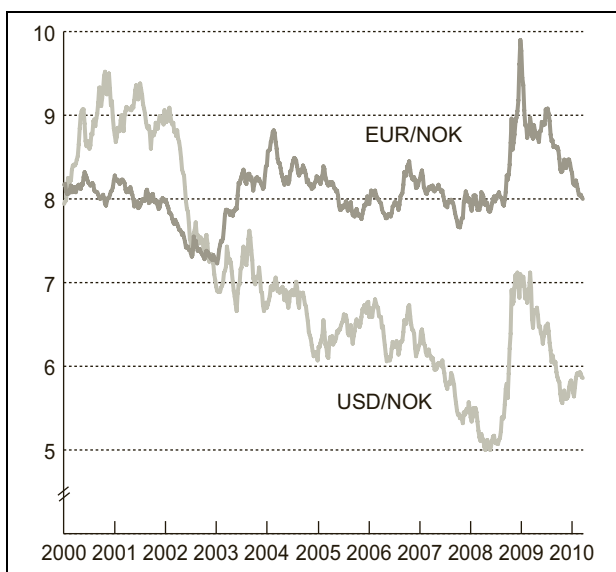
Kilde: Reuters EcoWin.

Figur 3.2 Tremåneders pengemarkedsrente i Norge og hos handelspartnerne¹. Prosent.

¹ Grunnet manglende datatilgjengelighet er Sør-Korea og Kina ikke med i beregningen. Tallgrunnlaget utgjør dermed drøyt 94 prosent av handelspartneraggregatet, jf. boks 3.2.

Kilde: Reuters EcoWin.

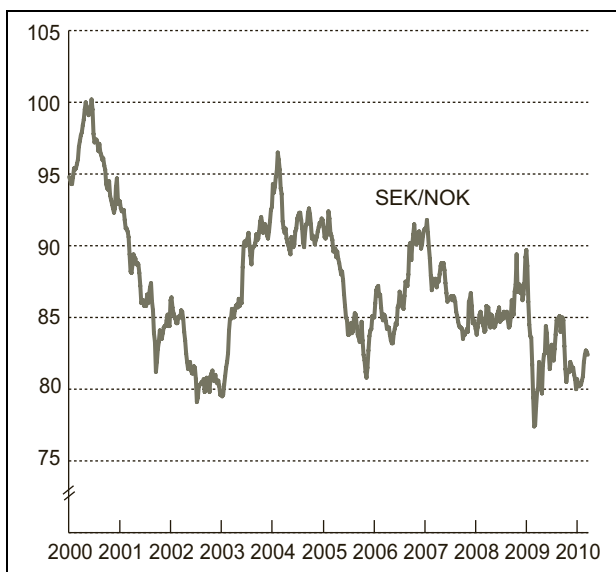

Figur 3.3 Utviklingen i norske kroner per euro og amerikansk dollar. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Reuters EcoWin.

seg med 12 prosent fra februar 2004 til august 2008. I samme periode økte rentedifferansen mellom Norge og handelspartnerne, målt ved differansen mellom tremåneders pengemarkedsrenter, fra om lag $-1/2$ til 2 prosentpoeng.

Høsten 2008 bidro den internasjonale finanskrisen til store svingninger i både rente- og valutamar-

Figur 3.4 Utviklingen i norske kroner per svenske kroner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Reuters EcoWin.

kedene. I andre halvår av 2008 svekket kronen seg med drøyt 18 prosent. Gjennom 2009 ble imidlertid mye av denne svekkelsen reversert, og ved utgangen av 2009 var kronen i overkant av 13 prosent sterkere enn ved starten av året. Hittil i år har kronen styrket seg ytterligere, og var i midten av mars om lag $1\frac{1}{2}$ prosent sterkere enn ved begynnelsen av året.

Tabell 3.1 Vekter i industriens effektive valutakurs og l44

	Vekter i industriens effektive valutakurs ¹	Importvekter ²
1 Euroområdet	41,2	358,5
2 Sverige	20,2	148,0
3 Danmark	7,4	71,4
4 Kina	4,2	67,0
5 Storbritannia	7,6	62,1
6 USA	5,6	56,2
7 Canada	0,7	29,3
8 Polen	3,5	25,5
9 Russland	0,8	23,1
10 Japan	2,4	22,9
11 Sør Korea	1,5	13,8
12 Brasil		13,5
13 Sveits	1,1	11,5
14 Tsjekkia	1,0	9,0
15 Taiwan		8,1
16 Botswana		7,1
17 Tyrkia	0,7	6,9
18 Litauen		6,5
19 Estland		5,7
20 Romania		5,7
21 Ungarn		5,2
22 Sør Afrika		4,8
23 Singapore	0,8	4,5
24 Thailand		4,4
25 India	0,5	4,1
26 Malaysia		4,1
27 Latvia		3,3
28 Hong Kong	0,8	2,9
29 Island		2,8
30 Australia		2,7
31 Surinam		2,5
32 Peru		2,5
33 Ukraina		2,4
34 Filippinene		2,1
Sum	100	1000

¹ Vekter benytter fra og med 1. februar 2010.

² Importvekter fra 2008.

Kilde: Norges Bank.

I midten av mars i år var kronen 2 prosent sterkere mot euro og hele 30 prosent sterkere mot dollar enn for ti år siden, jf. figur 3.3. Det har vært betydelige svingninger i perioden.

Også målt mot den svenske kronen har den norske kronen styrket seg de siste ti årene, jf. figur 3.4. I midten av mars i år var den norske kronen 15 prosent sterkere enn for ti år siden. Det har imidlertid vært store svingninger gjennom perioden.

Tabell 4.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2004 – 2010

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>g Minstefradrag for pensjonsinntekt</i>							
Sats, pst,	24,0	24,0	24,0	26,0	26,0	26,0	26,0
Øvre grense, kr	47 500	49 400	51 100	53 400	56 100	58 900	60 950
Nedre grense, kr	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000
<i>h Lønnsfradrag³, kr</i>							
	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800
<i>i Særfradrag for alder og uførhet, kr</i>							
	18 360	19 368	19 368	19 368	19 368	19 368	19 368
<i>j Avtrappingssats, skattein- reduksjonsregelen, pst.</i>							
	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0
<i>k Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>							
Enslige, kr	88 600	92 100	95 300	99 600	104 600	109 850	113 700
Ektepar, kr	143 800	151 000	156 300	163 300	171 500	198 150	206 700
<i>l foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>							
Øvre grense, ett barn, kr	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000
Øvre grense, to barn, kr	30 000	30 000	30 000	30 000	40 000	40 000	40 000
Øvre grense, tre barn, kr	30 000	35 000	35 000	35 000	55 000	55 000	55 000
Øvre grense, fire barn, kr	30 000	40 000	40 000	40 000	70 000	70 000	70 000
Osv.							
<i>n Generelle satser for barnetrygd⁴</i>							
Pr. barn, kr	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640
<i>q Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms, kr</i>							
	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840

¹ For næringsinntekt over 12 G ble det betalt 7,8 pst. trygdeavgift fram til og med 2004.

² For skattytere i Finnmark og Nord-Troms utgjør satsen 7 pst.

³ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁴ Enslige forsørgere får barnetrygd for et barn mer enn det de har. Enslige forsørgere med overgangsstonad får dessuten 7 920 kroner ekstra for barn 1-3 år.

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 4.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-30.4.2010. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹	
				Pensjon før 1.1.92 ²	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-0.04.95 ⁵	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-0.04.98 ⁶	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-0.04.99 ⁷	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03-30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁸	141 300	135 660
1.05.04-30.04.05	58 778	105 408	190 240 ⁹	146 064	140 244
1.05.05-30.04.06	60 699	108 852	199 512 ¹⁰	150 840	144 828
1.05.06-30.04.07	62 892	112 788	206 712	156 288	150 060
1.05.07-30.04.08	66 812	119 820	219 600	166 032	159 420
1.05.08-30.04.09 ¹¹	70 256	136 296	251 496	180 912 ¹²	173 532 ¹²
1.05.09-30.04.10 ¹³	72 881	143 568	265 272	187 668	180 012

¹ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.

² Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengttall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengttall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴ Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Høy sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Høy sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

⁸ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.

⁹ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2004. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,825 G.

¹⁰ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2005. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,85 G.

¹¹ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.2008. Høy sats utgjør 94 pst. av grunnbeløpet.

¹² Sluttpoengttallet hevet fra 3,3 til 3,5 fra 1.5.2008.

¹³ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.09. Høy sats utgjør 97 pst. av grunnbeløpet.

Kilde: Arbeidsdepartementet.

Tabell 4.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges handelspartnere Prosentvis vekst fra året før

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sverige	4,3	6,3	4,7	4,4	3,1	2,0	3,3	3,6	3,0	4,3
Tyskland	5,2	1,9	3,4	3,1	2,6	-1,0	5,0	0,7	2,5	5,0
Storbritannia	4,6	7,8	4,2	6,5	3,3	4,8	2,6	3,9	2,5	1,8
Danmark	3,6	5,8	4,5	4,1	0,3	4,5	4,1	5,7	3,4	2,6
Nederland	2,8	7,7	4,5	4,6	2,5	1,9	1,1	1,9	3,3	2,0
USA	4,2	5,2	4,3	4,3	2,7	2,7	0,9	1,9	3,0	
Kina										
Finland	3,7	6,0	4,2	4,4	5,1	3,6	3,7	3,1		
Frankrike	1,7	1,9	2,1	1,8	1,9	2,2	3,4	2,7	3,0	0,3
Polen	8,3	7,9	3,5	3,0	3,3	4,4	6,2	10,5	10,4	4,5
Italia	2,2	3,7	5,1	5,1	5,4	2,7	2,6	2,7	2,6	4,0
Belgia	5,4	1,5	3,9	2,0	2,9	2,4	2,5	1,9	3,0	4,6
Spania	2,8	4,4	5,3	5,1	4,2	3,7	4,2	3,8	4,8	5,5
Japan	0,6	1,0	-1,3	0,9	0,7	1,7	0,5	-0,3	1,8	
Sør-Korea	6,3	6,3	10,2	5,2	6,9	6,2	8,1	7,7	2,0	
Østerrike	2,6	2,0	2,6	1,9	0,9	3,4	2,7	3,4	5,4	5,6
Sveits	1,3	2,7	1,8	1,1	0,5	1,1	1,1	1,5		
Tsjekkia	8,7	8,6	5,9	5,6	6,0	3,6	5,4	8,0	6,2	6,7
Irland	7,6	11,7	5,5	4,4	5,0	3,6	3,4	6,2		
Russland										
Singapore	7,8	9,2	-1,7	3,0	0,1	-1,0	-0,6	6,3	0,5	
Hong Kong										
Tyrkia										
Canada	2,7	2,4	3,8	2,8	3,8	2,8	2,5	3,2	2,1	
India										
Norges handelspartnere	4,1	5,0	4,0	4,0	2,8	2,3	3,4	3,2	3,2	3,7
<i>Memo:</i>										
Norge	5,6	6,0	6,0	4,1	3,3	4,7	6,1	4,7	5,6	4,7

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Tabell 4.4 Lønnskostnader per ansatt i privat sektor hos Norges handelspartnere Prosentvis vekst fra året før.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sverige	6,8	4,1	2,6	2,5	4,6	3,2	2,0	5,2	0,6	1,2
Tyskland	2,0	1,6	1,3	1,6	0,1	-0,1	1,3	1,1	2,1	-1,1
Storbritannia	5,8	4,8	2,9	4,6	3,3	3,0	3,3	5,3	1,9	0,5
Danmark	3,1	4,1	3,7	3,5	3,2	4,5	3,5	3,3	4,8	4,4
Nederland	4,8	4,8	4,4	3,2	3,4	0,9	2,6	3,1	3,6	2,5
USA	7,0	3,2	3,0	4,0	4,1	3,3	4,0	4,0	2,4	-0,8
Kina										
Finland	4,1	5,1	1,4	2,6	3,4	3,5	3,0	3,4	4,8	2,5
Frankrike	2,3	2,4	3,4	3,0	3,9	3,0	3,7	2,7	2,6	1,2
Polen	10,2	9,5	0,5	0,3	1,6	0,5	0,8	4,4	7,3	5,2
Italia	1,9	2,4	1,8	1,8	3,2	2,7	1,8	2,6	2,3	-0,5
Belgia	1,9	3,7	3,4	1,5	1,8	1,5	3,4	4,4	2,8	0,0
Spania	2,9	4,1	3,5	2,7	1,8	2,8	2,4	3,5	5,5	3,1
Japan	0,1	-1,2	-2,1	-1,2	-0,9	0,0	0,4	-0,9	-0,1	-2,7
Korea	3,2	7,5	6,1	7,2	4,8	5,3	3,5	4,4	2,8	3,7
Østerrike	2,4	2,1	2,1	1,9	1,9	2,5	3,4	3,1	2,8	2,6
Sveits	2,7	3,8	1,4	-0,5	-0,9	3,3	2,4	3,4	1,7	1,2
Tsjekkia	7,4	7,2	7,0	8,7	6,1	4,8	6,2	6,4	7,6	1,5
Irland	8,5	6,6	3,3	5,0	4,8	4,5	4,3	4,0	3,5	-2,7
Russland										
Singapore										
Hong Kong										
Tyrkia										
Canada	5,3	2,1	0,8	1,8	5,2	5,0	4,5	3,8	4,0	1,4
India										
Norges handelspartnere	4,4	3,5	2,5	2,7	2,8	2,3	2,4	3,5	2,6	1,0
<i>Memo:</i>										
Norge	4,5	7,0	3,9	2,5	4,4	5,5	8,2	5,9	4,5	4,1

Kilder: OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 4.5 Timelønnskostnader i Norge i forhold til handelspartnerne i EU i 2009 i industrien. Handelspartnerne i tabellen = 100.

Norge	136
Belgia	129
Danmark	119
Tyskland	115
Østerrike	109
Frankrike	109
Sverige	108
Nederland	107
Italia	83
Storbritannia	73
Spania	67
Tsjekkia	29
Polen	19

Kilder: SSB, Eurostat og Beregningsutvalget.

Tabell 4.6 Brutto driftsresultatandel for utvalgte land. Prosent.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Industrien</i>										
Norge	30,4	32,1	29,9	32,9	35,0	35,5	36,4	35,1	31,2	31,5
Sverige	37,9	32,1	33,1	33,4	35,2	36,4	39,3			
Tyskland	25,8	25,8	26,0	27,0	29,2	31,0	33,5	34,9	33,0	
Danmark	33,1	30,7	31,4	29,7	30,2	29,9	31,1	28,9	27,1	
Nederland	40,5	38,8	37,5	38,0	40,1	43,0	43,0	43,7	42,6	
USA	33,6	32,7	33,7	33,0	35,5	37,4	37,7	37,8		
Finland	49,1	47,5	47,5	46,1	45,9	44,5	46,9	49,0	45,5	
Frankrike	34,2	33,1	31,0	30,2	29,5	29,3	28,1	28,4		
Polen	37,9	36,7	41,1	46,7	52,3	51,5	51,9	51,5	49,5	
Italia	44,6	44,1	43,0	41,1	40,9	39,5	39,6	41,0	39,2	
<i>Hele økonomien</i>										
Fastlands-Norge	35,8	36,3	36,3	37,6	38,2	38,8	38,3	37,2	35,8	35,6
Sverige	35,2	32,9	33,4	33,7	34,7	35,4	36,4	35,5	34,5	
Tyskland	40,3	40,7	41,2	41,5	42,5	43,6	44,5	45,1	44,6	
Storbritannia	37,3	36,7	37,5	38,2	38,7	38,6	39,3	39,3	39,8	
Danmark	38,8	37,3	36,7	36,4	37,2	37,2	36,9	35,0	33,5	
Nederland	43,2	42,8	42,4	42,1	42,4	44,0	44,5	44,2	44,2	
USA	36,4	36,7	37,1	37,6	38,4	38,8	39,0	38,8		
Finland	46,5	46,3	46,1	44,9	45,2	44,0	45,1	46,3	44,3	
Frankrike	39,9	39,9	39,5	39,6	39,7	39,7	40,0	40,5	40,5	
Polen	54,2	53,3	55,1	56,2	58,9	58,9	59,0	59,0	57,2	
Italia	54,6	54,6	54,2	53,9	54,2	53,1	52,4	52,6	52,2	

Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

Tabell 4.7 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter. 2000-2009

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*	2009*
<i>Inntekter</i>	886,3	948,4	988,6	1067,6	1122,2	1155,7	1242,9	1225,3	1353,8	1471,7	1514,5
Lønn	495,8	520,4	548,2	580,6	591,85	620,2	654,2	712,5	785,8	855,7	882,6
Blandet inntekt ¹ /driftsresultat	87,9	91,1	93,4	99,2	103,9	97,6	98,7	104,0	108,4	104,0	106,1
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	37,5	40,1	42,3	45,3	44,5	41,5	40,9	45,5	45,0	41,3	41,8
Formuesinntekter	57,9	71,6	64,9	97,0	103,5	100,3	138,2	50,6	80,3	99,5	69,8
<i>Herav: Avkastning på forsikringskrav</i>	18,4	19,8	23,5	23,5	25,1	25,8	25,5	26,3	31,1	28,4	28,4
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	19,4	29,8	13,6	43,4	55,5	63,2	99,8	7,6	18,5	24,1	18,7
Offentlige stønader	182,0	195,4	209,7	225,8	247,3	254,6	258,8	266,9	278,3	298,1	326,2
Andre inntekter	44,2	50,2	50,8	41,2	47,5	49,7	58,7	58,6	68,2	73,0	80,3
Utgifter	266,7	286,5	312,1	326,6	325,9	324,8	339,6	364,3	427,5	480,8	450,0
Skatt av inntekt og formue	201,2	216,7	229,7	237,7	243,9	258,4	271,8	285,7	318,4	337,8	353,6
Formuesutgifter	56,5	59,8	72,0	77,8	70,5	53,7	55,0	65,6	95,3	128,7	81,7
Andre utgifter	9,0	10,0	10,3	11,1	11,6	12,6	12,7	13,0	13,8	14,3	14,7
<i>Korreksjon for indirekte målte banktjenester</i>	18,4	19,8	21,6	23,8	28,2	33,2	34,3	32,6	32,7	41,5	49,4
Disponibel inntekt	619,6	661,9	676,5	740,9	796,3	830,9	903,3	861,0	926,3	990,9	1064,5

* Foreløpige tall.

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Denne inntekten inkluderer tjenester fra egen bolig, eller driftsresultat fra egen bolig, er en beregnet avkastning av boligkapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.8 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 1.1

År	Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,10}		Arbeidere i alt	Industriarbeidere	Nærings- og nytelse	Treindustri	Kjemisk metallindustri	Verksted- og metallindustri	Bygg- og anleggsvirksomhet	
	Arbeidere i alt	Byggevirk.								
2000	4,5	4,5	4,5	3,9	4,3	-	4,1	5,3	5,5	
2001	4,9	4,9	4,9	4,2	4,3	-	5,0	4,9	5,2	
2002	5,6	5,0	5,6	6,1	6,1	-	5,5	5,3	5,3	
2003	4,0	3,5	4,0	4,0	3,0	-	2,5	3,7	3,9	
2004	3,6	3,6	3,6	4,0	3,1	-	4,0	3,6	3,6	
2005	3,2	3,4	3,4	3,6	3,1	-	3,6	2,7	2,9	
2006	4,2	3,6	3,6	3,3	3,9	-	3,8	3,9	4,1	
2007	5,4	5,5	5,4	5,4	5,8	-	6,4	5,4	5,5	
2008	5,7	5,7	5,7	5,7	5,8	-	5,9	5,4	5,5	
2009	4,3	3,9	4,3	3,4	3,0	4,2	4,4 ¹³	3,9	3,9	
1999-09	55,8	53,2	53,2	53,2	51,3	-	55,5	53,9	55,8	
Gj. sn. per år	4,5	4,4	4,4	4,4	4,2	-	4,5	4,4	4,5	
Årslønn 2009	kr 373 400	kr 367 400	kr 335 900	kr 334 600	kr 387 200	kr 386 500	kr 397 800	kr 393 800	kr 393 800	

År	Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,10}		Transportsektoren i alt	Funksjonærer i NHO-bedrifter ¹⁰		Forretnings- og Sparebanker ^{4,10}	Varehandel ¹⁰	
	Landtransport	Hotell- og rest. ³		I alt	Industrifunk. ¹²		I alt	Engroshandel
2000	4,2	4,4	4,4	4,6	4,7	5,3	4,5	4,2
2001	5,3	3,6	3,6	7,1	5,3	4,7	5,2	4,6
2002	5,4	5,6	5,6	5,6	6,1	6,2	4,4	5,5
2003	5,2	3,1	3,1	5,1	4,6	4,5	4,6	5,0
2004	4,0	1,5	1,5	4,1	3,8	4,0	3,9	4,3
2005	3,8	2,5	2,5	4,1	4,3	7,7	3,7	3,9
2006	3,9	3,3	3,3	5,1	4,6	5,6	3,4	4,6
2007	4,4	4,2	4,2	6,3	5,7	5,2	5,9	5,0
2008	6,6	4,6	4,6	5,8	6,3	9,2	4,3	4,5
2009	4,5	3,1	3,1	4,7	4,5	1/2	3,0	2,1
1999-09	58,7	42,2	42,2	66,7	62,6	67,1	52,2	53,3
Gj. sn. per år	4,7	3,6	3,6	5,2	5,0	5,3	4,3	4,4
Årslønn 2009	kr 344 000	kr 289 400	kr 326 500	kr 550 000	kr 560 000	kr 524 900	kr 405 900	kr 347 000

Tabell 4.8 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 1.1

År	Forretningsm. tjenesteyting ¹⁰	Kommunene			Spekter-bedrifter	
		Staten	I alt	Undervisningssektoren	Helseforetakene	Øvrige bedrifter
2000	5,2	4,6	4,0	6,0	-	-
2001	4,1	4,2	3,5	7,8	-	-
2002	4,6	5,9	6,0	8,2	5,3	5,5
2003	4,8	4,3	4,4	5,4	7 ⁵	3,8
2004	3,5	3,7	3,8	3,2	3 ⁶	3,4
2005	2,4	3,4	3,4	3,0	3,3 ⁶	3,6
2006	3,2	4,5	3,9	2,6	3,7 ⁷	4,8 ⁸
2007	5,0	5,1	4,8	3,6	4,9 ⁷	5,3
2008	4,8	6,7	6,7 ⁹	5,7	6,5 ⁷	6,2
2009	2,7	4,4	4,6	4,4	5,1 ⁷	4,0
1999-09	48,4	57,9	55,4	62,5	-	-
Gj. sn. per år	4,0	4,7	4,5	5,0	-	-
Årslønn 2009	kr 375 100	kr 428 700	kr 382 400	kr 429 000	kr 432 400	kr 409 700

¹ Veksttallene er per årsværk for arbeidere i NHO-bedrifter, staten, skoleverket, kommunene, hotell- og restaurantervirksomhet og Spekter-bedrifter. For de andre er de for heltidsansatte.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønne, prosentlønte og timelønne arbeidstakere. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.

⁴ Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Forsikring er inkludert fra 2003.

⁵ Legene trakk opp lønnsveksten med om lag 2 prosentpoeng.

⁶ Heltidsansatte.

⁷ Lønnsveksten i årene 2006 til 2009 er per årsværk og er beregnet av Spekter på grunnlag av et datamateriale de har innhentet per oktober i årene 2005 – 2009 supplert med innhentning også på andre tidspunkter. Spekter beregnet også lønnsveksten for årene 2002 og 2003. For årene 2004 og 2005 er lønnsveksten for heltidsansatte og er beregnet av SSB. På grunnlag av innhentet lønnsdata per oktober i årene 2005 - 2009 har SSB beregnet lønnsveksten for heltidsansatte til 3,0 prosent fra 2005 til 2006, til 6,8 prosent fra 2006 til 2007, til 5,1 prosent fra 2007 til 2008 og til 4,9 prosent fra 2008 til 2009.

⁸ Ekskl. flygeledere var lønnsveksten 4,4 prosent.

⁹ En oppjustering av minstelønnsattsene for høyskolegruppene pr 1.1.2008 bidro med 0,2 prosentpoeng til lønnsveksten i 2008.

¹⁰ Lønnsveksten fra 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard og metoden for beregning av årslønnsveksten fra 2008 til 2009 er beskrevet i boks 1.2.

¹¹ Gruppen samsvarer om lag med summen av tidligere elektrokjemisk industri, kjemisk industri og treforedling (se tabell 4.9 i NOU:2009:7) og en del mindre grupper innenfor kjemisk prosessindustri.

¹² Antall årsværk i industrifunksjonærgruppen er redusert med i overkant av 10 prosent fra 2008 til 2009, i hovedsak fordi forlag nå er klassifisert utenfor industri, mens de fram til 2008 var innenfor industri.

¹³ Som følge av ny næringsgruppering er montasje og reparasjon av heiser flyttet til bygg- og anleggsvirksomhet.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 4.9 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 1999-2009

	2001	2002	2003	2004	2005 ¹	2006 ¹	2007 ¹	2008 ¹	2008 ³	2009 ³	Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12.2009 ³	
											Menn	Kvinner
<i>Utdanning på grunn-skolenivå</i>	86,7	87,0	86,9	87,7	90,8	90,3	90,4	90,7	-	-	-	-
Industri i alt	88,9	89,1	88,3	89,6	92,8	92,5	92,2	91,7	90,9	91,5	352 800	322 800
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	92,9	85,9	87,4	92,3	100,8	102,8	100,4	102,1	103,6	102,1	342 000	349 200
Varehandel i alt	84,6	85,4	85,4	86,0	87,6	86,4	86,3	89,3	88,2	87,2	357 600	312 000
Finanstjenester i alt	81,7	79,4	77,4	77,4	79,3	77,1	74,9	75,4	74,4	80,0	487 200	390 000
Skoleverket i alt	98,3	92,4	93,3	96,6	96,5	101,13	103,4	102,5	102,7	102,3	369 600	378 000
Staten i alt	91,6	92,6	91,7	93,6	92,8	92,6	94,4	93,8	93,7	94,2	370 800	349 200
Kommune og fylkes- kommune i alt ²	92,7	92,7	92,5	92,1	94,5	94,13	94,0	93,4	93,5	91,5	340 800	312 000
Helseforetak	92,3	92,1	93,1	91,4	95,7	95,9	94,6	93,8	93,9	93,9	336 000	315 600
<i>Utdanning på videre- gående skolenivå</i>	85,9	86,1	86,4	86,9	85,6	85,2	84,1	84,3	-	-	-	-
Industri i alt	89,4	89,6	89,2	89,4	90,3	90,4	88,8	88,9	87,7	88,0	421 200	370 800
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	93,6	93,4	94,2	95,5	94,6	93,6	91,5	92,6	90,7	92,4	423 600	391 200
Varehandel i alt	84,0	84,2	85,3	85,6	83,8	83,5	82,5	83,5	82,9	82,3	426 000	350 400
Finanstjenester i alt	79,2	78,6	78,7	78,8	78,5	76,4	75,5	75,2	74,4	76,7	546 000	418 800
Skoleverket i alt	91,0	91,4	93,1	92,1	91,4	93,53	95,8	95,5	95,8	95,0	410 400	390 000
Staten i alt	89,0	88,5	87,9	89,9	90,4	90,3	91,1	91,0	91,1	90,7	400 800	363 600
Kommune og fylkes- kommune i alt ²	93,3	92,9	93,5	93,0	92,3	92,8	92,6	92,5	92,6	92,3	372 000	343 200
Helseforetak	90,8	92,0	91,2	90,1	89,1	88,8	87,8	87,0	86,8	88,5	386 400	342 000
<i>Utdanning på videre- gående skolenivå herav fagutdanning</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Industri i alt	92,1	92,3	90,5	89,8	91,0	90,8	88,0	88,3	86,8	86,9	421 200	366 000
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	92,4	90,7	89,4	90,9	90,7	88,2	88,3	90,7	89,5	89,2	423 600	378 000
Varehandel i alt	86,0	85,3	86,2	87,2	85,5	85,1	84,0	84,3	84,0	84,7	406 800	344 400
Finanstjenester i alt	78,5	79,9	80,5	81,6	83,7	83,7	77,7	77,5	76,9	79,7	496 800	396 000
Skoleverket i alt	89,1	87,9	88,6	86,5	86,2	86,33	91,6	91,6	91,7	91,1	416 400	379 200
Staten i alt	89,0	89,0	88,0	90,2	90,7	90,0	90,3	89,1	89,0	89,0	391 200	348 000
Kommune og fylkes- kommune i alt ²	92,2	92,2	92,3	91,5	91,2	91,5	90,9	90,6	90,5	90,5	367 200	332 400
Helseforetak	-	89,9	89,5	87,8	87,7	87,1	85,7	85,2	85,1	86,9	392 400	340 800

Tabell 4.9 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 1999-2009

	2001	2002	2003	2004	2005 ¹	2006 ¹	2007 ¹	2008 ¹	2008 ³	2009 ³	Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12.2009 ³	
											Menn	Kvinner
<i>Universitets- eller høgskoleutdanning, til og med 4 år</i>	79,5	80,4	80,2	81,3	80,7	79,9	79,5	79,1	-	-	-	-
Industri i alt	83,2	83,8	83,3	82,5	82,7	82,0	81,9	83,4	83,1	82,4	591 600	487 200
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	84,3	78,5	84,6	84,6	83,2	83,8	86,2	84,5	81,8	82,3	576 000	474 000
Varehandel i alt	75,8	77,8	78,0	78,4	79,8	79,9	77,0	78,4	77,3	79,5	561 600	446 400
Finanstjenester i alt	75,2	76,0	74,9	75,6	73,7	71,0	69,5	66,5	65,3	69,8	727 200	507 600
Skoleverket i alt	95,5	96,4	96,6	97,3	97,9	97,73	97,9	97,9	97,7	98,1	438 000	429 600
Staten i alt	91,3	91,2	91,9	94,2	94,8	94,1	94,0	93,8	93,9	93,5	442 800	414 000
Kommune og fylkes- kommune i alt ²	92,3	91,7	91,8	91,5	90,6	91,33	90,4	90,4	90,5	90,3	447 600	404 400
Helseforetak	95,3	95,4	94,5	93,3	93,6	93,8	94,3	93,7	93,5	94,2	436 800	411 600
<i>Universitets- eller høgskoleutdanning, lengre enn 4 år</i>	82,6	82,1	82,8	82,9	82,9	82,5	81,6	80,9	-	-	-	-
Industri i alt	82,9	81,4	81,4	81,3	82,0	81,5	81,6	81,0	83,9	83,4	739 200	616 800
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	79,4	81,0	87,1	87,2	81,8	92,3	83,1	85,5	86,1	85,3	710 400	606 000
Varehandel i alt	81,1	81,0	86,2	87,3	91,2	87,3	81,5	82,0	81,3	80,2	674 400	541 200
Finanstjenester i alt	78,5	78,2	80,3	78,9	76,6	74,7	73,9	69,1	68,0	73,5	824 400	606 000
Skoleverket i alt	95,7	95,9	96,3	96,6	96,6	96,6	96,5	97,0	97,0	97,1	493 200	478 800
Staten i alt	90,1	90,2	90,4	90,8	91,1	90,9	90,4	90,3	90,2	89,8	530 400	476 400
Kommune og fylkes- kommune ialt ²	85,4	92,1	91,1	91,3	90,3	90,9	90,7	90,4	90,5	90,2	528 000	476 400
Helseforetak	82,8	81,6	80,1	78,6	78,4	78,6	78,5	79,4	79,4	78,8	730 800	576 000

¹ Endrede definisjoner på utdanningsnivåene for 2005 - 2008. I forhold til tidligere statistikk er det noen flere som har grunnskole og noen færre som har videregående skole som høyeste utdanning.

² Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunnlaget.

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard. Se boks 1.2.

Kilder: SSB og Beregningsutvalget.

Tabell 4.10 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring per 1.9/1.10/1.12. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 ²	2009 ²	Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12 Menn Kvinner	
											2009 ²	2009 ²
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	80,5	85,3	87,6	85,3	86,7	88,3	90,4	88,8	-	-	-	-
Industri	87,3	87,5	87,0	87,5	88,5	88,9	87,9	88,9	87,1	87,6	435 600	381 600
Kraftforsyning	87,4	89,3	87,2	87,6	89,8	88,7	89,2	89,0	90,3	89,4	519 600	464 400
Bygge- og anleggs- virksomhet	92,6	92,4	94,9	95,8	96,5	97,6	97,0	98,0	97,9	96,8	409 200	396 000
Varehandel	79,4	79,7	80,6	81,0	79,9	79,8	78,8	80,5	79,7	80,3	414 000	332 400
Hotell- og restaurant virksomhet	89,5	90,4	88,4	89,8	89,0	89,4	88,9	90,2	90,1	90,0	325 200	292 800
Samferdsel	86,2	87,6	88,0	88,3	89,5	89,2	89,2	88,3	88,8	89,1	430 800	384 000
Finanstjenester	71,6	71,9	71,9	72,4	70,6	68,1	67,6	65,3	64,2	68,0	663 600	451 200
Eiendomsdrift og forret- ningsmessig tjenesteyting	76,3	76,4	77,6	78,5	78,9	79,3	79,6	80,9	-	-	-	-
Forretningsmessig tjenesteyting	-	-	-	-	-	-	-	-	90,2	89,8	376 800	338 400
Omsetning og drift av fast eiendom	-	-	-	-	-	-	-	-	80,2	81,1	513 600	416 400
Staten	88,0	88,2	87,7	89,2	89,7	89,7	90,2	90,4	90,2	90,5	453 600	410 400
Undervisningspersonale i skoleverket	93,9	94,8	95,1	96,0	96,7	96,4	96,7	96,7	-	97,0	442 800	429 600
Kommune og fylkeskommune ¹	90,2	91,4	91,7	91,4	91,2	91,9	91,4	91,7	-	91,6	402 000	368 400
Privat undervisning	83,8	85,5	87,1	87,3	87,0	87,3	86,9	86,6	86,4	87,4	447 600	391 200
Private helse- og sosial- tjenester	87,3	85,9	86,3	84,7	85,2	84,6	85,2	85,5	84,4	84,7	416 400	352 800
Helseforetak	76,7	78,6	76,0	76,1	78,2	78,2	79,5	81,0	80,8	81,7	511 200	417 600
Sosiale og personlige tjenester	85,6	84,6	86,6	86,6	87,4	87,0	85,4	86,4	-	-	-	-
Gjennomsnitt (heltids- og deltidsansatte)	83,3	83,9	84,3	84,7	84,7	84,6	84,3	85,0	-	-	-	-

¹ Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunnlaget.² Tallene er beregnet etter ny næringsstandard. Se boks 1.2.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.11 Gjennomsnittlig kapitalinntekt¹ for yrkestilknyttede². Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2008-priser. 1997 og 2008

1997 Desil	Renteinntekt	Utbytte	Realisjons- gevinst/tap	Andre kapital- inntekter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå	Andel
1	1 500	400	-4 000	600	-1 500	-0,8
2	1 400	100	-100	500	1 900	0,9
3	1 500	100	0	500	2 300	1,1
4	1 600	300	100	600	2 600	1,3
5	1 800	300	100	900	3 000	1,5
6	2 000	400	300	1 000	3 700	1,8
7	2 100	600	400	1 400	4 400	2,2
8	2 400	1 100	800	1 900	6 300	3,1
9	3 300	2 600	1 900	3 500	11 200	5,5
10	11 700	68 300	60 900	27 300	168 300	83,3

Herav desil 10 delt opp i persentilene:

91/92	4 200	5 200	3 500	5 500	18 400	1,8
93/94	4 800	7 700	4 900	7 300	24 700	2,4
95/96	6 000	12 100	7 900	10 100	36 100	3,6
97/98	8 400	25 700	15 500	17 700	67 200	6,7
99	13 700	64 700	34 400	35 000	147 800	7,3
100	56 500	517 600	510 700	157 200	1 242 000	61,5
Alle	2 900	7 400	6 000	3 800	20 100	100,0

2008

Desil

1	5 000	2 400	-28 100	900	-19 800	-8,6
2	3 700	300	-1 300	500	3 100	1,3
3	4 300	300	-1 100	600	4 100	1,8
4	4 800	300	-1 000	800	4 900	2,1
5	5 400	500	-900	900	5 900	2,6
6	6 200	700	-900	1 200	7 100	3,1
7	7 300	1 100	-900	1 600	9 000	3,9
8	9 200	2 100	-1 000	2 300	12 600	5,5
9	12 600	5 300	-800	4 200	21 200	9,2
10	36 900	88 100	37 300	20 600	182 800	79,1

Herav desil 10 delt opp i persentilene:

91/92	16 900	10 400	400	6 500	34 200	3,0
93/94	19 500	14 900	1 000	7 500	42 900	3,7
95/96	23 900	23 200	3 000	10 600	60 600	5,2
97/98	33 700	46 400	9 700	16 600	106 500	9,2
99	50 200	106 000	26 900	28 600	211 600	9,2
100	130 800	584 800	317 600	95 000	1 128 200	48,8
Alle	9 500	10 100	100	3 400	23 100	100,0

¹ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

² Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 648 245 personer i 1997 og 1 945 355 personer i 2008.

Kilde: Inntekts- og Formuesundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.12 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for pensjonister¹. Andel i prosent av samlet inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Nivå i 2008-priser. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1997 og 2008

1997 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Samlet gj.sn inntekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	2,4	-0,8	1,9	96,5	66 000	10,2	89,8
2	1,8	0,1	4,0	94,1	89 100	8,1	91,9
3	1,7	0,3	4,7	93,2	102 500	8,4	91,6
4	1,8	0,4	3,9	94,0	117 700	10,0	90,0
5	1,9	0,4	3,5	94,2	132 500	11,8	88,2
6	2,4	0,5	3,4	93,7	149 500	13,9	86,1
7	2,7	0,5	3,6	93,2	169 000	15,6	84,4
8	3,4	0,5	3,9	92,2	191 400	16,7	83,3
9	4,8	0,7	4,5	90,0	223 500	17,9	82,1
10	6,2	1,2	20,1	72,5	371 600	23,5	76,5
Alle	3,6	0,6	7,6	88,2	161 200	15,9	84,1
2008							
Desil							
1	4,2	-1,4	-27,0	124,2	86 400	15,0	85,0
2	2,7	0,1	4,8	92,5	144 900	8,9	91,1
3	2,7	0,1	5,4	91,9	166 800	9,8	90,2
4	2,7	0,1	4,7	92,5	185 800	10,8	89,2
5	3,2	0,2	4,7	91,9	206 800	12,8	87,2
6	3,6	0,2	4,8	91,4	229 500	14,5	85,5
7	4,0	0,3	5,2	90,5	254 800	16,0	84,0
8	4,8	0,3	6,0	88,9	285 900	17,4	82,6
9	6,2	0,5	7,1	86,1	332 200	18,8	81,2
10	7,5	1,2	21,8	69,5	537 800	24,4	75,6
Alle	4,8	0,4	8,0	86,8	243 100	16,7	83,3

¹ Trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene er minst lik minstepensjon og overstiger eventuell yrkesinntekt. Dette var en gruppe på 942 529 personer i 1997 og 1 064 199 personer i 2008.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.13 Fordelingen av total lønnsinntekt før skatt¹ for personer med lønn over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn². 1986, 1997 og 2008

Desil	1986		1997		2008		Reell endring ³ 1986-2008. Prosent
	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	
1	88 700	5,6	144 800	5,6	238 100	5,3	44,6
2	104 100	6,6	171 000	6,6	282 400	6,3	46,1
3	117 800	7,4	191 700	7,4	316 400	7,1	44,7
4	128 700	8,1	209 300	8,1	346 900	7,7	45,2
5	138 400	8,7	226 000	8,7	376 800	8,4	46,6
6	150 200	9,5	243 600	9,4	409 700	9,1	46,9
7	164 300	10,4	264 100	10,2	447 600	10,0	46,7
8	181 700	11,5	291 500	11,2	501 600	11,2	48,7
9	209 200	13,2	338 400	13,0	596 500	13,3	53,6
10	301 700	19,0	516 600	19,9	972 400	21,7	73,6
Alle	158 500	100,0	259 700	100,0	448 800	100,0	52,5
Gini-koeffisient		0,199		0,205		0,230	
Antall personer		1 346 000		1 527 080		1 829 199	

¹ Lønnsdefinisjonen er hentet fra selvangivelsesregisteret. Dette innebærer at bl.a. overtid og enkelte naturallytelser er inkludert.

² Alle personer med lønnsinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn er med. Dette tilsvarer en grense på 80 640 kroner i 1986, 130 560 kroner i 1997 og 212 640 kroner i 2008.

³ Endring i realverdien (målt i 2008-kroner) av gjennomsnittlig lønnsinntekt for den enkelte desil.

Kilde: Registerbasert inntektsstatistikk (1997, 2008), Inntekts- og Formuesundersøkelsen (1986). Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 5

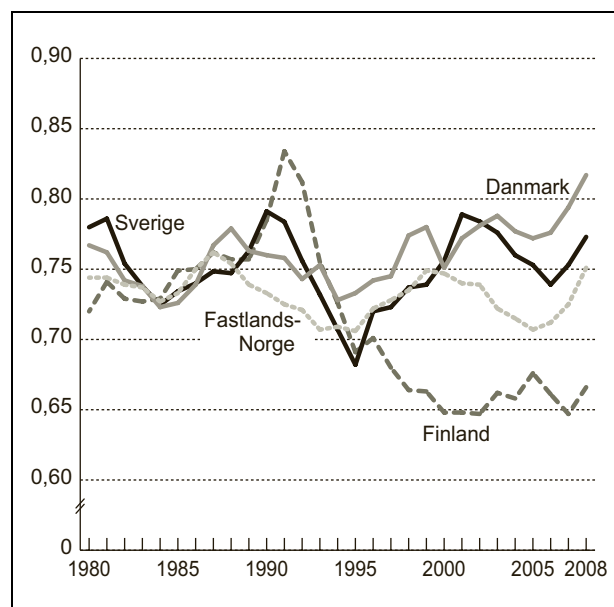
Lønnskostnadsandeler i Norge og andre land

I kapittel 6 omtales utviklingen i lønnskostnader som andel av faktorinntekt for markedsrettet virksomhet i Norge. Som bakgrunn og supplement for de norske tallene, er det i dette vedlegget gjort en sammenligning av lønnskostnadsandeler i Norge og noen andre land.

Figur 5.1 viser totale lønnskostnader som andel av faktorinntekten i de nordiske landene. Samlet lønnskostnadsandel i Norge blir sterkt påvirket av lav lønnskostnadsandel i petroleumsvirksomheten. Derfor er lønnskostnadsandelen for Fastlands-Norge brukt i sammenligningen med de andre landene. Det framgår at lønnskostnadsandelen i Fastlands-Norge fra slutten av 1980-tallet har vært lavere enn både i Sverige og Danmark med unntak av noen år på slutten av 1990-tallet da andelen i Sverige og Fastlands-Norge var relativ lik. I Fastlands-Norge falt lønnskostnadsandelen gradvis fra et nivå på 75 prosent i 2000 til 71 prosent i 2005. Fram til 2008 økte igjen andelen og er foreløpig beregnet til 75 prosent for 2008. Til sammenligning kan nevnes av den totale lønnskostnadsandelen i Norge (inklusive petroleumsvirksomheten) var på 55 prosent dette året. I Danmark økte lønnskostnadsandelen til 79 prosent i 2003, falt deretter svakt før den igjen økte og er beregnet til nærmere 82 prosent i 2008. I Sverige har lønnskostnadsandelen variert noe mer enn i Danmark og Norge. Fra 1995 til 2001 økte den fra 68 prosent til 79 prosent, men falt deretter til om lag 74 prosent i 2006. I 2008 var andelen 77 prosent. I Finland som hadde om lag samme lønnskostnadsandel som Norge på slutten av 1980-tallet, gikk andelen gradvis ned fra 1991 til 2000. På 2000-tallet har finske lønnskostnader utgjort rundt 65-66 prosent av faktorinntekten.

I tabell 5.1 vises lønnskostnader i industrien som andel av brutto faktorinntekt for 10-årsperioden 1998-2007. Lønnskostnadsandelene for norsk industri som er presentert i figur 6.3 i kapittel 6, er regnet av netto faktorinntekt og avviker derfor fra tallene i tabell 5.1.

I 1998 var industriens lønnskostnadsandel i Norge nærmere 73 prosent, og av landene det er sammenlignet med var det bare Tyskland som

Figur 5.1 Totale lønnskostnader i prosent av faktorinntekt. Sverige, Danmark, Finland og Fastlands-Norge. 1980-2008

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå

hadde høyere andel. Etter 1998 falt norsk industris lønnskostnadsandel gradvis og var rundt 64 prosent i 2006 og 2007. Dette avviker noe fra utviklingen i flere av de andre landene, der lønnskostnadsandelene har vært mer stabile eller økt noe. I Tyskland holdt industriens lønnskostnadsandel seg mellom 73 og 75 prosent helt fram til 2004, men falt deretter gradvis til 65 prosent i 2007. I Danmark var tilsvarende lønnskostnadsandel stabil i 10-årsperioden og er beregnet til i underkant av 68 prosent i 2007. Svensk industris lønnskostnadsandel var 64 prosent i 1998 og økte til 67 prosent fram mot 2001. Deretter har andelen falt og var 61 prosent i 2006. Til tross for at industriens lønnskostnadsandel i Norge har blitt lavere enn i både Danmark, Frankrike og Tyskland i løpet av 10-årsperioden, og også har nærmet seg de andre landene, er andelen fortsatt klart høyere enn i land som Finland og Nederland.

Tabell 5.1 Lønnskostnader i industrien som andel av brutto faktorinntekt¹. Norge og utvalgte land. Prosent

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Norge	72,5	71,1	69,6	67,9	70,1	67,1	65,0	64,5	63,6	64,0
Danmark	69,3	69,3	66,9	69,3	68,6	70,3	69,8	70,1	67,9	67,5
Sverige	64,0	62,4	62,1	67,9	66,9	66,6	64,8	63,6	60,7	..
Finland	53,3	53,7	50,9	52,5	52,5	53,9	54,1	55,5	53,1	51,0
Frankrike	..	67,5	65,8	66,9	69,0	69,8	70,5	70,7	71,9	71,6
Nederland	60,6	61,2	59,5	61,2	62,5	62,0	59,9	57,0	57,7	57,0
Tyskland	73,8	74,4	74,2	74,2	74,0	73,0	70,8	68,9	67,4	64,9
Spania	60,0	60,4	60,3	60,8	60,0	59,8	59,3	58,5
USA	63,1	63,6	66,4	67,3	66,3	67,0	64,5	62,6	62,3	62,2
Australia	60,0	60,2	61,7	61,4	60,5	57,1	59,9	61,0	61,5	62,9
Japan	62,8	63,1	61,9	65,6	64,6	61,4	59,6	58,1	59,3	59,0

¹ For definisjon av faktorinntekt, se boks 6.1 i kapittel 6. I brutto faktorinntekt er kapitalslit inkludert.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

Norges offentlige utredninger

2009 og 2010

Statsministeren:

Arbeids- og inkluderingsdepartementet:

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2009.
NOU 2009: 7.

Arbeidsdepartementet:

Medvirkning og medbestemmelse i arbeidslivet.
NOU 2010: 1.
Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2010.
NOU 2010: 4.

Barne- og likestillingsdepartementet:

Farskap og annen morskap. NOU 2009: 5.
Tilstandsrapport ved salg av bolig. NOU 2009: 6.
Kompetanseutvikling i barnevernet. NOU 2009: 8.
Et helhetlig diskrimineringsvern. NOU 2009: 14.
Adopsjon – til barnets beste. NOU 2009: 21.
Det du gjør, gjør det helt. NOU 2009: 22.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet:

Finansdepartementet:

Kapital- og organisasjonsformer i sparebanksektoren mv.
NOU 2009: 2.
Tiltak mot skatteunndragelser. NOU 2009: 4.
Fordelingsutvalget. NOU 2009: 10.
Bedre pensjonsordninger. NOU 2009: 13.
Globale miljøutfordringer – norsk politikk.
NOU 2009: 16.

Fiskeri- og kystdepartementet:

Fornyings- og administrasjonsdepartementet:

Individ og integritet. NOU 2009: 1.

Fornyings-, administrasjons- og kirke- departementet:

Håndhevelse av offentlige anskaffelser. NOU 2010: 2.

Forsvarsdepartementet:

Helse- og omsorgsdepartementet:

Drap i Norge i perioden 2004–2009. NOU 2010: 3.

Justis- og politidepartementet:

Lov om offentlige undersøkelseskommissjoner.
NOU 2009: 9.
Kredittavtaler. NOU 2009: 11.
Et ansvarlig politi. NOU 2009: 12.
Skjult informasjon – åpen kontroll. NOU 2009: 15.
Ny grenselov. NOU 2009: 20.

Kommunal- og regionaldepartementet:

Sikring mot tap av felleskostnader i borettslag.
NOU 2009: 17

Kulturdepartementet:

Kunnskapsdepartementet:

Rett til læring. NOU 2009: 18.

Landbruks- og matdepartementet:

Miljøverndepartementet:

Nærings- og handelsdepartementet:

Olje- og energidepartementet:

Samferdselsdepartementet:

På sikker veg. NOU 2009: 3.

Utenriksdepartementet:

Skatteparadis og utvikling. NOU 2009: 19.

Offentlige publikasjoner

Opplysninger om abonnement, løssalg og pris får man hos:

Fagbokforlaget

Postboks 6050, Postterminalen

5892 Bergen

E-post: offpub@fagbokforlaget.no

Telefon: 55 38 66 00

Faks: 55 38 66 01

www.fagbokforlaget.no/offpub

Publikasjonen er også tilgjengelig på

www.regjeringen.no